

LUMINA '99

Redactor:
Elena Munteanu Csobai

Corectură:
Mihaela Bucin

Foto:
Imre Nagy

Număr ilustrat cu lucrările lui
Ioan Nistor

Coperta:
László Lonovics

Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Apariția revistei a fost sprijinită de Fundația Publică
„Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”

Maria Berényi

150 de ani de la inaugurarea Podului cu lanțuri

Rolul familiei Sina în spațiul cultural și financiar ungar

Rolul jucat de macedoromâni în viața economică a fostei monarhii austro-ungare este pus în lumină de multe publicații, documente ale vremilor trecute, mărturii ale epocilor în care macedoromânii alcătuiau o elită culturală și financiară. În special în secolul al XVIII-lea – secolul dezvoltării societății burgheze – înrîurirea lor a fost mai însemnată, lăsînd urme vizibile pentru generațiile viitoare.

În regiunile cu veche tradiție feudală – cum erau în cea mai mare parte Ungaria și Ardealul – rolul macedoromânilor și al grecilor, ca agenți ai tendințelor burgheze, se poate urmări încă din primele decade ale secolului al XVII-lea. Întemeietori de fabrici, ateliere și tipografii, acești balcanici au pus în valoare bogățiile naturale ale Ungariei și au fondat marile companii comerciale care legau economicește Apusul și Răsăritul Europei. În capitalele Austriei și Ungariei, macedoromânii au fondat case comerciale și mari instituții financiare, care întrețineau legături cu instituțiile similare din țările occidentale.

Familia Sina

Un loc de frunte în colonia macedoromână din Viena a ocupat, între 1788–1876, familia *Sina*, originară din Moscopole.

Primul Sina, *Simeon*, a pătruns în monarhie prin Slavonski-Brod, făcînd parte din grupul pe care l-a adus pînă acolo preotul Papa-Iani, supranumit Capmare, iar de aici, împreună cu mai multe familii, a ajuns la Viena. Aici, într-un timp relativ scurt, a cîștigat un nume celebru în lumea financiară. În debutul afacerilor, Sineștii au fondat la Viena celebra casă de bancă cunoscută în toată Europa; s-au ocupat cu cultivarea tutunului în cantități considerabile, după metode moderne, lucru care dovedește prezența unui deosebit fler comercial, deoarece tutunul era produsul de care se simțea mare lipsă în epoca războiului ruso-turco-austriac. De asemenea, au reușit să dezvolte extraordinar prelucrarea bumbacului (tors și țesut), în așa fel încît au ajuns să exporte tutun și pînă în Franța și Italia.

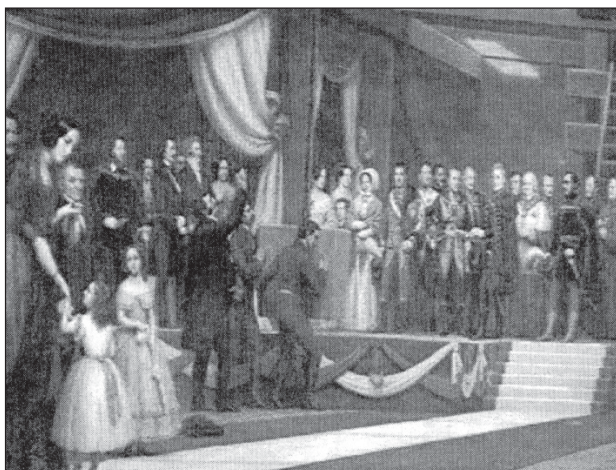
Banca lui Simeon Sina reușește să avanseze,

devenind a doua din Austria, după cea a lui Rothschild. Pentru Sina ca și pentru Rothschild, „marele salt înainte” pare să fi fost favorizat de Blocusul continental impus de Napoleon, sau mai bine zis de arta de a ocoli blocusul. „*Sina și alții negustori aromâni obținuseră atunci de la Pasvan-Oglu șef de bandă devenit pașa din Vidin, dreptul de a tranzita bumbac din Turcia spre Austria, realizînd mari beneficii. Celălalt potentat din Balcani, Ali Pașa din Ianina, apare de asemenea ca un partener privilegiat al lui Simeon Sina. Chiar s-a insinuat că și-ar fi însușit fondurile secrete ale pașei după căderea și execuția lui.*”¹

Simeon Sina l-a avut ca urmaș pe Gheorghe, numit *Simeon Gheorghe Sina* (1782–1856). Despre el se spune că „*a fost un adevărat geniu comercial*”.² Prin dezvoltarea afacerilor de industrializare a bumbacului pe care îl importa din Orient, Gheorghe Sina a reușit în scurtă vreme să domine aproape toată industria, tot comerțul și mai ales finanțele din monarhie. Serviciile făcute imperiului, energia investită de Sina în afaceri și foloasele aduse populației austriece prin vastul său sistem comercial și industrial făcură pe împăratul Francisc I ca în anul 1818 să-i recunoască meritele ridicîndu-l la rangul de *cavaler*.³ De la această dată, Gheorghe Simeon Sina poartă titlul nobiliar de *Hodos și Kizdia*.

Gheorghe Sina, care ținea relații cu Ungaria, ia parte la activitatea de reconstrucție a Budapestei. În calitate de acționar principal, alături de contele *Széchenyi István* a contribuit la construirea edificiului *Podul cu lanțuri* din capitala Ungariei. Este interesant de remarcat aici că Sina introducea în afacerile sale și pe alți macedoromâni, în special pe descendenții acelor familii care părăsiseră împreună cu familia sa locurile natale, la 1788, sub conducerea lui Papa-Iani și a bătrînului Sina.

Astfel, cînd Gheorghe Simeon Sina preluă – în calitate de acționar principal – întreprinderea *Podului de lanțuri* din Budapesta, el se adresează pentru confecționarea furniturii de lemn a construcției, lui A. Popovici din Slovenski-Brod (Slavonia), care nu e altul decît descendentul lui Papa-Iani, scriindu-i că această nouă concesiune va fi și pentru el un cîștig foarte bun.⁴

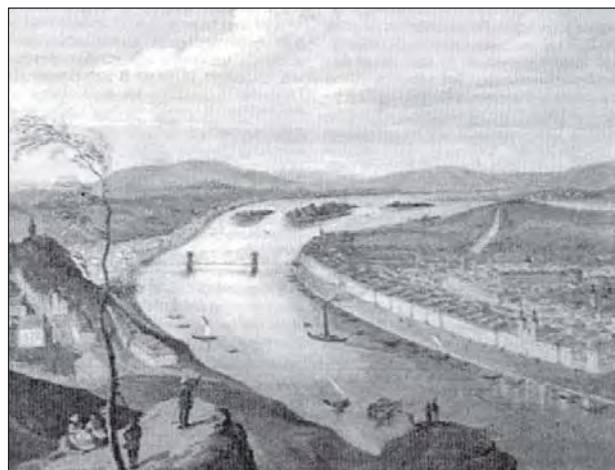
Depunerea festivă a picturii de emelie a Podului cu lanțuri 24 august 1842

Pentru serviciile aduse Ungariei, în 1822, Sina a fost ridicat de împărat la rangul de *baron maghiar* și astfel a intrat în rîndul magnaților unguri. Cu timpul, Gheorghe Simeon Sina ajunge să pozeze – în Ungaria, Austria, Cehia, Moravia și în Principatele Dunărene – 99 de domenii cu peste 240.000 iugăre, toate investite cu inventarele „fructus instructus” cele mai bogate, și, astfel, devine nu numai bancherul cel mai bogat al imperiului, ci, totodată, și unul din primii latifundiaari ai Ungariei. A avut palate superbe în Ungaria, Austria, Grecia, Italia, la Veneția, la Paris și în toate capitalele Europei. În urma dispariției familiei Grassalkovich din Gödöllő proprietatea acestuia, cu vestitul palat a fost cumpărată de Sina. Afacerile lui de import și export erau atât de considerabile, încît plătea, anual, la vama cisleitană, un milion fl. taxe vamale.⁵ Casa de bancă Sina era în legături cu toată Europa și cu întreg Orientul. La aceasta bancă, generalul Kisselef își avea, prin 1831, caseta lui.

Era în bune relații cu familiile macedoromâne din Pesta. Cu corifeii Școlii Ardelene, **Samuil Micu Clain**, **Petru Maior** și **Gheorghe Șincai**, care erau cenzori și corectori la Tipografia din Buda, purta deseori discuții foarte interesante. Deasemeni, finanța apariția cărților românești la această tipografie, înscriindu-se ca prenumeraț al acestora.

La 18 mai 1856, baronul Gheorghe Simeon Sina muri în vîrstă de 74 de ani. A fost căsătorit cu **Ecaterina Derra**⁶ și a avut un singur fiu, pe care îl botează după obiceiul strămoșesc, cu numele bunicii, Simeon. Acestuia îi lăsa întreaga avere, evaluată la circa 80 milioane florini.⁷

Simeon Gheorghe Sina (1810–1876) a moștenit deci o avere formidabilă și a continuat în același

sens afacerile părinților săi, luînd parte activă la orice operă de reorganizare economică sau financiară a țării în care trăia. A fost cel puțin tot atît de celebru ca și tatăl său, fiind recunoscut în domeniul organizării vieții economice și financiare, ca și în crearea de instituții de binefacere. A contribuit „cu dărnicie, la înfăptuirea Creditului agrar ungar, la întemeierea Societății de asigurare maghiară, la promovarea căilor ferate și a navigației cu vapori, la canalizarea fluviilor, la ridicarea și îndreptarea agriculturii, s-a îngrijit de școala și de educația poporului, a creat Muzeul Național, Spitalul de copii și alte spitale, leagăne, orfelinate, Institutul orbilor, Academia comercială, Teatrul Național, Conservatorul, Corpul pompierilor, Casina națională, Basilica din cartierul Leopold, Casa artelor frumoase și, mai presus de toate, Palatul Academiei Maghiare de Științe; toate îi vestesc numele ca unui mare întemeietor”.⁸

Victor Papacostea, în opera citată scrie astfel: „În fața acestei mărețe opere, un glumeț ar putea spune că baronul Sina a întemeiat ...cu ajutorul ungarilor – statul maghiar însuși!”⁹

În 1858, pe Simeon Gheorghe Sina îl găsim ca membru în comitetul de direcție al Academiei Maghiare. La întemeierea acestei instituții s-a scris cu 80.000 fl.¹⁰ Portretul său tronează la loc de cinste în sala mare a celui mai important edificiu al științelor, din Ungaria. În 1857, tot cu ajutorul lui Sina, s-a fondat revista maghiară „Budapesti Szemle”.¹¹ Simeon Sina, între 1856–1876, a donat peste 550.000 fl pentru scopuri culturale și filantropice.

Pentru marile sale binefaceri, Sina a fost proclamat cetățean de onoare al Budapestei, Seghedinului și Aradului.

Deși era macedoromân, deși venea des în contact cu cercurile aromânești din Viena și Budapesta, deși luase legătura și cu societatea românească din Principate, unde avea rude și prieteni – totuși baronul Simeon Sina a rămas și un mare

filo-elen. Nu și-a uitat patria de origine, devenită între timp Regatul Greciei. Academia din Atena (pentru care a donat 1.000.000 fl.), o clădire monumentală, este și contribuția sa, opera de admirație și iubire închinată spiritului elen, în a cărui renaștere, marele bancher macedoromân a crezut cu pasiune pînă la moarte. (Aproape de Academie – clădire neoclasică construită de Hansen, vienez de origine daneză – una din străzile din centrul Atenei poartă azi numele său.) Recunosătoare, Grecia îl numește ministrul său la Viena, München și Berlin.

Această generozitate față de Grecia, este împărtășită de fapt și de alte familii bogate de origine aromână de pildă familia Averoff, pentru a nu o cita decât pe cea mai ilustră. Această susținere permanentă a elenismului l-a determinat pe Victor Bérard, celebrul profesor de la „École des Sciences Politiques” din Paris, să spună: „*Valahii au fost, de 50 de ani, binefăcătorii elenismului. Aproape toate monumentele din Atena, Academia, Observatorul, Polytechnion etc. au fost construite de valahi. Aproape toți donatorii celebri, ale căror donații și cadouri au sprijinit statul și comunitățile grecești, sunt de rasă valahă: baronul Sina este un valah din Moskopolis; Dumbas e valah din Nikulița; Tușiță, Sturnari, Averof sunt valahi din Mețovo*”.¹²

Cu toată aplecarea baronului Sine spre patria sa de origine, Principatele românești nu i-au rămas cu totul străine. În primul rînd el avea în București rude: familia gramaticului **Costache Zehane**, care îi era nepot și era căsătorit cu **Elena Papadopol**. În al doilea rînd, avea relații cu domnitorul **Alexandru Ioan Cuza**. Printr-o scrisoare, Sina îl anunță pe domnitorul român despre călătoria pe care vrea s-o întreprindă în Principate și despre dorința de a investi noi capitaluri în diferite întreprinderi românești. În scrisoarea de răspuns din 28/7 iulie 1865, Cuza își exprimă regretul că nu l-a putut înfîlîni pe faimosul bancher. Încheind, domnitorul român menționează că, venind în țară, bancherul macedoromân se va convinge personal că marile capitaluri își pot găsi o întrebuintare foarte profitabilă în Principatele Unite.¹³

Simeon Gheorghe Sina a murit la 15 august 1876 și a fost înmormîntat în Austria, în mausoleul familiei din Rappoltskirchen. Cu acest prilej, academicianul **Tóth Lórin**c a rostit un panegiric în numele Academiei Maghiare, care, după cum am arătat, a fost una din numeroasele fundații ale lui Sina.

Al treilea Sina a fost căsătorit cu fiica proprietarului **Constantin Ghyka de Desenfalva**, alt fruntaș al coloniei macedoromâne din Pesta. (Un

Ioan Emanuil Ghyca de Desenfalva se găsește pe lista celor care alcătuiau la 1819 eforia fondului școlar greco-oriental din Buda.) Din această căsătorie s-au născut cinci fete și un băiat. Fiul și una din fete au murit.

„*Rămas fără descendență masculină, Simeon Gheorghe Sina va viza, cel puțin, foarte sus pentru cele patru fiice ale sale: va căsători două dintre ele cu coborâtori din domni fanarioți – un Ipsilanti și un Maorocordat –, a treia fiică, cu purtătorul unui mare nume austriac, contele de Wimpffen; în fine, ultima dintre fete, cu ducele de Castries, și aceasta va deveni astfel cumnata unui viitor președinte al Republicii Franceze, mareșalul de Mac-Mahon! Acești gineri de familie atât de înalte au avut grija – cel puțin cei doi occidentali – să risipească cât ai bate din palme superbă zestre a soților lor*”¹⁴

Influența contelui Széchenyi asupra coloniei macedoromâne din Pesta

În anii 1820, măsuri economice, financiare și militare, decrete împărătești, apăseau greu asupra Ungariei. Se ceru convocarea dietei, care se și întrunește la Pojon în 11 septembrie 1825. La acea dietă a luat parte și Széchenyi István, moment pe care istoricul contemporan **Horváth Mihály** îl descrie în felul următor: „*În dieta aceasta găsim un singur bărbat care purta în pieptul său de pe acum un dor adânc după ceva mai frumos și mai bun decât consolidarea învechitei constituții feudale, care îndrăznește să-și arunce înaintea dorințele sale, mașicele sale plămuiți despre o naționalitate desvoltată; despre o libertate constituțională așezată pe baze largi, nu numai pe litera legii și asigurată prin nouă instituțiuni liberale, desvoltată și ridicată la valoare de veritate vitală, despre o viață cu totul nouă, progresistă prin industrie, negoț, știință și cultură, oferind toate plăcerile civilizației europenești; dar rămânând totuși – specific maghiară, națională și socială; un bărbat, pe care spiritul său puternic, judecata sa ageră, inima sa, care învăluia națiunea cu o vastă iubire gata la orice jertfă, îl prefăcurează-n stea conducătoare pe drumul greu al prefacerilor; un bărbat care, chiar așezându-l în tot cursul istoriei noastre, în epoca, în luptele pentru renașterea noastră, a devenit o figură atât de uriașă, încât însuși rivalul său pățimaș de mai tîrziu [Kossuth Lajos n.n.], nu a șovăit să-l numească “cel mai mare Maghiar”. Mai este nevoie să spun că descriu pe contele Ștefan Széchenyi, care-n această dietă apăruse-n casa magnaților în uniformă de căpitani la husari?*”¹⁵

Reformismul nobiliar, avînd ca ideologi principali pe **Széchenyi István** și **Wesselényi Miklós**, preconizează o modificare treptată a sistemului economic bazat pe robotă și dijmă prin răscur-

Gheorghe Sina (portret)

părarea de către țărănime a pământului și obligațiile urbariale. Pe această bază urmează, apoi, a se moderniza și celelalte ramuri economice, creîndu-se un sistem de credit corespunzător, care să stimuleze și să sprijine dezvoltarea industriei, comerțului, transporturilor. Măsurile de mai sus, inspirate de ideile liberalismului economic, sînt menite a pregăti calea unor reforme social-politice vizînd limitarea sau înlăturarea unora din cele mai flagrant anacronice privilegii de stări (aviticitatea, neimpozabilitatea, dreptul exclusiv la proprietate și funcții), încercîndu-se totodată punerea structurilor instituționale administrative, juridice, fiscale, militare pe baze moderne. Extinderea sistemului de învățămînt, egalitatea în fața legilor și cea confesională, întregesc acest program care se conturează în literatura politică din jurul anului 1830 și căruia presa în plină proliferare îi asigură o tot mai largă publicitate.¹⁶

Despre ideile și faptele filantropice ale contelui Széchenyi de la bun început se scrie în „Biblioteca românească” (1829–1830 și 1834), apărută la Tipografia din Buda. Editorul acestei publicații era macedoromânul **Zaharie Carcalechi**. În unul dintre primele numere, Széchenyi era prezentat ca întemeietor al Academiei Maghiare, fiind descrisă scena în care acesta oferă veniturile sale pe un an.¹⁷ Exemplul lui Széchenyi nu a stîrnit interes numai în rîndul maghiarilor, ci l-a mișcat și pe tînărul avocat din Pesta, **Emanuil Gojdu** (de origine macedoromână), care în volumul al III-lea al revistei amintite publică un călduros apel „Către străluciții boieri ai Țării Românești și ai Moldovei”, să ajute scrierea și tipărirea cărților “în limba patrioticească”. În continuare, Gojdu stăruie prin cuvintele: „Aceasta e cea mai învăpăiată a mea națională dorire... să pot în unii patrioți mai vîrtos în aceea, de la care nu puțin atîrnă viața și înflorirea limbii

națională, cît de mică îmboldire și învățătoare așîta și a le deștepta inima spre pornire către fericirea de obște, norocos mă voi ținea, iară mîngîierea mea în lume pereche nu va avea. Pentru că nu este mai mare mîngîiere, mai adevărată îndestulare decît simțirea fericirii și a măririi neamului.”¹⁸ Dar Gojdu (poate influențat de exemplele lui Széchenyi, pe care-l stima nespus de mult) nu se mulțumea să adreseze apeluri și îndemnuri. Cu toate că se găsea la începutul carierei sale avocațești, nu a întîrziat să ofere sprijin bănesc atît pentru revista „Biblioteca românească” cît și pentru „Calendarul românesc”, pe care începuse a-l tipări (1832) învățătorul român din Pesta, **Ștefan P. Neagoie**.

Széchenyi devine un model și pentru colonia română din Pesta. Importanța acestei personalități se poate vedea și din faptul că îi este dedicat un număr al „Bibliotecii românești” (1834 nr. 9), unde i se reproduce un articol din periodicul maghiar „Társalkodó” (13 octombrie 1834), despre călătoria sa pe Dunăre și despre felul cordial în care a fost primit la București. Acest articol a fost tradus de colaboratorul revistei românești **Petru Moaler-Câmpianu** (născut în Otlaca).¹⁹

Lui Széchenyi, în 1836 la Tipografia din Buda, îi apare o carte care: „Cuprinde articolele Contelui (dintre anii 1834–1836) publicate în formă de scrisori într-un ziar unguresc [Társalkodó n. n.] despre călătoriile sale pe Dunăre – pînă la Marea Neagră – cu scopul de a studia greutățile navigațiunii și înlăturînd obstacolele de la cataracte a face posibilă navigațiunea pe întreaga albă a Dunării, ceace s-a și realizat în urma muncii și propagandei sale.

Cartea, tradusă de secretarul Contelui, **un Român macedonian** [subl. n.], e plină de amănunte românești și are chiar o scrisoare datată din București, 13 octombrie 1834. (p. 54–61) Cfr. și paginile 31, 42, 65 și 93 despre greutățile navigațiunii dunărene, cu date românești, greutăți întîmpinate chiar și de vapoarele existente.”²⁰

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, sarcina de întreprindere a reformelor i-a revenit nobilimii și negustorimii înstărite, chiar dacă inovațiile erau uneori în contradicție cu privilegiile lor multisekulare. O parte a nobilimii, în frunte cu contele Széchenyi István, a depus eforturi pentru dezvoltarea industriei, a comerțului și a circulației. În lumina modelului european, nu putea fi amînată nici înființarea instituțiilor financiare și culturale.

Ideea de reformare a Ungariei a găsit ecou în numeroase familii macedoromâne, ele devenind chiar și adevrate devotate ale acestei cauze. Dintre macedoromânii stabiliți în Imperiul Austriac, familia Sina a fost aceea care a jucat rolul de frunte

în această privință. Prin câștigurile obținute, familia Sina deținea o bancă de însemnătate europeană, având afaceri întinse în Ungaria. Descendentul acestei familii, Gheorghe Simeon Sina, ca cetățean cu avere impunătoare, s-a atașat și el reformiștilor care luptau pentru dezvoltarea țării. El a fost susținătorul planurilor lui Széchenyi și finanțatorul cel mai important al construcției Podului cu lanțuri.

Construirea Podului cu lanțuri

Înainte de Széchenyi, pe mulți i-a preocupat construirea unui pod peste Dunăre care să lege, să unească cele două orașe: Buda și Pesta. Începând de la regele Sigismund până la Matei Corvinul, continuând cu șirul domnitorilor până la împăratul Iosif al II-lea, toți au susținut ideea că trebuie să se construiască un pod peste acest fluviu. La începutul secolului trecut mai mulți învățați, ingineri s-au preocupat în mod mai serios de această problemă. **Campiller József**, apoi **Baritz György**, bazându-se pe lucrările inginerilor englezi, au scris studii serioase în ce privește proiectarea unui pod. Széchenyi, din anul 1829 e preocupat de această construcție, pe care, în fine, alături de Sina reușește să o înfăptuiască până la capăt.²¹

În 1832, la 14 februarie se constituie societatea „*Budapesti Hídegyesület*”, cu 3 secții: politică, financiară și tehnică. La 12 martie, președintele societății – Széchenyi, împreună cu vicepreședintele – contele **Stainlein Ede**, prezintă oficial statutul și programul asociației orașelor Pesta și Buda. Această societate a fost susținută și de nadorul Iosif. La început, orașele sus-amintite au pus piedici curajoasei întreprinderi, dar până la urmă s-au declarat de acord cu construirea podului.²²

În toamna acestui an, după minuțioase pregătiri, Széchenyi împreună cu președintele comisiei tehnice, contele **Andrássy György** călătorește în Anglia ca să studieze podurile de acolo și să poarte tratative cu cei mai renumiți specialiști, în speță cu inginerul Clark, despre construirea podului peste Dunăre.²³

În 2 mai 1836 s-a adoptat legea XXVI intitulată „*Egy állandó hídnak Buda és Pest közötti építéséről*”. Legea cuprinde 12 paragrafe. Printre altele, aici se spune că fiecare cetățean care va traversa podul, e obligat a plăti un impozit (*hídvám*).²⁴ Széchenyi, din anul 1831 declara că astfel de impozit trebuie să plătească fiecare persoană, indiferent ce origine are cu aceasta declarație stîrnind nemulțumire în rîndul claselor privilegiate. Din

acel moment, foarte mulți au acționat împotriva construirii podului.

Cu data de 10 iunie 1836, Széchenyi a publicat un concurs pentru construirea și finanțarea podului. Dat fiind că nu au fost concurenți potențiali, în luna octombrie a acestui an îl roagă pe bancherul vienez Gheorghe Sina să se angajeze la această întreprindere. Sina a purtat tratative îndelungate pe aceasta temă și în fine a decis. La 25 februarie 1837, într-o scrisoare îl înștiințează pe Széchenyi că se angajează să stea în fruntea acestei întreprinderi.

În luna septembrie, la invitația lui Sina sosesc în capitala Ungariei inginerii englezi **Clark W. Tierney** și **Reunie Georg**, ca la fața locului să studieze posibilitățile construirii podului. Ambii fac proiecte: Clark e convins că ridicarea unui pod cu lanțuri e soluția cea mai potrivită, pe cînd Reunie propune construirea unui pod de piatră. Aceste soluții contrare au îngreunat demersurile pentru începerea efectivă a construcției, și cei care au acționat în contra lui Széchenyi, s-au folosit de această ocazie. Sina cu aprobarea lui Clark, a invitat pe cei mai renumiți constructori de poduri din Londra, pe Plews și Slaten, ca să-și spună părerea și să studieze cele două proiecte. În fine, cei doi experți au găsit favorabil proiectul lui Clark. Lucrările însă au continuat să se tergiverseze, de astă dată din pricina inundației din 1838. În acest moment, Sina a oferit un ajutor umanitar sinistraților inundației, în valoare de 40.000 fl. Széchenyi și Sina se consfătuiesc zile și săptămîni întregi pentru a duce deciziile cele mai potrivite.²⁵

În final, reușesc să lege contractul care prevede construirea podului cu lanțuri. Pe baza acestui contract, se constituie societatea comercială pe acțiuni al cărei președinte devine Sina. Széchenyi a apelat la generozitatea națiunii pentru a stipendia acest scop nobil, dar nu cu mult succes. Acum a venit timpul lui Sina să ia în mîinile sale finanțarea și construirea podului. A pus pe piață acțiuni în acest scop. Astfel de acțiuni au cumpărat cu bani grei familiile macedoromâne din Pesta. Societatea comercială a primit dreptul de a dispune pentru 97 de ani asupra Podului cu lanțuri. Numai cu aprobarea acesteia se putea construi un alt pod peste Dunăre.

Sina l-a însărcinat pe inginerul englez Clark Tierney cu realizarea lucrărilor de construcție, dîndu-i mîină liberă în ce privește alegerea forțelor de muncă. Ingerul Clark l-a solicitat pe **Clark Ádám** să fie conducătorul lucrărilor de construcție. (Deci doi Clark au contribuit la această lucrare, dar nu era între ei nici un fel de rudenie.) Lu-

crările au început în 1839 și au durat zece ani.

Depunerea festivă a pietrei de temelie a Podului cu lanțuri a avut loc la 24 august 1842. Despre acest eveniment de seamă s-a relatat detaliat în presa timpului.²⁶ La comanda lui Sina, ceremonia a fost eternizată de **Barabás Miklós** în renumita sa pictură, un tablou care nu lipsește din niciun volum sau manual de istorie.

Podul cu lanțuri a fost dat în folosință la 20 noiembrie 1849 cu participarea baronului Haynau. Un numeros public a fost de față la acel moment istoric, numai acel om care a depus cele mai mari eforturi pentru construirea acestui monument arhitectural, nu a putut fi prezent²⁷...

Széchenyi István, la 4 septembrie 1848, bolnav, cu nervii încordați, e internat la sanatoriul din Döbling, de unde nu se mai reîntoarce... Macedoromânul Gheorghe Sina, susținătorul planurilor lui Széchenyi și finanțatorul cel mai important al construcției, l-a înlocuit la festivitate pe prietenul său, pe acel nobil reformator care a visat un pod peste Dunăre, pod pe care traversăm și astăzi, edificiu care a devenit simbolul unei ere noi, moderne. La doi ani după finalizarea lucrărilor, în 1851, s-a așezat pe pilonul podului o placă comemorativă, pe care sînt încrustate două nume spre veșnică amintire: al lui Széchenyi István și al lui Gheorghe Sina.

NOTE

1. Neagu Djuvara, *Diaspora aromână în secolele XVIII și XIX*, în „Aromânii. Istorie, limbă, destin” București, 1996, p. 114.
  2. Révai Nagy Lexikona, XVI. köt. Budapest, 1924, p. 821.
  3. Révai, *ibidem*.
  4. D. I. Popovici, *Despre aromâni. O țințarima*, București, 1934, p. 22, nota 2.
  5. Anastase N. Hâciu, *Aromânii. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, Focșani, 1936, p. 358.
  6. *Familia Derra* a fost una din cele mai distinse familii macedoromâne din Budapesta. Între cei mai însemnați membri ai acestei familii a fost *Naum Derra*, mare „negustor și cetățean” al orașului. Soția sa, *Maria Derra* era născută *nobilă de Zettry* și se găsea la 1815 în fruntea Societății femeilor macedoromâne din Budapesta. La aceeași dată găsim în capitala Ungariei și pe *Atanasie și Constantin Derra*. (Victor Papacostea, *Civilizație românească și civilizație balcanică*, București, 1983, p. 413, nota 13.)
  7. Révai Nagy Lexikona, *ibidem*.
  8. *ibidem*.
  9. V. Papacostea, *ibidem*, p. 414.
  10. „Alapító-levél. Azon meleg részvétetet, mellyel a magyar nemzeti miveltség s tudományosság ügye, és az ezen szent cél előmozdítására hivatott magyar akadémia iránt viseltetem, tetteleg is bebizonnyítani óhajtván s kiindulva azon szempontból, miszerint kívánatos, hogy az említett magyar tudományos anya-intézet saját állandó lakhelylyel bírjon, hol nemes munkálkodását, kényelmesen folytathassa s gyűjteményeit biztosan elhelyezhesse: következő alapítványt tesztek:
    1. Ezennel az alapítók sorába lépek nyolczvanezer pengő forinttal úgy, hogy ezen összeget nyolc éven át, évenként tíz-tízezer pengő forintjával fogom az akadémia pénztárába lefizetni.
    2. Az első tízezer forintnyi részlet le fog fizettetni általam folyó 1858-ik évi november 1-én mindaddig, míg a nyolcvanezer forint tőke befizetve lesz.
    3. A hátralevő részletektől száztóli ötös kamatot fogok fizetni.
    4. Kívánom pedig, hogy ezen alapítványom kamataival együtt kizárólag az akadémia épületére fordítassék, melyben hogy az akadémia sokáig virágozzék és nemes rendeltetésének mind inkább és sikeresebben megfeleljen, lelkem legbuzgóbb vágyainak egyike.
- Bécs, Augusztus 14-én 1858.
Báró Sina Simon”
(Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár)
11. Horváth Endre, *Az újjörögök*, Budapest, 1943, p. 61.
  12. Neagu Djuvara, *ibidem*, p. 115.
  13. V. Papacostea, *ibidem*, p. 415.
  14. N. Djuvara, *ibidem*, p. 115.
  15. G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 34.
  16. Széchenyi István, *Hitel*, Pest, 1830; *Világ*, Pest, 1831; *Stadium*, Leipzig, 1833; Wesselényi Miklós, *Balítéletekről*, București, 1833.
  17. *Biblioteca românească*, partea I, p. 44., unde se amintește și articolul dietal XXVII, din 1827.
  18. *ibidem*, partea III (1829), p. 31.
  19. *ibidem*, partea VIII (1834), p. 25–32.
  20. Andrei Veress, *Bibliografia Română–Ungară*, vol. II, București, 1931, p. 323.
  21. Vajda Pál, *A százéves Lánchíd*, Budapest, 1942, p. 7–12.
  22. *ibidem*, p. 12–13.
  23. *ibidem*, p. 14.
  24. „A Budát és Pestet összekötő híd a két város legnagyobb közüzeme, tetemes hasznót hozott már repülőhíd, majd hajóhíd korában is.
A hídóvám ügyét hivatalos rendeletek szabályozták, egy 1772-es német nyelvű röpirat rögzíti, hogy kik a hajóhídóvám fizetésére kötelezettek és kik a felmentettek. 1806-ban két nyelvű irat jelent meg Pesten »A Dunán fennálló Híd-Vám« ügyében. Az 1820-as szabálygyűjtemény így kezdődik: »Tekintetes Nemes Pest, Pilis, és Solt törvényesen egyesült Vármegyék Rendei szabad Királyi

Buda, és Pest városait illető, s a Dunán fenn álló Híd vámját újra meg határozván, ugyan azt a szükséges tudomány, és hozzá alkalmaztatás végett e következő foglalatban közönségesse teszik...« Vámmentes volt személyére, kísérőjére és fuvaraira nézve a nemesség, papság és katonaság, továbbá vámmenteséget élveztek hivatalos személyek és bizonyos polgárok.»

A magyarok megszokták a törvény által meghatározott különös gyakorlatot, de például a régi angol családból származó, később elmagyarosodott John Paget furcsálkodva jegyzi meg útirajzában, hogy egy jobb kabát megszabadíthatja viselőjét minden vámtól és adótól. A törvény értelmében ugyanis minden nemes mentes az adófizetéstől, sőt sokan a polgárok közül is, és miután ezek a kabátviselő osztályok, a kabát magában is kiváltságot biztosít. Kohl, a brémai geográfus pedig egyenesen elképed a hídgyakorlaton, Száznapos utazás az osztrák államokban című úti beszámolójában leírja a nagybajszú, markos fogmegeket, akik éles szemmel felismerik a fizetni tartozókat, és fizikai erővel kényszerítik rá. „Kezdetben annyira felháborítottak ezek a dolgok, hogy az első napokban a vámszedő tiltakozása ellenére magam is befizettem a krajcáromat, mert szívesebben tartottam az elnyomottakkal, mint az elnyomókkal. Eleinte fel sem foghattam, hogyan lehetséges az, hogy maguk az előkelő polgárok és a nemesi körök nem járulnak önként a vámszedők elé megfizetni a krajcárokat, amivel ezt a megalázó és méltatlan rendszert és botrányosorozatot a moralitás súlyával aláának.” – medítál a tudós utazó, aki bejárta Európát és Amerikát. Kölcsey Ferenc jobban ismeri a magyar nemes gondolkodásmódját, aki fizetni semmiért sem hajlandó, amint naplójában följegyzi: „Mi azt is alkalmasint alkotvány elleni dolognak hisszük, ha szakácsunk a pozsonyi piacon petrezselymet pénzéért vesz.”

Széchenyi István már 1831-ben a Világban megpendíti, hogy az építendő hídon mindenkinek vámot kelljen fizetnie. Kezdeményezésére 1832 februárjában megalakul a Budapesti Hídegyesület, József nádort is megnyerik tervüknek, majd Széchenyi és az alelnök gróf Stanlein Ede hivatalosan bejelentik megalakulásukat Pest és Buda városánál. A továbbiakban a várossal tárgyal a pénzügyi albizottság, melynek munkája szoros kapcsolatban áll a hídvám kérdésével: számításokat végeznek, hogy mennyit jövedelmezne a híd az előjogok fenntartása idején, és mennyi lenne a várható haszon, ha az átkelésnél kivétel nélkül mindenki leadná a hídpénzt. Stanlein gróf elképzelése szerint a politikai albizottságnak feladata lenne megfigyelni, hogy a magyar nemzet polgárai milyen érzelmekkel fogadják ezt az országos jelentőségű kérdést.

A reformországgyűléseken heves viták dúltak a kérdés körül, amint Pulszky Ferenc summázza Életem és korom című visszaemlékezésében „a hídkrajczár fizetése üti az első rést a nemesi adamentesség bástyáján... ez volt az első küljele azon szakadásnak, mely a kormánypártban az újabb nemzedéket a régítől elkülönözte.”

Kölcsey szatmári követként minden adandó alkalommal kiáll a mindenkire egyaránt kötelező hídvámfizetést elrendelő törvény mellett, melynek

hozama az építendő állandó híd költségeit fedezné. „Ha a tariffát mindjárt e mostani országgyűlés megállítaná, hihetőleg fel számíttatnék: Vámfizetés által hány esztendeig térülne meg az építési költség? Akkor törvényt lehetne hozni, hogy a kiszámolt esztendőig minden ember, kinek a hídon járni kedve lesz, különbség nélkül fizessen; az esztendők végével pedig a járás ismét minden különbség nélkül szabaddá tétetnék” – írta Pozsonyban 1832 decemberében.

A tőkés részvénytársaság által építendő híd ügyét előkészítő Országos Küldöttség, melyet a kortársak hídválasztottságnak neveztek, állandó tárgyalásban állt a városokkal, elismerve azok vámszedési jogát. Az Országgyűlési Küldöttség jelentésének második pontjában benne foglaltatik, hogy „kivétel nélkül mindenki fizessen hídvámot”. Mikor az országgyűlés elfogadta a törvényjavaslatot, elhangzott gróf Cziráky Antal országbíró kijelentése: mai napon temettetik el a magyar alkotmány. Országgyűlési ülésen fogadta meg Földváry Gábor, Pest vármegye alispánja, hogy inkább Paksig kerülve fog átkelni a Dunán, mintsem nemes ember létere hídvámot fizessen.

A király 1836. május 2-án szentesítette a nevezetes 1836. évi XXVI. törvénycikkelyt Egy állandó hídnak Buda és Pest közötti építéséről címmel. Ennek második paragrafusa mondja ki, hogy „hídvámot kivétel nélkül mindenki fizetni tartozik”. 1839-ben Sina György, József nádor és Verebi-Végh Ignác, nádori ítélőmester aláírta az eredetileg huszonkét pontból álló hídszerződést, melyet az 1840. évi XXXIX. törvénycikk jóváhagyott. A 8. pont intézkedik a vámszedés jogáról és tarifáiról: „Egy gyalog személy fizet 1 krajcárt, ugyanaz, ha vállán vagy hátán terhet visz, 2 krajcárt, egy lovas személy minden teher tekintete nélkül 4 krajcárt.” Disznó, birka, bárány, borjú és más kisebb barom két krajcárral adózott, de a fejőstehen már hárommal, kísérője még plusz eggyel. Parasztszekér üresen, ha egy marha húzta 5 krajcár, ha kettő 8. Terhelt kis szekér egy marhával 8 krajcár, kettővel 14. Nagy szekér teherrel, két marhával 20. Egylovas hintó 8 krajcár, kétlovas 11 krajcár, négyes fogat 14 krajcár. Bor, must, ser, pálinkával terhelt szekér nem az igavonók után fizeti a vámot, hanem akó szerint, négy krajcárával...

Aprólékos rendszabályok vonatkoznak a közlekedés mikéntjére is: gyalogosok a híd jobb oldalán, járművek a balon közlekedhetnek. Előzni a szerencsétlenségek elkerülése végett mind lóháton, mind kocsival tilos. Aprópénzről mindenki gondoskodni köteles, a vámház nem vált pénzt. A vámjegy a túloldalon leadandó, aki elveszti, újra fizet. A hídon való dohányzás és fedetlen égő holmi átvitele tilos.

A Lánchíd az egyesült főváros szimbóluma, hiszen az állandó híd, mely fizikai összeköttetést biztosít a két város között, előfeltétele volt a főváros egyesítésének. Annak, hogy betöltse ezt az összekötő-integráló szerepét egyik fontos akadálya volt „ez a módfelett különös adónem” – fejt ki Gyáni Gábor Az egyesített főváros nagyvárossá fejlődése című tanulmányában, mely Az egyesített főváros (Városháza, 1998) kötetben olvasható. Idéz egy

memorandumot, melyet több száza aláírással nyújtanak be német és magyar nyelven a budapesti képviselő-testülethez 1874 januárjában: „Miután a testvérfővárosok immár ténylegesen egyesítettek és a híd vám az »egy és ugyanazon város« közepette egy ép oly képtelen, mint igazságtalan és közkáru, s így a főváros méltóságával, sőt becsületével épen meg nem egyezhető intézmény: felkérjük a tekintetes fővárosi képviselőiséget, illetőleg bizottságot sürgősen és alázatosan, hogy - a külföld és osztrákhon példája szerint - egy czélszerű módról intézkedni kegyeskedjék, mely szerint a gyűlölt vám megszüntethessék, jelesen a személyforgalom a lánchídon (az egyesített Buda és Pest közti főutcán) azonnal és minden áron felszabadíthatassék.”

A beadványnak nem volt foganatja, a szakértők körmönfont okfejtésekkel bizonygatták, hogy a híd vámrendszer megszüntetése egy kisebbség érdekét szolgálná csupán.

A sajtó időnként felhördült, hogy a vámmal terhelt hidak nem összekötik, hanem elválasztják a városrészeket, hogy Európában az egyetlen város, ahol híd vámot szednek.

Végül is 1918. december 1-én szüntették meg a vámszedést a Duna-hidakon. Ezt a gyakorlatot visszamenőleges hatállyal törvényesítette az 1920. évi IV. törvény-cikk 27. paragrafus.

(Erki Edit, *Egy módfelett különös adónem, a híd vám, in Népszabadság*, 1999. május 26, p. 30.)

25. Vajda Pál, *ibidem*, p. 23.

26. „Augusztus 24-én volt tehát azon nap, melyen a ropant építménynek alapköve letétt. Az ünnepély délután 5 órára vala rendelve. A katonaság díszruhában a híd-bemenettől majdnem a Dorottya-utcának a német színház felé eső végéig két hosszú sorban vala felállítva. Tömerdek nép lépé el az utcákat, és az úton levő házak ablakait és karzatait. Az építődvarba és zárátba men-

ni kívánóknak belépti jegy mellett ötödfélig álla szabadon a bemenet. A vendégek meg valának kérve, hogy minden szerencsétlenség és zavar elkerülése végett ne terheltesenek magokat a szabott rendhez pontosan tartani, mert a közönség mare patrie meg is tör, mert a tolás, rúgás, taszigálás a bemenetnél valóban betűszerint irgalmatlan vala és nemegy úri asszonyaságot láték feldült fejdísszel és össze-vissza tépett öltözettel visszatérni, csak hogy legalább lélegzetét megmenthesse.” A tudósítás így folytatódik: „Öt órakor megdördültek Ósbudánk bástyáiról az ágyúk, Ő cs. kir. fenségek Károly főhercegnek, mit ő felsége apostoli királyunk a híd alapkövének letételére kinevezett képviselőjének és a nádornak indultát jelentendő. Mintegy jó óra negyed múlva megzendült a hídudvar bemeneténél felállított katonai hangászkar zenéje, az „Isten tartsd meg” népdal melódiáját hangoztatván, az érkező fenségek elébe. Majd báró Sina György és Széchenyi István gróf vezetése alatt a fenségek, főhercegek, s nádorné ő cs.k. főh.ségével s József főherceggel és Erzsébet főhercegnővel együtt, a Buda-Pesten lévő világi, katonai és egyházi főmáltóságok...”

(Pesti Hírlap, 1842. augusztus 28.)

27. „A Lánchidat, Széchenyi István gyönyörű alkotását is az árvíz után kezdik építeni. 1839. szeptember 21-én verik le az első cölöpöket, de csak tíz év múlva készül el teljesen az „új világcsuda”, mint ahogy annakidején a patriota lelkesedés a két Clark remekbe készült művét elnevezte. Hosszú ideig nem volt párja az egész világon a budapesti Lánchidnak. Ma már van a mienknél nagyobb, hatalmasabb függőhíd is, de szebb nem sok van. Finom vonalai, karcsú formája, nemes architektúrája teszi olyan igen-igen kedvessé, hogy még a világlátott idegen szeme is megakad rajta. Olyan az egész, mint egy gyönyörű ékszer a szőke Duna kigyózó testén.”

(Pásztor Mihály, *A százötven éves Lipótváros, Budapest*, 1940, p. 146.)

Elena Rodica Colta

Informații despre românii din Aletea oferite de arhivele din Arad

Cercetarea istoriei unei comunități etnice devine, în absența documentelor, extrem de dificilă și în același timp vulnerabilă la interpretări.

O asemenea situație am întâlnit în anul 1997, cu ocazia cercetărilor etnografice efectuate în Aletea, unde, comunitatea românească de azi, numeroasă și bine conservată sub aspect etnic, nu poate, în absența unor acte de arhivă, să-și reconstituie vechimea și începuturile viețuirii în localitate.

Istoricii maghiari care s-au ocupat de zonă prezintă populația românească incidental menționându-i prezența în Aletea în ani diferiți: sfârșitul secolului al XVIII-lea (Csobai, 1996), 1828 (Palugyay, 1855), 1850 (Fényes, 1851), 1940 (Rapajkó, 1996), care circulă în paralel.

Investigațiile de teren, pe care le-am întreprins în localitate cu ocazia taberei n-au dat prea multe rezultate.

Un prim indiciu de vechime a românilor în această localitate, pe care l-am sondat, a fost însăși varianta românească a denumirii așezării, Aletea, care pornește de la un etinom grecesc, ce ne trimitea cu gândul spre secolul al XI-lea, când zona era împânzită de biserici și baptisterii bizantine iar românii se întindeau de la Crișul Negru până la Tisa. (R. Constantinescu, 1984).

Dar originea numelui, căruia și istoricul Rapajkó Tibor a încercat să-i dea o interpretare, este ruptă de amintirile grupului. Comunitatea de azi nu are o explicație pentru această etimologie, întoarcerea în trecut a subiecților chestionați oprindu-se la anul 1900, adică la vremea în care au trăit „moșii”.

Orice interpretare din partea noastră în aceste condiții, ar fi riscat să devină, în absența unui suport documentar, pură speculației.

Actualul cimitir, relativ nou, nu ne-a oferit nici el prea multe informații. Cel mai vechi mormânt care se păstrează aparține românului Covacean Traian născut în urmă cu 130 de ani. Morții dinainte au dispărut împreună cu mormintele distruse de ani. Odată cu aceste morminte și cruci au dispărut și numele celor care au locuit în Aletea în urmă cu aproape 200 de ani.

Aceste „drumuri închise”, cu care ne-am confruntat în anul 1997, ne-au determinat să conti-

nuăm cercetările referitoare la comunitatea românească din Aletea în arhivele din România, deoarece, așa cum se știe, până în anul 1918 localitatea a făcut parte din județul Arad.

De data aceasta căutările au fost încununuate de mai mult succes. Aletea figurează, începând cu secolul al XVIII-lea în actele *Prefecturii Arad* care se păstrează la *Arhivele Naționale Direcția Județeană Arad*.

În plus, fiind sub aspect religios filie la Parohia ortodoxă română Otlaca (azi Grăniceri), românii din Aletea au fost înregistrați în protocoalele bisericii din Otlaca, păstrate și ele la ANDJA Arad.

Începând cercetarea cu *Fondul Prefecturii*, primul document pe care l-am consultat a fost Conscriptia fiscală a localității Aletea din 1746, publicată împreună cu altele în 1940 (Ciuhandu, 1940). La recensământul din acest an, funcționarii de stat au înregistrat aici 56 familii germane.

În liste nu există nici un nume de român. Lipsesc copiii peste 16 ani și inquilinii.

La „avere” locuitorii apar înregistrați doar cu vitele din ogradă și cu pământul primit în folosință. Cea mai mare parte din ei sunt noii coloniști, aduși în 1744 de Francisc Harruckern în locul celor decimați de epidemia de ciumă din 1739.

Nici o mărturie documentară nu înregistrează angajarea unor servitori, încât putem considera anul 1746 ca o dată certă în care în Aletea nu existau români.

În schimb Conscriptia satului vecin Otlaca, ne-a furnizat, indirect, unele date despre trecutul localității care ne interesează.

Pe listele din 1746 ale satului Otlaca apar înregistrați doi capi de familie, Eleyan Mihai și Eleyan Simion, acesta din urmă trăind în indiviziune cu un frate, toți originari, după cum le indica și numele, din Aletea.

Plecarea lor din localitatea de baștină și stabilirea în satul vecin, s-a datorat fie luptelor din timpul războiului rakocian care a produs unele distrugerii și pustiiri în Cîmpia Giulei și în Cîmpia Aradului, fie mai degrabă epidemiei de ciumă din anul 1739, deosebit de virulentă în această parte a Europei.

Ceea ce ne interesează aici este însă mai puțin

motivul plecării cât faptul că aceste familii au trăit în Aletea cândva înainte de 1746, într-o perioadă în care nici una din istoriile care tratează zona nu pomenesc aici români.

Cine puteau fi acești oameni, care întrebați de conscriptori cum se numesc, și-au spus „aleteni”, după cum le spuneau otlăcani?

Fie că făceau parte dintr-un nucleu de populație românească mai vechi din Aletea, care coboară în timp spre perioada ocupației turcești, într-o vreme în care localitatea, considerată „depopulată” n-a fost complet pustie, fie că erau foștii servitori ai primilor coloniști germani, plecați din această așezare în timpul ciumei sau după moartea stăpânilor lor.

În oricare dintre situații, punctul de vedere susținut de istoricii din trecut, că la începutul veacului al XVIII-lea în Aletea nu au existat români trebuie revizuit.

Revenind însă la cercetările noastre legate de actuala comunitate, următorul document examinat a fost Conscripția urbanială din 1770–1778.

Și acest document înregistrează la toate pozițiile de casă numai germani, însă schimbările intervenite în cei 30 de ani în viața comunității germane din Aletea sunt evidente.

Famițiile s-au dezvoltat pe mai multe generații, numărul posesiunilor a crescut. La fel și averea. Localitatea are doi chirurghi și un ludi magister.

Aceste modificări au creat posibilitățile materiale necesare ca o parte din familii să-și angajeze slugi.

Conscripția indică prezența unor asemenea inquilini care trăiesc în gospodăriile germane la 11 familii.

Consemnații doar numeric, numele și etnia acestor oameni fără casă și fără pământ rămân necunoscute.

Știm însă, din bibliografia maghiară (Fényes, 1851) că servitorii pe care i-au angajat germanii din Aletea au fost exclusivitate români.

Ce puteau să fie atunci acești inquilini de la 1778?

Admițând că un fost români, ei ar prezenta, de fapt, acel prim nucleu de familii venite la lucru din care s-a dezvoltat ulterior actuala comunitate.

În absența conscripțiilor următoare, aflate în prezent la microfilmare, am apelat în continuare la arhiva parohiei ortodoxe române Otlaca, păstrată în fondul Registre de stare civilă, tot la arhivele din Arad.

Lipsiți de biserică proprie, românii din Aletea vor fi până în anul 1918 în evidența bisericii din

Otlaca, ca filie a acestei parohii, preoții de aici servind și credincioșii din Aletea și din pustele din jur.

La începutul secolului al XIX-lea de când datează primele registre care s-au păstrat la biserică funcționau patru preoți și un capelan: Petru Popovici, Lazar Popovici, Ioan Popovici, Alexie Popovici și Simeon Julani.

Biserica, datînd de la începutul secolului al XVIII-lea fusese refăcută în 1767 din piatră, pe aceeași fundație și păstrându-și vechiul hram „Sf mucenic Gheorghe”.

La această biserică au venit, vreme de 100 de ani, duminica și la sărbători, aletenii. Aici ei se întâlneau cu otlăcanii și cu românii din Leucușhaz, schimbau informații, își prezentau noii membri, stabileau înrudiri. O relație prea puțin studiată azi datorită frontierei care desparte cele două localități.

Figurînd în ultimii 80 de ani în teritoriile a două țări diferite, legătura de odinioară dintre aleteni și otlăcani a sfîrșit prin a fi ignorată. Cercetările etnografice în cele două localități s-au făcut punctual, încît unitatea vieții religioase din interiorul acestei biserici și istoria familiilor care s-au înrudit în acești 100 de ani au intrat în uitare.

Documentele din arhiva parohială anulează această imagine unilaterală a lucrărilor care s-au scris până acum. Introducerea matricolelor la biserică din Otlaca s-a făcut la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Totuși primele registre s-au pierdut ori s-au distrus, fiindcă cel mai vechi protocol care ni s-a transmis este *Protocolul botezaților* care continuă cu anul 1817.

Completînd rubricatura tipizată, preoții ne furnizează o serie de date care, coroborate cu alte informații oferite de matricolele de căsătorii și de morți, ne permit să reconstituim diferite aspecte din viața unor familii din Aletea pe o durată lungă de două-trei generații.

Istoria noastră începe cu primele familii înregistrate în actele bisericii, în anul 1818 și în anii imediat următori. Cei care se căsătoresc acum sau care își botează copii în acești ani s-au născut cândva la finele veacului al XVII-lea sau în primul deceniu al veacului următor.

Numele lor, Blidar On (n 1784), Brîndușe Teodor (n 1787), Blaga Florea (n 1795), Ciocan Ilie (n 1793), Crișan Ștefan (1795), Cocoș Dumitru (1801), Gruia Antonie (1799), Gancea Ioan (1797), Sabău Lazar (1786), Sabău Ignat (1792), sînt în absența listelor de conscriere și în condițiile în care urma lor s-a pierdut în cimitir, extrem de prețioase.

Acești locuitori înregistrați în registre ca „aleteni” sînt de fapt acei români, necunoscuți

după nume, pe care îi înregistrează statisticile din 1828 și de mai târziu.

Referindu-ne la aceste nume, ele sînt frecvente în secolul al XVIII-lea în satele Otlaca, Șimand, Șiclău, Pil, confirmând locul de proveniență a celor veniți în Aletea la muncă.

Așezate în Aletea aceste familii vor cunoaște o evoluție și o istorie proprie, precum Solcan, Cureteș, Corb, Cioara, Burse, Onișor, Crîstorean, dispar după un deceniu, celelalte însă cresc în timp întinzîndu-se pe mai multe generații și ramificîndu-se într-o rețea largă de înrudiri. (Blidar, Crișan, Gancea, Gruia, Sabău etc).

Periodic comunitatea va fi înprospătată cu noi veniți. Așa pătrunde în Aletea în 1825 numele de Purece din Chitighaz, în 1850 numele de Oros din Micherechi, în 1858 numele de Pomuț din Giula, etc.

În plus, anual, fete din Otlaca, Leucușaz, Giula, Vârșand, Megyes, Tămajda, Șiclău se mărită cu aleteni. Numai în perioada 1849-1851 găsim în registrul de căsătorii 14 fete din Leucușaz care și-au luat bărbați din Aletea mutîndu-se aici.

Ocupațiile românilor aleteni

Cam din anul 1845 preoții încep să noteze în registru și ocupația capului de familie, permițîndu-ne să cunoaștem din ce trăia fiecare.

Notațiile se fac în limbajul local, cu multe sinonimii pentru aceeași activitate: „bereș”, slugă, argat, lacău, hodager, păstor, guleș, stăvar, porc, pîndar. La aceste ocupații se mai adaugă acelea de „jeler”, muncitor, „rob”, zilier, după cum se declara fiecare.

Găsim însă în registre la mijlocul secolului al XIX-lea și cîțiva independenți sau „răzeși” cum în numește Fenes: un maistru cojocar, un morar, cîțiva maiștrii cizmari, un maistru curelar, doi plugari sau „economi” și cîțiva „soldați cu patent”.

În două situații, la rubrica de ocupații apare cuvîntul „cerșetor” indicînd atît modul de viață cît și condiția socială. Preotul consemnează de fapt decesul unor cerșetori (Teodor Otlăcan din Chitighaz și Elisei Enci), pripășiți în Aletea, ambii la vîrste înaintate.

În sfîrșit tot rubrica de ocupații ne furnizează informații despre primii țigani așezați în Aletea: un oarecare Lasc Alexandru în 1856, Salcă Petru, țigan covaci în 1857 și Lacatoș Mihai în 1860.

Fiind ortodocși ei se înregistrează la aceeași biserică din Otlaca încît preotul, pentru a nu se crea confuzii, notează la fiecare în dreptul rubri-

cii de ocupații cuvîntul „țigan” și, dacă este cazul, meseria.

Viața de familie

Un alt aspect din existența comunității, despre care matricolele ne oferă informații este viața de familie.

Vîrsta considerată potrivită pentru întemeierea unei familii era de 20-21 de ani la fecior și de 18-19 la fată.

În ani, multe familii s-au înrudit între ele, Ardelenii cu Blidarii și cu Gănceștii, Crișenii cu Sălăgenii etc.

Cununia se făcea cu nași aleși din rețeaua de rude, vecini și prieteni ai celor două familii care se încuscreau.

Finii rămîneau legați de nași, vizitîndu-i și respectîndu-i.

Un asemenea naș, din alt sat, a fost capelanul Simeon Julani din Otlaca. Legătura stabilită prin această nașire va face ca, peste ani, fiul capelanului, Atanasie Julani, să se însoare el însuși în Aletea cu Ana Filipaș.

Copii începeau să se nască în anul imediat următor căsătoriei și veneau unul după altul.

La botez se apela de obicei la o nașă. Nașterile fiind numeroase, aproape fiecare femeie mărită din Aletea a fost nașă la cineva.

Uneori aceeași nașă boteza toți copiii dintr-o familie, ori boteza la mai multe familii, ori boteza de mai multe ori pe an.

Astfel Maria, a doua soție a lui Gheorghe Crișan, botează în perioada 1859-1863 de cinci ori copiii din familiile Dongo (Dungău) Ioan și Cio-can Flore.

Un alt obicei statornicit în localitate și confirmat de actele bisericii a fost acela prin care familia germană sau un membru al acesteia cununa sau boteza copiii angajaților lor.

Cazurile înregistrate de matricole sunt numeroase, prezentăm aici doar câteva.

Terezia, fata lui Nidermaier Iosif cunună în 1841 pe Teodor Stoici cu Marta Mîndruț. Anton Fenhader cunună în 1849 pe Moise Muntean cu Ana Cîmpan. Petru Faulhaber cunună în 1851 pe Ioan Ciugudean cu Susana Crișan, Johann Silbereis este naș în 1853 la Mihai Lilea și Ecaterina Sfăt.

De asemenea, cînd într-o familie se nășteau gemeni, copiii aveau fiecare o nașă, una dintre acestea fiind germană.

Numele primite la botez, mai ales la primul născut, erau cele ale nașului sau ale nașei.

În acest fel în Aletea vor apărea la fete nume

precum Rozalia, Terezia, Ecaterina, mai puțin obișnuite în tradiția ortodoxă.

Mulți copii mureau la naștere, alții la vârste mici, după câteva săptămâni, la un an, la trei ani.

Bolile indicate de preot în registrul de decese erau și ele diverse. Se murea de tuse, de „zapor”, de friguri sau de vărsat mic. Cea mai virulentă boală la copii, în epocă, a fost totuși vărsatul mare de care, nu odată, au murit în aceeași familie, unul după altul, mai mulți copii, de vârste diferite.

La fel mureau și multe mame tinere din cauza unor nașteri grele. Bărbații rămași cu mai mulți copii se recăsătoreau.

Moartea era de altfel atât de frecventă în acele timpuri încât preotul obișnuia să noteze la cauza decesului „boala îndătinată”.

Doar în 1860 găsim consemnați trei morți de „epidemie”, probabil epidemia de holera care a bătut în acel an în Comitatul Arad.

Aceasta mortalitate ridicată nu însemna că în Aletea n-au existat și bătrâni care au murit la vârste înaintate, lăsând în urmă o mulțime de copii și nepoți (Ardelean, Crișan, Gancea etc).

În toate cazurile în care boala s-a prelungit și se știa că omul este pe moarte, unul din preoții din Otlaca venea la patul de suferință pentru a da ultima împărtașanie.

Amănuntul, consemnat de asemenea cu grijă în registru, nu este lipsit de importanță pentru o comunitate care nu avea biserică și preot propriu și despre care se puteau face multe speculații în legătură cu viața religioasă.

Acum știm că în tot acest timp aletenii au trăit și au murit după normele bisericii ortodoxe fiind

asistați de unul din cei patru preoți de la Otlaca care nu ezită să vină în Aletea când erau chemați, indiferent de anotimp sau de zi, chiar și la sărbătorile mari (Crăciun, Paști).

Aceste morți numeroase de la mijlocul secolului al XIX-lea explică dispariția unor nume și implică a unor familii (Blidar). Comparând numele din registre cu cele existente azi pe crucile din cimitir constatăm că multe nu se mai regăsesc fiind înlocuite de nume noi (Țapoș). Această situație explică unele confuzii de datare privind vechimea anumitor familii în localitatea și tendința de plasare a venirii românilor mult mai târziu.

Or, în registrul de căsătorii apar anual membri noi care pătrund în comunitatea aleteană venind din satele din jur, încă din 1825, fenomenul de împospătare continuă a nucleului inițial desfășurându-se pe durată lungă.

Indiferent însă când au venit și de unde, odată ajunși aici ei devin „aleteni”, încadrându-se în comunitatea creată la finele veacului al XVIII-lea.

Această comunitate, diferită de cea germană și-a creat propriile ierarhii de respectabilitate, propriile valori culturale și morale, conservând pînă astăzi toate elementele care o definesc: limbă, religie, tradiții.

Istoria ei, neimportantă din perspectiva marilor evenimente, reprezintă în alt plan, un model de supraviețuire a unui grup într-o majoritate de altă cultură.

Familiile din Aletea au fost prezentate alfabetice, cu căsătoriile, nașterile și decesele care au avut loc în interval de 50 de ani (1818–1868) în revista „Ziridava”, XXI, Arad, 1998.

BIBLIOGRAFIE

ANJA – Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad-Fond Prefectura Județului Arad, Seria Conscriptii; Colecția Registre Stare Civila, Oficiul Parohial ortodox român Grăniceri, Matricole botezați reg. 1/1817, Matricole căsătorii reg. 6-7/1824-1836/ Matricole decedați reg. 8-11/1819-1883/.

CONSTANTINESCU, 1984 – Radu Constantinescu, *Studiu introductiv* la Gerard de Cenad, *Armonia lumii*, Buc., 1984, p 43-44.

CIUHANDU, 1940 – George Ciuhandu, *Românii în Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, Anexe, p 122-124.

CSOBAL, 1996 – Elena Csobai, *Istoricul românilor din Ungaria de azi*, Giula, 1996, p 18.

FÉNYES, 1851 – Fényes Elek, *Magyarország Geográfiai Szótára*, I-II, Pest 1851, p 301.

PALUGYAY, 1855 – ifj. Palugyay Imre, *Békés-Csanád, Csongrád és Hont Vármegyék leírása*, Pest, 1855, p 177-178.

RAPAJKÓ, 1996 – Rapajkó Tibor, *Elek története*, Gyula, 1996, p 13.

Eugen Glück

Documente din arhiva episcopiei ortodoxe române din Arad privind parohiile din sud-estul Ungariei

În anii ce au urmat revoluției de la 1848-49, erau pe rol o seamă de probleme cu un stagiul îndelungat dar și altele, noi. Hotărârile sinodului de la Chișineu-Criș (1849) și chiar modesta lui continuare la Arad, (1850), au rămas în esență inoperante. Moartea episcopului Gherasim Raț (1850) și interimatul lui Patrachie Popescu ca administrator, au întârziat luarea de măsuri eficiente măcar la nivelul celor curente. Însăunarea episcopului Ivancovici (1854), a fost urmată de încercări pentru soluționarea problemelor. Desigur, pe lângă problema centrală a separației ortodoxiei românești de sârbi, apoi ridicarea unei noi catedrale la Arad, demolată de autoritățile militare, o seamă de probleme proveneau din parohiile existente în comitatul Cenad-Bichiș, reunite de regimul absolutist, precum și din cele din vestul Bihorului.

Mutațiile teritorial-administrative operate de regimul absolutist au avut înrăurire și în structura unor parohii. În 1855, s-a trecut la rearondarea parohiei din Chitighaz, extinsă prin includerea unui număr de opt felii, care mai înainte intrau în perimetrul comitatului Arad. Kevermes a fost raliată ca filie la Macea, iar Aletea încorporată definitiv la Otlaca (azi Grăniceri) care a fost adjudecată comitatului Bichiș. Episcopul a dispus ca lăcașul de cult din Aletea să fie deservit alternativ de cei doi parohi. Aceștia insistau ca și filia Lökösháza să le fie atribuită. Micul grup de enoriași de pe pusta Botoș, petiționa să fie inclus în parohia din Șiclău (245,341/1855, 203,228, 284, 514/1856, 54, 452/1857).

Episcopia acorda o atenție sporită filiilor. Ca prim pas reclama din partea parohiilor o evidență mai clară despre enoriași, în vederea acordării unei asistențe bisericesti mai eficiente. În această activitate au fost antrenați și preoții din parohiile mai mari. În acest fel, au intrat în vizorul episcopiei un grup de 75 de enoriași la Beretyóújfalu și 90 la Váncsood.

Unele documente oglindesc stăruințe de a îmbunătăți activitatea din parohii, în spiritul vremurilor noi. În 1855, parohul Gheorghe Vasilevici din Orașul Mare Românesc din Giula a propus creșterea numărului membrilor din consiliu de la 6 la 12 (428/1855).

În 1856, s-a înființat la Giula, la sediul local, concurs ortodox, o capelă pentru deținuți, fiind însărcinat cu păstoria din partea episcopului, parohul Gheorghe Vasilevici (266/1856).

În Orașul Mare Românesc din Giula continuau străduințele ca în Giula să existe un monumental lăcaș de cult, adevrat importanței orașului. În anii respectivi s-a ridicat turnul masiv al catedralei (1854), dar recepția finală s-a prolongat încă cinci ani. Această întârziere s-a datorat faptului că fondurile necesare finisajului au trebuit transferate în 1858, pentru reconstrucția școlii. Edificiul acesteia a căzut victimă unui incendiu și a lăsat 140 elevi fără posibilitate de studiu. Giulanii ar fi dorit să instaleze în turn și un ceas, dar care nu a putut fi finanțat din fondurile parohiale. Doar o nouă inițiativă pornită din rîndurile enoriașilor a dus la colectarea unei sume (8,315/1854 9, 94, 292/1858, 34,267/1859).

Dacă toate parohiile într-un fel sau altul aveau probleme materiale, acestea la Bichișciaba au luat din nou forme acute. Ridicarea bisericii, a casei parohiale și a școlii au început încă înainte de la revoluția 1848-49, în mare parte prin colectă făcută în toată Ungaria contemporană. În urma insolvabilității parohiei în 1854, s-a înaintat organelor de stat o cerere în vederea unei noi colecte generale. Autoritățile însă au evitat probabil în urma problemelor apărute cu un deceniu în urmă, în privința decontării banilor colectați și s-au învoit abia în 1856. Acțiunea și de această dată s-a dedublat de probleme. Curatorul Ficiovici, a fost obligat să demisioneze și doar succesorul lui a clarificat situația. Strîmtorați bănește, ei au căutat să vîndă via parohiei (66,135/1854, 7,8/1855, 252/1856, 160,240/1858, 108/1859).

Asigurarea unui cler competent și cu studii elevate a constituit o problemă cotidiană. Autoritățile centrale din Viena în 1857, au reiterat obligația episcopiei de a reduce numărul preoților, ceea ce a întrunit și vederile forului bisericesc de decizie din Arad (436/1857). Astfel, în 1858, Melentie Rocsin a fost transferat pe un post vacant din Apateu de la Oradea, parohia lui fiind redusă (149, 378/1858).

Documentele oglindesc rezultatele obținute în

asigurarea unor clerici cu studii elevate. În 1857, Petre Popovici, în memoriul depus la episcopie pentru obținerea postului din Orașul Mic Românesc din Giula, invocă faptul că a absolvit întreaga curs liceal și a terminat teologia din Arad (281, 404/1857). Nu putem uita că în această perioadă nici pe departe nu se generalizase cerința absolvirii teologiei de cei ce solicitau hirotonisirea.

Chiar și multe parohii pretindeau preoți pregătiți. Astfel de cerere a sosit și de la Darvaș, protopopul din Oradea fiind însărcinat cu soluționarea dotației pe măsură (38/18857, 292/1858).

A continuat și încercarea preoților de a ieși din mizeria ce caracteriza situația din nu puține parohii. Un asemenea caz l-a constituit încercarea preotului George Zeldeșan din Orașul Mic Românesc din Giula care a servit timp de nouă ani în această parohie ce suferea de neajunsurile începutului și sub sarcinile apăsătoare ale ridicării bisericii și celorlalte stabilimente. El reuși să fie transferat în 1857, alături de protopopul din Șiria (221/1857).

Lipsa unui sistem de pensionare, peste resursele bisericii a perpetuat încă într-o măsură metodele de asistență tradițională. Spre exemplu, Cristina Gheorghievici rămasă orfană după decesul tatălui ei, paroh în Bătania, decedat în 1854, a primit jumătate din venitul parohial al anului următor, retras din retribuția succesului Moise Grozescu, care la rîndul lui a făcut cu greu față obligației (118,348/1854,446/1855).

În cazuri justificate se practica încă moștenirea parohiilor din tată în fiu. La Bătania, în 1857, Arsenie Bojidar moștenise parohia pe care familia lui o deținea succesiv de peste un secol, el la rîndul său fiind în așteptare din 1847, ca și capelan, atît timp cît tatăl lui era capabil de funcțiune (53,51/1854). La Chitighaz, după decesul lui Theodoru Ardelean (1853) a urmat fiul Michael care a preluat întreținerea unei familii numeroase (25,238,251/1854).

În cazul parohului Petru Davidovici din Hódmezővásárhely s-a admis succesiunea fiului său numai după ce a făcut dovada studiilor complete și cunoașterea limbii enoriașilor proveniți din trei etnii (42,210, 358/1857). În schimb, cererea lui Moise Grozescu la Bătania, nu a fost onorată și fiul acestuia e îndrumat să solicite altă parohie ce devine vacantă (46,85/1854).

În parohiile din comitatele Cenad, Bichiș și vestul Bihorului, baza venitului parohial o constituiau sesiile alocate în temeiul reglementării urbariale din jurul anului 1780, zisă a Mariei Tereza. Legea din 1836 a confirmat situația, dar nu a soluționat problemele parohiilor extinse sau

nou constituite și aceste cazuri le-a lăsat de fapt la aprecierea domeniilor. O problemă a apărut prin dezmembrarea parohiei din Orașul Mare Românesc din Giula. Noua parohie din Orașul Mic Românesc nu a avut sesie în dotare și cererea în această direcție adresată domeniului, iar după 1849, comitatului, a rămas fără ecou. Comitatul a invocat că cele două sesii din dotarea ortodocșilor reprezintă o situație superioară față de celelalte culte. Deocamdată, nici redistribuirea sesiilor pe baza situației existente nu a fost aprobată de organele de stat și bisericești (146/1857, 262, 333/1858).

O nouă problemă a apărut în legătură cu sesiile parohiale ca urmare a introducerii contribuției fiscale comune, decretată de legislația promulgată în timpul revoluției de la 1848. Ca urmare, și bunurile bisericești au devenit impozabile dacă aduceau venit. În mai multe locuri, enoriașii au preluat benevol sarcina în acest sens. La Bătania, în schimb, în 1855, cei trei parohi erau în restanță cu impozitul funciar pe ultimii trei ani. La plîngerea lor, comitatul a precizat că obligația le revine beneficiarilor. La Giula, unde se pare că obligația fiscală crea probleme mai mari, episcopul a îndrumat protopopul să încerce să determine comunitatea la plată. La Chitighaz, după o seamă de discuții și chiar convulsii s-a ajuns la un compromis între preoți și enoriași (59/1855, 384/1857, 403, 441, 473/1859).

În perioada revoluției de la 1848-49 și în anii următori, toate confesiunile au avut probleme cu așa-zisul „bir” sau „taxa lecticală” plătită de credincioși în natură sau bani pentru parohii. În condițiile creșterii fiscalității de stat, posibilitățile credincioșilor au fost îngrădite, iar în unele locuri a apărut credința că și această obligație a fost abolită odată cu privilegiile feudale. În Orașul Mic Românesc din Giula, în 1855, parohul Petru Zeldeșan se plîngea că enoriașii nu vor să suporte decît stolele. Cunosînd situația locală, episcopul se gîndea chiar la suspendarea temporară <a activității pastorale, ceea ce însă pînă la urmă, s-a putut evita. Situația însă se repetă în 1857, ceea ce a adus o recomandare din partea episcopului pentru sesizarea organelor de stat în vederea percepției silite a birului (479,557/1855,38/1856,62/1857).

La Cenadul Unguresc, în 1858, enoriașii s-au limitat la plata stolei. Comitatul a trimis la fața locului o comisie de anchetă, solicitînd și participarea episcopiei. Comisia a decis încasarea restanțelor, ceea ce s-a prelungit pe o perioadă de mai mulți ani. Preoții localnici se plîngeau că birul și notarul agită populația împotriva lor. În

fine, reprezentanții bisericii și autorității civile au reușit să restabilească pacea în comune (347,398/1858, 290,291, 321,414,468/ 1859).

În rîndul preoților care păstoreau în zonă s-au evidențiat și personalități deosebite. În 1854, s-a conturat revendicarea ca încă un asesor să fie inclus în consistoriul din Arad, provenit din comitatul unit Cenad-Bichiș. În memoriul respectiv apare propunerea, onorată de vîldică, privind includerea în consistoriu a lui Gheorghe Vasilievici. Se menționează că funcționează în Orașul Mare Românesc din Giula din anul 1847, este absolvent de liceu, al Academiei de Drept și al teologiei din Arad, vorbește limbile română, maghiară, germană și latină (469,513/1854). În același timp, continua să fie asesor consistorial Petre Chirilescu, mai tîrziu protopop în Chitighaz.

Deși școlile comunale și orășenești în principal erau sub jurisdicție statală, documentele din fondul episcopiei oglindesc unele aspecte ale problemelor curente. La Bătania, Cenadul-Unguresc, Giula și Chitighaz apar școli cu limba de predare română. Despre celelalte localități studiate nu am găsit date. Autoritățile cereau organelor bisericești în primul rînd asistență în vederea asigurării unei înalte frecvențe școlare (206,218,507/1857).

Un demers important a avut loc din partea episcopiei în vederea ajutorării convictului gimnaziului din Szarvas, frecventat de relativ mulți elevi români. Un document interesant este memoriul lui Moise Bora înaintat în 1856, cerînd sprijinul episcopiei pentru introducerea tomului II din „Graiul Român”, redactat de el, în școlile românești. Din anexă reiese că inspectoratul școlar din Oradea a avizat negativ propunerea (507/1856,57/1859).

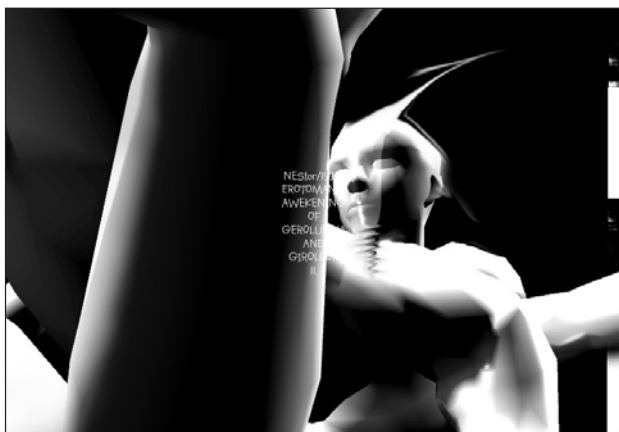
Posedăm informații și despre dotarea bisericilor cu cărți din partea tipografiei Universității din

Buda. (Catavasier, Ciaslov etc) (4/1856,7/1860). Este interesant de remarcat că în 1854, au sosit cărți bisericești ca ajutor din Rusia la Bătania, destinate probabil enoriașilor sîrbi. Totodată însă se remarcă și un ajutor bănesc din aceeași sursă pentru biserica din Orașul Mare Românesc din Giula (8,22/1854).

Problema națională continua să frămînte credincioșii, în primul rînd în parohiile mixte cu sîrbi. La Bătania după revoluția de la 1848-49, atmosfera s-a deteriorat. În parohie se găseau 2195 sîrbi, 1485 români și chiar cîțiva maghiari ortodocși. În sedisvacanța apărută la una din parohii, în 1853, a intervenit și patriarhul Raiacici din Carloviț. Încurajați de acesta, sîrbi nu s-au mulțumit să li se rezerve două din cele trei parohii. Odată cu numirea lui Moise Grozescu i s-a impus în contul venitului parohial și un capelan sîrb. Totuși, pînă la urmă, autoritățile de stat au decis transferarea capelanului amintit în contul celor doi parohi sîrbi (239/1854).

La Cenadul-Unguresc, preotul român Luczay a cerut ca sesia deținută de sîrbul Svetozar Popovici să fie împărțită cu el, dar a fost respins la nivelul superior bisericesc (454/1858, 22/1859).

După cum se știe, Ieronim Luczay a fost instalat în parohie în urma evenimentelor din primăvara anului 1848. Cu această ocazie, majoritatea credincioșilor români a părăsit biserica unită și a redevenit ortodoxă, cult de care aparținuseră pînă nu demult. În anii 1855-57, s-au formulat revendicări din partea enoriașilor rămași în continuare uniți ca să se permită slujirea alternativă în biserică a celor două confesiuni. Ortodocșii au refuzat cererea dînd naștere la un diferend ce s-a prelungit pînă dincolo de anul 1860 (587/1855,719/1858,45/1859).

Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina
grafică pe calculator, 1998

Mihaela Bucin

Excurs istoric asupra grupurilor etnice și naționale din Cîmpia Ungară

Creștinarea ungarilor și a altor popoare conlocuitoare, a fost un proces lent. Din cauze în primul rînd politice, căpeteniile maghiarilor s-au botezat mai întîi în religia Bizanțului, ca, apoi, la anul 1000, regele Ștefan cel Sfînt, să primească în mod „oficial” catolicismul și coroana de rege din mîna papei Silvestru al II-lea.

În estul regatului însă, continuă peregrinările misionarilor de rit bizantin. Probabil că locuitorii din această zonă cunoșteau limba slavă, căci episcopul grec, încă din anul 953, încerca să-i convertească folosind un translator bulgar.¹ În vocabularul religios al limbii maghiare există un număr important de cuvinte preluate de la slavii ortodocși.

Pe parcursul Evului Mediu, caracteristica principală a structurii populației din Cîmpia Maghiară e mobilitatea. În secolul al XII-lea, emigrările ating un nivel ridicat, în primul rînd datorită privilegiilor acordate străinilor. De exemplu, legile regelui *Coloman Cărturarul* (1095–1116), prevăd înlesniri importante pentru acei *hospes* care vor popula zone nelocuite.

La începuturi, stabilirea străinilor în regatul maghiar era practic necondiționată, cu atît mai mult în Cîmpia Tisei, unde un vacuum demografic, datorat în primul rînd condițiilor geografice, a fost înregistrat secole de-a rîndul. Acest vid de populație, deci de brațe de muncă și de luptă, a fost cauzat și de atacurile și războaiele din această regiune, ca și de apariția timpurie a centrelor urbane, în vest, care atrăgeau oamenii.

Un popor migrator important în istoria ungarilor, au fost **pecenegii**, despre care conține date și cronică lui *Anonymus*. Aceștia s-au așezat pe Lunca Noroioasă a Crișurilor. Deși la început nu s-au bucurat de drepturi speciale, în secolele XIII–XIV, mulți pecenegi primesc titluri nobiliare. Astfel, spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, aceștia sînt asimilați de maghiari, pierzîndu-și cu totul limba și alte însemne etnice. În Ungaria (ca și pe alte teritorii pe unde au trecut), pecenegii au lăsat un număr oarecare de toponime.

Numele **ismaeliților** apare pentru prima oară într-o lege emisă de regele *Ladislau I* (1077–1095), și e probabil că aceștia au sosit în regatul Ungari-

ei ca negustori, apoi s-au așezat mai ales în partea de nord și centrală a Cîmpiei Maghiare. Se pare că acest grup de populație de religie mahomedană era alcătuit în general din bulgari de pe Volga. Cuvîntul „ismaelit” e de origine latină și este termenul cu care latinii îi denumeau generic pe arabi.

Cuvîntul **buzurmani/bezermini**, sau – în pronunție maghiară – **böszörmény** denumește același grup religios al ismaeliților, deci este sinonim cu „mahomedan”, este cuvînt de origine slavă și apare pentru prima dată în documente din anul 1275. Buzurmanii s-au stabilit în partea de nord a județului Hajdú-Bihar, unde numele lor s-a păstrat în toponimele Hajdúböszörmény și Berekböszörmény.

Primind încuviințarea regelui Géza al II-lea, misionarul islamist Abu Hamid al Garnati predică în Cîmpia Maghiară între anii 1151 și 1153. „Raportul” pe care îl întocmește despre misiunea sa, cuprinde date interesante privind conviețuirea încă tihnită a mahomedanilor cu populațiile nemahomedane dintre Crișuri și Tisa.² Mai tîrziu, începe procesul de creștinare și de asimilare forțată a musulmilor. Cei care, după botezul creștin, continuau să-și practice religia originară, erau alungați din țară; fiecare localitate cu populație musulmană avea obligația să construiască o biserică creștină, musulmanilor le era interzisă endogamia... Spre sfîrșitul secolului al XII-lea, ismaeliții care nu se creștinaseră, părăsesc definitiv regatul.

Imigranții sosiți în Ungaria dinspre vestul Europei sînt general călugări din diverse ordine catolice, franci și italieni, și nu au ajuns în Cîmpie. Nici germani din primul val de imigranți nu ajung dincolo de Tisa. În această primă fază a colonizării germanilor în Ungaria, aceștia au primit numeroase privilegii, datorită legăturilor de rudenie cu germani, ale dinastiei arpadiene.

Dinspre este sosesc însă două grupuri de populație importante: cumanii și alanii. După 1240, regele Béla al IV-lea, le permite cumaniilor să se așeze pe tot teritoriul Ungariei. Aproximativ 50 000 de cumani s-au stabilit în centrul Cîmpiei Maghiare, între Dunăre și Tisa, ca și pe cursurile

rîului Criș și Mureș. Cu toate că au acceptat catolicismul în jurul anului 1250³, ei au continuat să trăiască, să se comporte, să se îmbrace după legea lor păgînă.

Deși se ocupau cu agricultura, după ce duseseră, ca și maghiarii un mod de viață seminomad, cumanii erau în primul rînd excelenți soldați, reprezentînd o forță militară importantă pentru regatul nu prea populat al Ungariei.

Ajuns rege al Ungariei la vîrsta de 18 ani, Vasile al IV-lea Cumanul (1272–1290), fiul unei prințese cumane, le asigură celor din neamul său libertăți întărite prin lege. Șapte triburi au garantat autonomia teritorială, iar căpitaniii așezărilor cumane primesc titluri nobiliare.

Comunitatea cumana a devenit atît de puternică, încît celelalte populații au început să le preia obiceiurile: să-și radă barba, să-și tundă părul, să poarte „süveg” (un fel de pălărie înaltă, specific cumana, care a rămas, de altfel, piesă a portului popular maghiar), să aibă mai multe soții. Înștiințat de aceste fapte, papa trimite în 1279 un consul, care îi confirmă că situația punea în pericol creștinismul din regatul maghiar. Papa le interzice cumanilor cu strictețe practicarea șamanismului, după ce au primit botezul creștin; le poruncește să își ardă corturile și să locuiască în așezări stabile; le stabilește un teritoriu fix, pe care nu au voie să îl părăsească și să se mute în alte regiuni. Acest teritoriu era cuprins la dreapta și la stînga Tisei, precum și pe rîul Mureș.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIV-lea, cumanii au fost scutiți de orice dări, astfel că în anii 1500, nobilimea cumana avea o situație materială deosebit de bună față de a maghiarilor. Însă în secolul următor are loc o decădere vertiginoasă a așezărilor cumane, culminînd cu „iobagizarea” populației.

În diplomele nobiliare din secolele XIII–XV, au rămas în jur de 160 de antroponime de origine cumana, dintre care unele se întrebunțează și astăzi, (de exemplu Cserbán/Șerban), precum și toponime (de exemplu, Debrecen/Debrețin).

Cel mai important monument de limbă cumana este un codice – *Codex Cumanicus* – păstrat la Veneția, care cuprinde un dicționar latin-cuman-persan, precum și rugăciuni și imnuri religioase traduse din latină în limba cumana.

După toate probabilitățile, cumanii din Cîmpia Maghiară și-au pierdut limba în secolul al XVI-lea. Pînă în secolul nostru s-a păstrat în popor o variantă distorsionată a rugăciunii „Tatăl nostru” în cumana, care s-a propagat pe cale orală, avînd o structură golită de sens, asemănătoare jocurilor de copii. De asemeni, graiul din regiunea Kunság

păstrează cîteva elemente lexicale cumane. Mai mult de 15 nume de așezări din teritoriul pe care l-a ocupat acest grup etnic, păstrează etnonimul „kun” (cuman): Kunszentmárton, Kunszentmiklós, Kunhegyes. Pînă astăzi, majoritatea populației din fostele regiuni cumane este de religie reformată calvină, deoarece catolicizarea cumanilor a fost forțată și formală. Ei au trecut însă de bună voie la protestantism, atunci cînd și-au pierdut tradițiile religioase proprii.⁴

Celălalt grup etnic pornit din Asia, care s-a oprit din migrarea-i spre vest și s-a stabilit, în Evul Mediu, în Cîmpia Maghiară, a fost cel al unor triburi de **alani**, populație iraniană, pe care ungurii i-au numit „iasii” (în ortografie maghiară cuvîntul are la nominativ, singular/plural, formele „jász/jászok”). Acest etnonim este de origine rusească, deoarece apare pentru prima oară într-o cronică rusă. În limba maghiară el e atestat începînd cu anul 1318, cînd e prezent într-o diplomă nobiliară din Ardeal.⁵ Alanii primesc teritoriu vecin cu cel al cumanilor, îndeplinesc mai ales servicii militare și dețin aceleași privilegii ca cei din urmă. Au reușit să-și păstreze o bună parte din aceste privilegii pînă la 1702, iar autonomia teritorială pînă în 1876, cînd are loc împărțirea Ungariei în comitate. Alanii își părăsesc mai ușor decît cumanii viața și obiceiurile de nomazi, încep de timpuriu să se ocupe de cultivarea pămîntului. Desigur, e important și faptul că locurile pe care le stăpîneau erau mult mai potrivite pentru agricultură decît cele ale cumanilor.

Despre limba alanilor, despre felul lor de viață există puține informații precise. Un număr de toponime din teritoriul pe care l-au posedat, au în structura lor etnonimul „jász”: Jászberény, Jászapáti.

E necesar să amintim că pe tot parcursul Evului Mediu, schimbările demografice s-au datorat atît războaielor, năvălitorilor nomazi, cît și unor calamități naturale și epidemii.

Grupurile etnice enumerate mai sus, s-au „topit” ireversibil în masa maghiară, dar amprenta lor a rămas mai ales la nivelul culturii populare, atît materiale cît și spirituale.

Procesul de asimilare nu a fost același în cazul grupurilor mai numeroase, făcînd parte din națiuni care și-au întemeiat state de drept. Este vorba, în general despre naționalitățile care au făcut parte, împreună cu maghiarii, din Imperiul Austro-Ungar.

Deși **evreii** sînt semnați de timpuriu în Ungaria, în Cîmpie n-au format colonii decît în secolele XVII–XVIII. Multe familii de evrei au venit spre Tisa din Ardeal, cei mai mulți dintre ei cu-

noșteau și limba română. Se ocupau în general cu comerțul, aceasta fiind singura ramură economică ce nu le era interzisă. Conform legii *Systematica Gentis Judaicae regulatio*, emisă de împăratul Iosif al II-lea, evreii nu aveau voie să se stabilească în orașe, nici să arendeze pământ. Limba maternă le era permisă doar ca limbă de cult, în public trebuia să vorbească latina, germana ori maghiara, actele oficiale pe care le dețineau erau eliberate într-una din aceste limbi. Nu le era permisă organizarea învățământului în limba maternă, copiii evrei erau constrânși să frecventeze aceleași școli cu creștinii. Din 1786, acel evreu care nu putea prezenta dovada absolvirii unei școli creștine, nu avea voie să se căsătorească în fața stării civile. Acei evrei care deveneau învățători în școlile maghiare, primeau absolvire de la impozite. Astfel se explică numărul mare de pedagogi evrei dintr-o anumită perioadă, (chiar și în școlile românești) din Cîmpia Maghiară.

În sud-estul Ungariei, coloniile compacte de evrei au existat pînă în jurul anului 1944, cînd a început înființarea gettourilor și deportările.⁶

Mai întîi în mediul rural, apoi în cel urban, evreii au conferit localităților în care s-au stabilit, o atmosferă aparte. În multe așezări ale Cîmpiei, ei au constituit un element civilizator.

În localitatea Chitighaz, la recensămîntul din 1846/47, existau 519 case, 614 familii și 3050 de locuitori. Împărțirea pe religii – (numai bărbații) – erau următoarea: 355 de catolici, 1100 de ortodocși și 10 israeliți. În 1893 locuiau aici 63 de evrei,⁷ înaintea celui de-al II-lea război erau în jur de o sută, iar după război – și în zilele noastre – nici unul.

În general, evreii au avut colonii compacte și au conlocuit cu celelalte naționalități din Cîmpia Maghiară, timp de aproximativ, un secol.⁸

Țigani au ajuns în Ungaria în secolele XIV–XV; în documentele maghiare sînt amintiți pentru prima oară în anul 1417.⁹ Mai întîi sînt primiți cu bunăvoință, nobilii văzînd în ei noi brațe de muncă. Dar țigani nu s-au lăsat ușor maghiarizați, nu au renunțat la felul specific de viață, modul lor caracteristic de acomodare cu mediul s-a dovedit mai puternic decît legile menite să-i civilizeze. În plină Epocă a Luminilor, împărăteasa Maria Tereza emite în 1767 și 1773 mai multe legi de socializare și asimilare a țiganilor, menite să-i educe pe aceștia în spiritul muncii și al creștinismului. Ea le cerea celorlalți locuitori răbdare și îngăduință față de țigani; proprietarii nobili erau obligați să le împartă loc de case și pământ; interzicea denumirile de „țigani”, „egipteni” sau „poporul lui Faraon”, trebuiau numiți „țărani noi”

sau „maghiari noi”. S-a încercat separarea copiilor de țigan de părinți; le-a fost interzisă țiganilor endogamia; erau siliți să poarte haine țărănești și nu le era permis să se ocupe cu lăutăritul și să vorbească țigănește. Cea mai mare întrebare era dacă să li se interzică sau nu creșterea cailor, căci dacă au cai, atunci nu vor renunța la viața nomadă, dar dacă n-au cai, nu pot lucra pământul. După conscripția tuturor țiganilor din Imperiu, Maria Tereza a dorit să-i fixeze într-o colonie stabilă, în Banat. Dar încercarea n-a reușit (din motive pe care **Ioan Budai Deleanu** le-a expus într-o formă estetică și într-o manieră care depășea epoca).

În sud-estul Cîmpiei, țigani s-au stabilit destul de tîrziu, căci după ce au renunțat la viața nomadă, au căutat zone în care puteau trăi mai ușor. Într-un ordin local de la sfîrșitul secolului al XVI-II-lea, privind stabilizarea țiganilor nomazi din județul Bichiș, se interzicea ca două sau mai multe familii de țigani să locuiască pe aceeași stradă, pentru a nu avea cu cine vorbi țigănește.

Multe grupuri au venit în Cîmpie dinspre est, din părțile locuite de români. Deoarece vorbeau și limba română, popular au fost numiți „țigani valahi”. Ei au păstrat pînă tîrziu obiceiuri și tradiții populare românești, pe lîngă cele proprii, ca de exemplu obiceiul „Paparuda”.¹⁰

După invazia turcilor în peninsula Balcanică, alături de greci, s-au refugiat în imperiul Habsburgic și negustori **aromâni**. Despre numărul precis al acestora și despre localitățile în care s-au stabilit nu sînt date concrete, deoarece nu au fost niciodată considerați separat de greci, dar denumirea generică de „greci” pe care le-o dădeau maghiarii se referea nu atît la originea etnică, ci la religia greco-orientală.

Date referitoare la primii comercianți greci (printre ei și aromâni) care veneau cu marfă în Cîmpia Maghiară, datează din 28 octombrie 1618, într-un proces-verbal întocmit în orașul Debrețin. Dar cei mai mulți ortodocși din peninsula Balcanică se refugiază în Imperiul Habsburgic în secolul al XVII-lea. Majoritatea o alcătuiesc negustorii. Cîteva familii importante de aromânii stabiliți în Ungaria au fost: Grabovschi, Roja, Șaguna, Mocioni, Gojdu, Dumba, Darvari, Murnu.¹¹

Ortodocși balcanici se așază de obicei în orașe-centre comerciale preferîndu-le pe acelea unde exista deja biserică ortodoxă. În partea de est a Cîmpiei Maghiare, datorită negustorilor greci și macedoromâni au cunoscut o înflorire deosebită orașele Bichiș, Bichișciaba, Jula. În județul Bichiș, în anul 1747 existau 16 prăvălii ai căror proprietari erau, fără excepție, greci. Încă din 1737, contele Grasalkovich, prefect al comitatului Arad,

afirmă că în județele Csongrád, Csanád, Bichiș, Bihor nu există alți comercianți în afară de greci.¹²

În orașul Bichișciaba e atestată prezența unei comunități ortodoxe întemeiată de comercianți greci, începând din anul 1769¹³. Printre credincioși se aflau și macedo-români, români, iar mai târziu li s-au alăturat câteva familii de sârbi și bulgari. După 1800, majoritatea ortodocșilor din Bichișciaba o alcătuiau românii.

Prezența slavilor sudici în Cîmpia Maghiară e atestată din secolul al XV-lea. Desigur, ei trăiau pe aceste locuri și înainte de această dată și au continuat să sosească în valuri succesive și în secolele următoare. Se ocupau cu păstoritul, circulau liber, refuzau plata oricăror dări și nu puteau fi „prinși” ca iobagi de nobilii care căutau brațe de muncă. În secolele următoare **sîrbii** sînt mercenari apreciați (chiar și în armata turcă) iar faptul că preferă să fie soldați și grăniceri ai hotarelor Imperiului, le aduce în continuare scutirea de impozite. Prima localitate sîrbească din județul Csongrád datează din jurul anului 1437. Un an mai târziu, refugiindu-se din calea sultanului Murad, mulți sârbi se stabilesc în comitatul Aradului. După ce turcii ocupă Belgradul, un nou val important de sârbi (după unele date, în jur de 2500 de familii), conduși de patriarhul Arsenie Cernovici, se refugiază în Ungaria. Din acest val de emigranți sârbi, unii s-au stabilit în Cîmpie, în orașele Seghedin și Debretin și în jurul acestora. Mai târziu, au alcătuit colonii care se bucurau de privilegii economice și de autonomie religioasă în comitatele Arad, Csongrád. Urmașii acestor coloniști sârbi mai trăiesc și astăzi în așezări în care sînt și români, ca Bătania și Cenadul Unguresc. Mult timp românii și sîrbii au avut biserică ortodoxă și școală confesională comune.

Spre sfîrșitul Evului Mediu, în unele regiuni ale Germaniei are loc un spor ridicat al populației, iar terenurile agricole devin insuficiente. În același timp, Ungaria avea un procent scăzut în ceea ce privește densitatea populației. Nobili de origine germană, care aveau proprietăți întinse și în Cîmpia Maghiară (Harruckern și Weinkheim) aduc coloniști din sudul și vestul Germaniei. La începutul perioadei medievale sosiseră în Ungaria germani din nordul și centrul țării de origine, care s-au stabilit mai ales în orașe și s-au ocupat cu meșteșugurile (de exemplu în Jula); cei colonizați în secolul al XVIII-lea sînt agricultori. Nemții aduc cu ei un cult al muncii, un stil particular în construcții, un mod de comportament propriu și limba oficială a Imperiului.

În Aletea, ca și în Jula, proprietarul localității, baronul Harruckern János György, colonizea-

ză în anul 1720 germani din Bavaria, îndeosebi din localitatea Gerolzhofen¹⁴. Ambele orașe își păstrează pînă azi specificul german și o atmosferă care nu există în alte localități de cîmpie. Însă cele mai puternice comunități germane au existat în Transdanubia și au contribuit esențial la ridicarea economică a zonei.

Naționalitatea germană a avut în Ungaria un loc privilegiat și a sporit pînă după cel de-al doilea război mondial. În anul 1939 populația germană din Ungaria atinge cifra de 623 000; după deportările de pînă la sfîrșitul anilor '50, numărul germanilor a scăzut la 200 000.¹⁵ Din localitatea Aletea au fost duși în Uniunea Sovietică 983 de germani. Cu o zi înaintea deportării au primit ordinul să-și pregătească un pachet de maxim 50 de kilograme, căci vor merge la „malenki robotra” Astfel, germanii au părăsit țara care în trei sute de ani le devenise patrie.

După descălecatul unгурilor, după căderea imperiului avar, după răscolirile tătarilor și năvălirea turcilor, după deportarea evreilor, cu acest act de pedepsire colectivă, Cîmpia Maghiară își schimbă încă o dată înfățișarea etnică. În plus, de la începutul secolului al XX-lea se accelerează procesul de asimilare și maghiarizare a naționalităților română, sîrbă și slovacă.

Cel mai important centru al slovacilor din Cîmpia Maghiară este orașul Békéscsaba (în ortografie veche: Békés Csaba). Numele localității apare pentru prima oară în acte din 1332, iar etimologic, originea toponimului are mai multe variante. „Békés” este un adjectiv care înseamnă „pașnic, pacific” și este, de fapt, denumirea județului ca și a unui alt oraș învecinat. Pastorul evanghelic de origine slovacă, **Haan Lajos** (care din 1849 a funcționat cîțiva ani ca preot al slovacilor din Nădlac) a întocmit la sfîrșitul secolului trecut o monografie a întregului comitat Bichiș. În paginile ei afirmă că pînă în jurul anului 1840, cînd devine oraș cîmpenesc, Bichișciaba era „cel mai mare sat din Europa”. Numele de Csaba (cu diverse ortografii de-alungul timpului: Choba, Tsaba, Chiaba) este în limba maghiară element onomastic masculin de origine turcă, limbă în care are semnificația primară de „cadou, dar”. Localitatea ar fi putut fi denumită Csaba de la un eventual proprietar cu acest nume. Denumirea e interpretată și ca provenind din limba slovacă, fie din cuvîntul „zaba” (broască), fie din „saba, csobolya” (vas din lemn, în care păstorii păstrau apa de băut), fie din cuvîntul „csoban”, care în slovacă înseamnă „păstor de boi, boar”.¹⁶ Pornind de la această ultimă etimologie, numele localității poate proveni foarte bine din cuvîntul româ-

nesc de origine turcă „cioban”, căci nu e exclus ca pe pășunile bogate care existau odinioară pe aceste locuri să-și fi păscut turmele de oi păstorii valahi.

Pentru slovaci, limba maghiară a folosit în trecut etnonimul *tót/totok* – „toți, tăuți”, care a intrat în structura mai multor nume de așezări de exemplu: *Tótkomlós*, sau a devenit nume de familie, cu ortografia *Tóth*. Ca nume de popor sau de naționalitate, acest etnonim are astăzi o nuanță peiorativă.

Cei mai mulți slovaci au fost populați în sud-estul Ungariei, într-o a doua etapă de colonizări sistematice, între 1711–1740. Au format așezări compacte de unde, apoi, au întemeiat noi colonii. În Ungaria, din punct de vedere etnografic și lingvistic, slovacii se împart în două grupe distincte. Cei din partea de nord-est, din jurul centrului *Nyíregyháza*, se numesc *tirpák*; ei și-au format așezări și gospodării bazate pe sistemul „bucetului” de sălașe, care implică un mod de viață specific. Cei din jurul centrului *Bichišciaba* se diferențiază lingvistic prin pronunțarea dură a vocalelor și etnografic prin modul de construcție a locuințelor cu terasă deschisă.

În următoarele localități din Cîmpia Maghiară, slovacii au conviețuit cu românii: *Bichišciaba*, *Aletea*, *Csorvás* (*Ciorvaș*), toate în județul *Bichiş*.

Românii din Cîmpia Maghiară reprezintă limita vestică a românității actuale. Prezența lor pînă la Tisa încă înainte de apariția maghiarilor în istoria Europei (895), și în secolul imediat următor, este o problemă mult discutată. În limba maghiară, vechiul nume al românilor este „*oláh*” (în timp ce pe italieni, ungurii îi numesc „*olasz*”). Dar termenul are astăzi mai degrabă un caracter depreciativ.

Deoarece în trecut, de repetate ori, regiunile din sud-estul actualei Ungarii, în special sectorul dintre *Crișuri* și *Tisa*, a fost pustiit de războaie, calamități naturale sau epidemii, e greu de stabilit cu exactitate configurația etnică a populației într-o anumită perioadă de timp. Un element care poate conduce la momentul inițial al formărilor colectivităților românești, organizate și stabile, este închegarea comunităților bisericești ortodoxe.

La venirea ungurilor în aceste părți, ortodoxismul era deja cunoscut. Metodiul a păstorit ca arhiepiscop al *Moraviei* între 873-885, răspîndind creștinismului de rit latin nu a reușit să desființeze toate mănăstirile ortodoxe căci, în 1204, papa *Inocențiu* îi reproșează regelui *Emeric I* al Ungariei că în țara lui funcționează prea multe mănăstiri grecești.¹⁷

Numărul românilor din Cîmpia Maghiară crește vertiginos în secolul al XV-lea. Sînt coloniști români care se stabilesc definitiv pe cursul *Crișului Alb*.

În timpul celor 150 de ani de ocupație turcească în Ungaria, biserica ortodoxă a reușit să supraviețuiască și să se refacă. În secolul al XVIII-lea în județul *Szabolcs*, spre nordul Cîmpiei, se constituie o diasporă alcătuită din români greco-catolice. Între 1735 și 1769 se înființează în zona *Nyírség* patru parohii greco-catolice românești. Dar românii greco-catolici au trecut devreme la folosirea limbii maghiare ca limbă de cult; azi s-au asimilat aproape cu totul. În anul 1930 existau în Ungaria 17 parohii greco-catolice de limba română, cu 17 689 de credincioși. Dintre aceștia numai 1150 au declarat că au ca limbă maternă română.¹⁸

În Ungaria de astăzi există 19 comunități ortodoxe românești, dar localitățile în care acestea funcționează nu și-au păstrat toate caracterul românesc. În localitățile *Darvaș*, *Crîstor*, *Ciorvaș*, în care există biserici ortodoxe românești, nu există învățămînt în limba română și nici alte instituții sau organizații cu specific românesc activ.

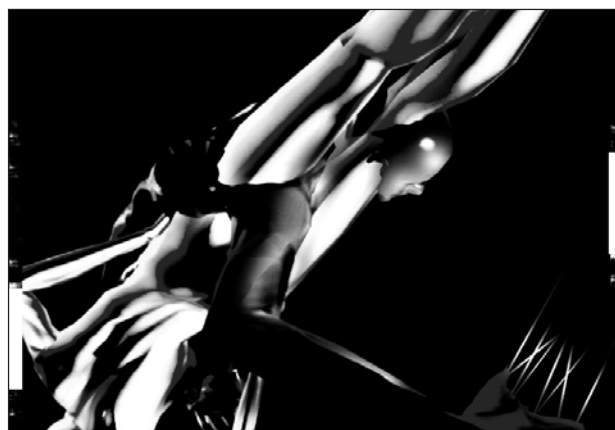
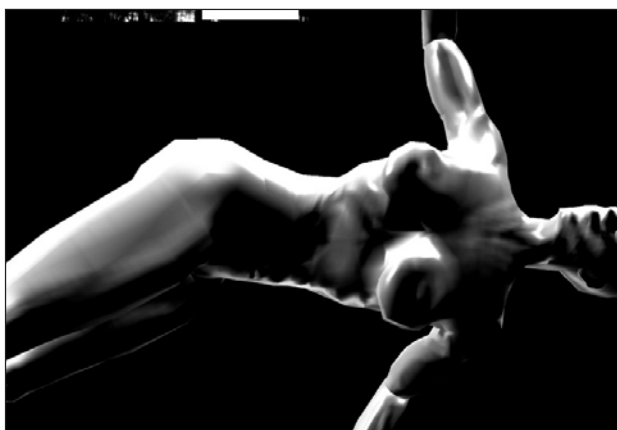
Populația românească din sud-estul Ungariei a trăit – cu excepția orașului *Jula* – în comunități rurale. Conștiința națională a românilor de aici a fost mai degrabă un fel de patriotism local, căci pentru comunitățile românești din Ungaria însemnele statului român, la al cărui teritoriu nu au aparținut niciodată, sînt străine, nu la reprezintă. În afară de graiul local, diferit de la o comunitate la alta, apartenența etnică a fost justificată de religie și de obiceiurile și tradițiile populare specifice.

După 1870, mulți români din Ungaria adoptă religii noi, mai ales baptismul. În *Chitighaz*, biserica baptistă a fost înființată în 1891. În deceniile următoare au trecut la baptism și români ortodocși din *Apateu*, *Cenad* și *Micherechi*. Bapțiștii români din Ungaria au păstrat și au cultivat limba română într-o formă îngrijită. Însă baptismul a interzis toate obiceiurile calendaristice, toate tradițiile legate de evenimentele importante din viața omului.

La recensămîntul din 1920, existau în întreaga Ungarie 23695 de persoane cu limba maternă română (dintre care 19 179 erau ortodocși). La recensămîntul din 1990 s-au declarat de naționalitate română 25 000 de cetățeni maghiari, dintre care aveau româna ca limbă maternă 8730.

NOTE

1. Idem, p. 16. Ács Zoltán „Nemzetiségek a történelmi Magyarországon,
2. Idem, p. 22. Ed. Kossuth, 1996, p. 12 și urn.
3. Új magyar lexikon (Noul lexicon maghiar), ed. Academiei, Budapesta 1962.
4. **Ács Zoltán:** op. cit., p. 49.
5. Istoricii consideră că dintre cumanii românizați proveniți din Muntenia, un anume Vaik a fost remarcat pentru faptele sale de arme și a primit de la regele Sigismund de Luxemburg (1387–1437) cetatea Hunedoarei. Cneazul Vaik este considerat strămoșul vestitei familii a Huniazilor.
Istoria maghiară consemnează că, fugind din calea năvălitorilor tătari, alanii (iasii) s-au refugiat în Moldova și ei sînt întemeietorii orașului Iași (în maghiară: „Jászvásár” „Țîrgul iasilor”). La 1285, împăratul Bizanțului îi colonizează pe alanii din Moldova în sudul Dunării pentru a păzi hotarele imperiului. După extinderea turcilor spre Vidin, acești iasi sînt strămutați în Cîmpia Maghiară.
6. La arhiva județeană din Jula, se păstrează ordinul 1610 din 28 aprilie 1944, privind înființarea gettourilor în județul Bichiș. Un astfel de getto a fost înființat la Jula, aici au fost internați și evreii din satele românești Chitighaz și Aletea. În getto „...e interzis accesul vizitatorilor creștini și introducerea alimentelor. Evreii n-au acces în localurile publice, în parcuri, n-au voie să se plimbe pe stradă. Meseriașilor evrei nu le este permis să-și exercite meseria decît în getto...”
7. **Iosif Ioan Ardelean:** Monographia comunii Chitighaz, Arad, 1893, p. 75.
8. Faptul că evreii au locuit în colonii compacte e și o consecință a faptului că mozaismul le interzice credincioșilor să călătorească sîmbăta, așa că aceștia s-au stabilit totdeauna în localitățile și în jurul localităților în care li s-a permis să-și construiască sinagogă. De exemplu, în județul Bichiș, evreii au format comunități compacte în jurul orașului Jula, unde se afla sinagoga, în localități limitrofe, locuite și de români: Aletea, Bătania, Chitighaz.
9. După o staționare în Ungaria, țiganii au ajuns pînă în Olanda și Spania, unde grupul lor etnic e numit popular „unger” respectiv „hungar”.
10. În Transdanubia în jurul orașului Pécs, județul Baranya, există cîteva zeci de mii de țigani, numiți beiași, care vorbesc o variantă arhaică a subdialectului bănățean.
11. **Nicolae Tanașoca:** George Murnu – istoric al românilor de peste Dunăre (Studiu introductiv la volumul: George Murnu – Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre, Ed. Academiei, București, 1984, p. 13.
12. Peste aproximativ un secol, comerțul va trece în mîna unui alt grup etnic, devenit în scurt timp, ca și grecii, clasă socială și economică: evreii. În multe cazuri, evreii au cumpărat de la macedo-români imobilele pe care aceștia nu le mai puteau întreține după decăderea economică. E cazul imobilelor lui Emanoil Gojdu, aromân din Budapeste, situate în pasajul care poartă și azi numele proprietarului. În aceste imobile se află capela ortodoxă română din Budapesta.
13. Csabai olvasókönyv (Lecturi despre Ciaba), red. Chlebniczki János, Institutul de Cercetări al slovacilor din Ungaria, Békéscsaba, 1996, p. 197 și urm.
14. **Elena Csobai:** Istoricul românilor din Ungaria de azi, Giula, 1996, p. 17.
15. **Zielbauer György:** Elhurcolás és elűzés (Deportări și izgoniri) în: Migráció a Kárpátmedencében (Migrații în Bazinul Carpatic), Békéscsaba, 1994, p. 71 și urm.
16. **Gyivicsán Anna, Krupa András:** A magyarországi szlovákok (Slovacii din Ungaria), ed. Utmutató, p. 17 și urm.

Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina
grafică pe calculator, 1998

Veronica Garami

Școala Pedagogică pentru Învățători cu Predare în Limba Română

(1953–1958)

1. Instituții de învățământ pentru naționalitatea română în orașul Giula

Orașul Giula reprezintă centrul naționalității române din Ungaria. În jurul acestei localități trăiește majoritatea populației românești din Ungaria contemporană. Datorită acestui fapt, după cel de-al doilea război mondial, la Giula au fost înființate importante centre de învățământ în limba română.

Învățământului în limba română din Ungaria i-a lipsit acea bază solidă care este tradiția, atât profesională cât și din punct de vedere al folosirii limbii române, deoarece românii din Ungaria vorbesc diferite variante de grai.¹

În anul 1946 a fost înființată prima școală „centrală” la Giula, cu rolul de a-i coopta în aceeași instituție pe toți elevii români doritori să se instruiască. Această școală s-a numit *Gimnaziu și Școala Generală de Stat cu Predare în Limba Română*. În primul an de funcționare, pentru continuarea studiilor gimnaziale nu s-a prezentat aici nici măcar un singur elev, astfel că în timp ce școala generală își începe activitatea în 1946, liceul românesc începe să funcționeze propriu-zis doar în 1949.

Elevii din această unitate de învățământ sosesc din județele Bichiș, Csongrád și Hajdú-Bihar. În cea mai mare parte se trag din familii de țărani agricultori, dintr-un mediu pentru care e evident faptul că generațiile anterioare n-au avut posibilitatea să se instruiască. Din această cauză, nici cei care s-au ocupat la începuturile istoriei românilor din Ungaria contemporană de organizarea minorității nu aveau condiție de intelectuali. Cadrele didactice ale instituției erau în mare parte maghiari refugiați din Ardeal, dar colectivul didactic vorbește în general bine limba română.

Pe lângă școală se înființează în 1948 *Căminul de Elevi „Ion C. Frimu”*, de care era imperioasă nevoie deoarece majoritatea elevilor locuiau în provincie².

Înființarea unei unități școlare de pregătire a cadrelor didactice pentru învățământul primar a devenit o problemă urgentă, deoarece tot mai mulți părinți își înscriau copiii la școala cu predare în limba română din Giula sau la școlile bilingve, cu limba de predare româna sau cu predare

a limbii române ca obiect de studiu, din diferitele localități unde acestea existau. În anul școlar 1953/54 1356 de elevi frecventau cursurile în cele 11 școli cu predare în limba română și în cele 13 școli în care limba română se preda ca obiect³. Astfel, numărul învățătorilor români a devenit insuficient. Cei care deja ocupau posturi în școlile românești își obținuseră diploma la Oradea, Cluj sau în alte centre aflate acum pe teritoriul României, astfel că s-a impus pregătirea învățătorilor care să predea în limba română, în Ungaria. Anterior înființării *Școlii Pedagogice*, pentru a suplini lipsa învățătorilor, la nivel județean au fost organizate cursuri speciale pentru cei care doreau să devină învățători⁴.

2. Înființarea Școlii Pedagogice pentru Învățători

Departamentul pentru naționalități din *Ministerul Învățământului* din Ungaria inițiază înființarea unui centru de pregătire a învățătorilor români datorită numărului tot mai mare al elevilor din școlile românești, precum și datorită deschiderii a noi școli generale pentru minoritatea română. Inițiativa de a forma învățători din rândul tinerilor români din Ungaria, se naște în 1952, când se pune totodată și problema calității instruirii acestor viitori dascăli. Țelul prim al formării noilor cadre era ca acestea să le înlocuiască în scurt timp pe cele de origine maghiară, venite din Ardeal.⁵ Prin Hotărârea cu numărul 589-61-1, *Secția pentru învățământ a Consiliului Județean Bichiș*, aprobă înscrierea la cursurile anului întâi ale *Școlii Pedagogice pentru Învățători cu Predare în Limba Română*, începând cu anul școlar 1956/57.⁶

3. Funcționarea Școlii Pedagogice

Din anul 1953/54 până în 1956/57, *Școala pentru învățători* a funcționat ca secție a *Gimnaziului cu Predare în Limba Română „Nicolae Bălcescu”*. Gimnaziul se afla în centrul orașului Giula, în imobilul fostei Primării, pe strada *Városháza*, nr. 13. În aceeași clădire funcționa și *Uniunea Culturală Română*, care a primit un sediu nou, chiar pentru ca *Școala Pedagogică* să-și poată desfășura optim activitatea.⁷

Școala Pedagogică și gimnaziul (liceul) nu erau deci două instituții separate, cei care urmau cursurile școlii de dascăli aveau drepturi și îndatoriri asemănătoare cu ale gimnaziștilor. Soluționarea practicii pedagogice de specialitate nu a constituit o problemă tocmai datorită „coabitării” în aceeași clădire cu școala generală cu profil românesc.

Inițial, se prevedea continuarea învățământului pedagogic în această formă și organizarea a noi clase de învățători. Astfel, în scrisoarea cu numărul 02/7/6/1954, avînd ca subiect cooptarea elevilor în școlile medii, trimisă de Secția pentru învățămînt a Consiliului Județean Bichiș, figurează și faptul că pentru anul școlar 1954/55, la Școala Pedagogică cu Predare în Limba Română care funcționează în cadrul gimnaziului românesc din Giula, să fie admiși în anul întîi 25 de înscriși. Scrisoarea e semnată de Kávási Ferenc, șef de secție, la 16 martie 1954. La 26 aprilie se revine cu o nouă scrisoare prin care instituția e înștiințată că la cursuri se vor înscrie și cîte un candidat din județele Csongrád și Hajdú-Bihar. Contrar acestor planuri, nu va mai fi organizat un nou an de studii. Motivul acestei întreruperi a fost faptul că pentru completarea locurilor vacante din cele 11 școli cu predare în limba română par a fi suficienți viitori învățători care absolviseră deja primul an de cursuri la Școala Pedagogică din Giula, și s-a considerat că eventualii absolvenți care le vor urma acestora, nu vor avea locuri de muncă.

4. Colectivul de cadre didactice al Școlii Pedagogice

Colectivul de profesori care îi pregăteau pe viitorii învățători, era în mare parte format din profesorii liceului, împreună cu cîteva învățători.

Pe parcursul funcționării Școlii Pedagogice, au predat următorii profesori:

dr. Vild Frigyes – director (pînă la 30 septembrie 1953);

Szilágyi Péter – director (pînă la 30 septembrie, 1957), profesor de limba română;

Balogh József – director (de la 1 octombrie 1957), profesor de geografie-istorie;

Bardócz Éva – dirigintă (primul semestru al anului 1953/54);

Csala József – diriginte (semestrul al doilea al anului 1953/54), profesor de chimie-fizică;

dr. Hernádi Lajos – maghiară;

Lőrinczi Zoltán – biologie-geografie;

Leu Margareta – matematică;

Borza Lucia – rusă;

Abrudan Florica – pedagogie;

Tiritean Ecaterina – limba română și limba maghiară;

Korondi Endre – cînt și muzică;

Szoldán Olga – desen;

Soția lui Csala József – psihologie;

Hárs Margareta, Teodor Oltean – învățători coordonatori.

Pentru fiecare specialitate n-a existat simultan mai mult de un profesor, deoarece, în afară de anul 1953/54, gimnaziul n-a avut clase paralele.⁸

5. Absolvenții Școlii Pedagogice

În anul școlar 1953/54 s-au înscris pentru a urma cursurile școlii de învățători 17 persoane. Pe parcursul celor patru ani, cît a durat ciclul de învățămînt, din diverse cauze, mai mulți elevi au renunțat la frecventarea cursurilor. Primul an a fost absolvit de 13 persoane (76,5% din numărul inițial), după anul al doilea au rămas 11 persoane (64,7%), în ultimii doi ani au rămas 10 persoane (58,8%). Aceste 10 persoane au participat la examenul final și au primit diplomă de absolvire.

Repartizarea după locul de origine al celor înscriși la cursuri în primul an, este următoarea: 9 persoane au venit din județul Bichiș (52,9%), 8 persoane din județul Hajdú-Bihar (47,1%). Cei mai mulți au sosit din localitatea **Micherechi**

(7 persoane – 47,1%), cum era și de așteptat deoarece pînă azi este o localitate compact românească. De la **Apateu** s-au înscris 4 elevi (23,5%) și cîte un candidat (5,9%) a sosit din următoarele localități: **Săcal, Vacherd, Băncuța și Aletea**.

Privind originea socială a celor înscriși la Școala Pedagogică din Giula, cu o singură excepție toți se trăgeau din familii de țaran. E interesant că acel elev care în primul an avea consemnat la rubrica originii sociale categoria „altele”, în al doilea an este considerat ca toți ceilalți, de origine țărănească. Astfel statisticile vremii au putut desemna în procent maxim de 100% originea „sănătoasă” a participanților la instruirea din școala giulană.⁹

Registrele școlare nu au o rubrică pentru consemnarea religiei elevilor, astfel că rămâne doar presupunerea că majoritatea candidaților la diploma de învățător era de religie ortodoxă.

Deoarece elevii erau, fără excepție, din provincie, au primit cu toții cazare la *Căminul de Elevi „I. C. Frimu”* din Giula, strada Vár, nr.1. În momentul înființării școlii de învățători, directorul căminului era **Balogh József**, iar de la 1 octombrie 1953, **Pomucz Péter**¹⁰ căruia i-a urmat **dr. Gheorghe Santău**, care a condus căminul de elevi din august 1955 pînă la 31 octombrie 1958.¹¹

6. Desfășurarea procesului de instruire

Vestea înființării școlii pentru învățători s-a răspîndit deja la începutul anului 1953, printre absolvenții clasei a opta, dar lucruri concrete și

oficiale despre viitoarea instituție nu se cunoșteau. Elevii așteptau cu nerăbdare confirmarea acestei știri, care a sosit pe la mijlocul lunii iunie: directorii școlilor generale au primit o scrisoare prin care erau înștiințați că din septembrie Școala Pedagogică își va deschide porțile pentru elevii români.¹²

În anul școlar 1952/53 a absolvit clasa a opta a școlilor românești un număr ridicat de elevi, iar acest lucru a favorizat înființarea școlii pentru învățători, deoarece au existat suficient de mulți candidați pentru a organiza două clase paralele în cadrul gimnaziului din Giula. Candidații la cursurile Școlii Pedagogice s-au prezentat voluntar. Celor înscriși le-au fost descrise satisfacțiile și bucuriile carierei de dascăl, după care au luat parte la probe preliminarele specifice, de muzică și lucru manual.¹³

În primul an de școlarizare (1953/54), programa de învățământ a Școlii Pedagogice nu s-a diferențiat de cea a Gimnaziului, cu excepția că viitorilor învățători nu li s-a predat altă limbă străină în afară de limba rusă obligatorie. Numărul săptămânal de ore era foarte ridicat din cauza necesității punerii unei baze solide și corecte de limbă română.¹⁴ Nivelul la care elevii cunoșteau limba română era diferit, în funcție de localitatea de origine a acestora, fapt care îngreuna procesul unitar de învățământ. Pe de altă parte, limba literară nu era folosită de elevi, fiecare vorbind în graiul matern, care prezintă deosebiri mai ales lexicale de la o localitate românească la alta. Cel mai considerabil impediment l-a constituit faptul că nu existau manuale în limba română, astfel că – practic – profesorii susțineau orele de curs în limba română traducând lecțiile din manualele maghiare, lucru care îngreuna cu mult activitatea de predare dar mai ales activitatea de învățare a elevilor.

Numărul săptămânal de ore era de 35, și acesta fiind un obstacol în calea performanțelor de învățare și aprofundare, după cum dovedesc și următoarele fragmente extrase din procesele verbale ale ședințelor colectivului didactic:

Rezultatele la învățătură ale elevilor Școlii Pedagogice sînt destul de slabe, nimeni nu are calificativul „foarte bine”, sînt mulți cu calificativele „mediocru” și „suficient”.

Deplină atenție trebuie acordată însușirii corecte de către elevi a ambelor limbi (română și maghiară). Sarcina grea le revine în acest caz profesorilor, care sînt nevoiți să predea toate obiectele de studiu în limba română, neavînd la îndemînă decît manuale unguerești...lucru care contribuie la rezultatele nemulțumitoare ale elevilor.

Trebuie acordată mai multă atenție calității, pentru că nu e indiferent cu ce fel de pregătire vor păși elevii noștri la locurile de muncă. Sînt mulți elevi cu rezultate de „mediocru” și „suficient”, nivelul de cunoștințe este redus deși această carență este întrucîtva suplinită de avîntul și silința elevilor. E necesară o mai mare preocupare pentru pregătirea individuală.

Rezultatele instruirii elevilor au fost influențate și de faptul că la căminul de elevi lipsea dotarea specială de care era nevoie pentru pregătirea temelor de casă.

În anul al doilea au fost introduse obiectele de studiu *Didactică* și *Psihologie*. Numărul săptămânal de ore a rămas 35.

În anul al treilea ca obiect nou a fost introdusă *Educația* și elevii au început să-și desfășoare munca de *predare* în cadrul *practicții pedagogice*. Orarul cuprindea 37 de ore pe săptămînă.

În anul al patrulea au învățat *Logică*, *Practica educației*, *Pedagogie*, *Tehnica predării și aprecierii* obiectelor de învățământ pe care urmau să le predea. În afară de aceste domenii speciale, instruirea cuprindea desigur și obiectele de pregătire generală: istorie, matematică, limba rusă, limba română, limba maghiară, biologie, fizică, muzică, desen, educație fizică. Deasemeni, era obligatorie participarea la ansablul coral, lecțiile de pian ca și activitatea în diferite cercuri extrașcolare: biologie, literatură, culturalizarea maselor, sport.

Orarul din ultimul an de studii cuprindea 46 de ore pe săptămînă, un program încărcat, extrem de greu pentru elevi.

Practica pedagogică a început în anul al doilea cu asistență la ore la școala generală din Giula, dar uneori elevii s-au deplasat și la școala din Micherechi.

Durata unei ore de curs era de 50 de minute, cu excepția orei a șasea, care ținea 45 de minute. Între orele de curs existau recreații de 10 minute. Prima oră începea la 8, dar elevii se prezentau la școală de la ora 7,30. De la această oră, timp de un sfert de ceas era obligatorie activitatea denumită „revista presei”. Știrile, actualitățile din ziare erau citite și comentate, bineînțeles în limba română. În fiecare sîmbătă erau apreciați cei care se remarcău în cadrul acestei activități matinale.

Rezultatele mediocre la învățătură ale elevilor Școlii Pedagogice, pe lîngă programul săptămînal încărcat, aveau drept cauză și situația materială precară a elevilor și a familiilor acestora. Mulți dintre elevi nu aveau posibilitatea să plătească la timp taxele de școlarizare, stare de fapt care nu nu putea influența pozitiv rezultatele școlare. Într-un proces verbal e consemnat:

„Elevii au restanțe la plata taxelor școlare, diriginții achită în locul lor chitanțele restante.”

Acest exemplu este grăitor pentru felul în care era înțeleasă solidaritatea în această microsocietate închisă, în care membri ei se ajutau reciproc.

La 19 mai 1955, o brigadă ministerială alcătuită din mai mulți membri din conducerea organului de resort a vizitat instituția și a apreciat munca din *Gimnaziul și Școala Pedagogică cu Predare în Limba română din Giula*. Brigada a vizitat școala și a asistat la mai multe ore de curs ale gimnaziului și ale școlii de învățători. Printre acestea a fost și ora de psihologie susținută în limba română de soția lui Csala József în fața elevilor anului al doilea al *Școlii Pedagogice*. Din brigada ministerială au făcut parte: Kiss Gyula, ministru adjunct, Kovács Péter, conducătorul departamentului pentru naționalități, Kávási Ferenc, președinte adjunct al Consiliului județean Bichiș, Szabó Lajos, conducătorul secției județene de învățământ, Hankó György, referent pentru naționalități la secția de învățământ a județului Bichiș, Mészáros György, inspector școlar.

Din diferitele statistici ale vremii rezultă că instituția deținea o bază de materiale didactice îndestulătoare, cum ar fi cabinetele de biologie, chimie și fizică. Școala avea de asemenea o bibliotecă cu volume în limbile română și maghiară. În anul școlar 1956/57 biblioteca avea la dispoziție 1853 de volume, dintre care 36 conțineau opere cu caracter didactico-pedagogic și aparțineau *Școlii Pedagogice*. Tot în rîndul instrumentelor didactice, școala deținea de asemenea un pian.

7. Examenul de bacalaureat

Examenul de bacalaureat al absolvenților *Școlii Pedagogice*, a avut loc la 23 iunie 1957. La examen au participat 10 elevi. Probele au constat dintr-o parte orală și una scrisă. Probele scrise au cuprins domeniile: limba și literatura română și matematică, iar examenul oral a constat din probe la: limba și literatura maghiară, istorie și constituția patriei, educație și istoria educației, matematică, limba și literatura română.

Toți participanții la examenul de absolvire au reușit să obțină diploma de bacalaureat. Au fost obținute următoarele calificative: trei absolvenți (30%) au primit „corespunzător-bine”, trei au primit „corespunzător-mediocru” iar patru elevi (40%) au fost calificați cu „corespunzător”.

Membrii comisiei examenului de bacalaureat au fost următorii:

Pálffi Endre – președintele comisiei, profesor la Catedra de Limbă și Literatură Română a Universității ELTE din Budapesta;

Szilágy Péter – director, profesor de română;

Borza Lucia – secretara examenului, profesoară de maghiară;

Balogh József – istorie;

Leu Margareta – matematică;

Abrudan Florica – educație și istoria educației
Cu excepția probei de limbă și literatură maghiară, examenul de bacalaureat s-a desfășurat în limba română.¹⁵

După absolvirea școlii și obținerea diplomei, proaspeții dascăli au efectuat un an de studiu de specialitate în diferite școli românești, cu preponderență în mediul rural. Scopul acestui studiu era aprofundarea cunoștințelor și dobîndirea experiențelor practice. Absolvenții și-au petrecut anul de stagiu în următoarele localități:

Fekete Ilona (soția lui Lovász Sándor) – *Gyulavári-Dénesmajor*

Cozma Eva, Ruja Ilona, Ruja Ioan, Sava Maria – *Micherechi*

Pașcu Ana, Kiss Maria – *Aletea*

Fejes Etelea – *Giula*

Juhász Tivadar – *Săcal*

Kóvári Maria – *Bedeu*

În afara celor 10 care au obținut diploma de învățător la cursurile de zi, cîțiva suplinitori au încercat să devină absolvenți ai *Școlii Pedagogice* prin examene particulare. Dintre aceștia, **Magda Virgil** a reușit să participe la examenul de absolvire odată cu cei de la cursurile de zi. Ulterior, tot prin examene particulare au reușit să obțină diploma de învățători soția lui **Boris Márton** și – ca ultim absolvent al acestei forme de învățământ pedagogic în limba română, la 12 iunie 1961 – a primit diploma **Dulău Gheorghe**.¹⁶

În luna iunie 1958, cei 11 învățători (10 absolvenți ai cursurilor de zi și un absolvent particular) au participat la *examenul de definitivat*. Examenul a constat din două părți: scris și oral. Proba scrisă s-a desfășurat în zilele de 23 și 24 iunie, la gimnaziul din Giula, iar examenul oral, care a avut la bază susținerea predării unei lecții, a avut loc la școala generală din Micherechi, între 27-30 iunie.

Proba scrisă a cuprins obiectele: *știința educației și practică pedagogică*. Subiectele de examen au fost concepute de Biró Gyula, șef de departament în *Ministerul Culturii*, astfel:

I. *Știința educației: Atenția, rolul atenției în procesul instruirii, dezvoltarea atenției la elevii din clasele I-IV.*

II. *Practică pedagogică: Predarea conceptului cifrei și numărului 6. Descompunere. Recompunere prin adăugare. Formarea noțiunii 6.*

Tratarea în scris a subiectelor a fost făcută în limba română. Pe baza rezultatelor obținute, cei examinați au intrat la examenul oral. Proba orală

s-a axat pe domeniile: *metodici de predare, didactică și organizare școlară*. Și examenul oral s-a desfășurat tot în limba română.

Toți cei examinați au reușit la probele examenului de definitivat, astfel că din 1958 naționalitatea română din Ungaria a câștigat 11 învățători. Comisia examenului de definitivat a fost compusă din următorii:

Kovács Péter – președintele comisiei

Balogh József – directorul școlii

Csala József – secretarul comisiei

Abrudan Florica – profesor.¹⁷

8. Sistarea școlarizării în cadrul Școlii Pedagogice pentru Învățători cu Predare în Limba Română

După încheierea în 1958 a primului ciclu de învățământ pedagogic, nu a fost organizată o nouă clasă de pregătire a învățătorilor. Astfel, învățământul pedagogic de grad mediu în limba română a fost desființat după ce formase o singură generație de învățători. Cei 11 absolvenți au fost primii dascăli români din Ungaria care și-au făcut studiile în limba maternă. Importanța Școlii Pedagogice din Giula a constat și în faptul că a deschis posibilitatea unor legături reale cu România, prin schimbul de profesori, căci obiectele *matematică și pedagogie* au fost predate de profesori invitați din România.¹⁸

9. Concluzii

Înființarea unei instituții de învățământ pedagogic românesc la Giula a influențat pozitiv viața și progresul cultural al orașului. Cele trei școli cu profil românesc – școala generală, gimnaziul și școala pentru învățători – au dat rezultate bune, reflectate în gradul de pregătire al elevilor. Mulți dintre ei și-au urmat studiile în învățământul superior, dar și cei care au rămas învățători au dat dovadă de un profesionalism maxim. Între intelectualii giulani și între membrii din conducerea orașului se regăsesc mulți absolvenți formați în școlile românești din Giula.

Catalogul elevilor înscriși în anul I la Școala Pedagogică cu Predare în Limba Română din Giula

1. Anton Maria
2. Balint Gheorghe
3. Fekete Ilona
4. Gui Maria
5. Guiăș Irina
6. Iuhas Teodor
7. Kozma Eva
8. Kóvári Maria
9. Monok Katalin
10. Pașcu Ana
11. Ruja Ilona
12. Ruja Ioan
13. Sava Maria
14. Stanci Florica
15. Jiroș Ilona

(traducerea: Mihaela Bucin)

Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina
grafică pe calculator, 1998

Gyarmati Gabriella

Protejatul poesis al artelor plastice

Reflecții la expoziția lui Ioan Nistor
(Sala Dürer, 26 februarie – 25 aprilie 1999)

Pe bună dreptate a creat valuri de emoție spirituală expoziția lui Ioan Nistor, deschisă în Sala Dürer din Giula în primăvara anului 1999. Colecția expusă sub genericul *Texturi de peisaje dedosferice* reprezintă rezultatele unei munci laborioase a artistului în ultimii patru ani. Seria de lucrări, creații energice, virtuozitate în tehnica graficii și a picturii, au un nivel de conștiință universală.

Dacă ne concentrăm asupra unui singur cuvânt din titlul expoziției – fie acesta *peisaje* – sîntem nevoiți să facem o retrospectivă a secolelor trecute și să ne punem fără încetare întrebarea: *De unde venim?* Artiștii creatori ai diferitelor epoci s-au aplecat în mod diferit asupra naturii, au adorat-o în felurite chipuri. Aceasta este cauza datorită căreia s-au născut opere radical diferite chiar și atunci cînd subiectul lor era de fapt aceeași realitate înconjurătoare, aceeași faună și floră. În acest

caz, diferențele în discuție ar depinde de modul spiritual al perspectivei diferitelor epoci și de subiectivitatea creatorilor? Sau peisajul, spațiul este absolut și simbolic, o prezență instrumentală? În sprijinul celor de mai sus, ca simplă propunere amintim operele unor artiști ca Giotto, Leonardo și Courbet și dintr-odată căpătăm o cale de înțelegere a texturilor peisagistice ale lui Ioan Nistor și realizăm că nu sînt o întîmplare și nu sîntem martorii unor aspirații efemere, fără fundament. Cele două lumi, a creatorului la care ne referim și a mediului care ne înconjoară viu, nu sînt prea departe una de alta. Creațiile plastice văzute reprezintă o felie de lume redimensionată, decupată artificial dar care păstrează ceva din interceptarea izvorîta din trăirea organică intensă a realității și ne înștiințează despre perceperea adevărată a acestei realități. Nu e vorba de vizionarea și examinarea detaliilor prin lentilele

A kiállítás helye:
Erkel Ferenc Múzeum
DÜRER
(Giula, Kossuth Lajos u. 17.)

Megtekinthető:
Febr. 26. - Ápr. 25.
(hétfő és kedd kivételével 10 - 16 óra között)

www.bekes.hungary.net/nestor/index.htm

Nysztor János/NEStor/festményei és számítógépes grafikái

dedosferikus tájtextúrák
DEDOSPHERIC LANDSCAPE TEXTURES

WARHOL
GREEN
DILL
HORROR
KITSCHI

unor anumiți ochelari ci de un proces în care mai întâi imaginea este spartă, demontată, descompusă dar imediat este reasamblată, reconstruită - în cazul adevăratului aspect artistic - încât în final pare mai reală decât realitatea însăși.

Se ridică întrebarea dacă elementul peisajului - de nelipsit în exprimarea gândurilor - este indispensabil reprezentării în artele plastice. Într-una dintre scrisorile sale, Aba-Novák Vilmos scrie următoarele: „ Am renunțat la acea superstiție a esteticii moderne conform căreia numai motivele, nu și temele pot fi abordate...Picturalitatea nudă azi nu mai e suficientă...nu mă preocupă exclusiv picturalitatea deoarece nu numai ochii, deci văzul, este simțul de care dispun, ci - în primul rând - sînt om. Am o temă, pentru că trăiesc și am opinii pe care trebuie să le împărtășesc.”

E posibil să tratăm texturile peisagistice în discuție ca pe niște teme? Putem spune că Ioan Nistor e reprezentantul unei picturi pur estetice? În niciun caz, nu! Tema - examinarea, studierea și expunerea structurii acesteia - este la în același timp axul central al conținutului și al direcției ideologice a seriei de lucrări.

Despre omul din a doua jumătate a secolului XX se spune adesea că prea puțin îl pasionează vietățile și peisajele mediului natural, deoarece scara valorică a omului clasic e de domeniul trecutului, noi facem parte dintr-un nou sistem valoric. Acest lucru a devenit deja o banalitate în viața de toate zilele, dar în perpetua schimbare potrivit căreia în succesiunea timpului nu există două întâmplări identice, se ascunde poate, totuși, ceva permanent, ceva veșnic. În microcosmosul ființei noastre e posibil să existe un fir al Ariadnei pe care urmîndu-l să descoperim drumul spre principiul etern, codificat în specia umană. În acest spirit, studierea unei opere de artă este numai o alternativă, alte tipuri de conexiuni rămîn la alegerea fiecăruia. E foarte potrivit ca acest drum spre noi înșine să treacă printr-un creator, prin capacitatea acestuia de a dialoga, dar și așa, cu toate legăturile umane pe care le putem face, sîntem în fața unui labirint. Fiindcă între indivizi sînt diferențe uriașe în planul sentimentului și în planul gândirii. Totuși, în trecut foarte mulți au simțit nevoia să-și facă neapărat cunoscute părerile personale, într-unul din limbajale generoase ale artei. (Ne putem închipui noțiunea de cultură și fără această particularitate, dar în ce măsură putem considera fenomenul cultural ceea ce este, dacă lucrurile s-ar întîmpla altfel?) Și, deși armonia s-a pierdut, totuși epoca noastră își are marile teme de dialog. Arta a trecut de mult peste piste confortabile și determinate

formal (de religie sau de societate), artistul contemporan este deplin stăpîn pe sine atît în probleme de formă, cît și în probleme de conținut. Acest liberalism nelimitat împreună cu democrația în domeniul creației constituie temelia teoriei artistice a perioadei contemporane. Referitor la sfera practică, ca explicație a modificării funcțiilor, trebuie să-l cităm pe Hegel: „ Acum arta nu mai oferă necesităților intelectuale acea satisfacție pe care o căutau și o și primeau fostele epoci și popoare; acea satisfacție care - cel puțin din unghi religios - se lega intim de creația artistică...Am depășit vremea în care creațiile artistice erau divinizate și adorate ca niște zei; acestea au acum asupra noastră un efect mult mai rațional, efect supus la încercări mai dificile și la alt tip de confirmare. Gîndul și reflexia au depășit artele frumoase.” Arta oglindește o imagine, o ilustrare a lumii în personalitatea creatorului. Subiectul al cărui rol e investit cu exagerată putere, deschide mai multe uși spre interpretare, cu atît ascundem mai multe lucruri în noi înșine, cu atît găsim mai multe interpretări unei opere artistice. Caracterul estetic al frumosului s-a situat și pînă acum printre noțiunile greu de definit, dar astăzi care sînt acele particularități cu care poate fi investit frumosul? Fiecare perioadă are teoria sa despre aprecierea frumosului, fie că e considerat frumos ceea ce este folositor, ori ceea ce place în afara oricărui interes practic, ori acea certificare pe care o primim din partea propriei noastre dimensiuni ca potențarea semnului vital, a armonizării puterii de imaginație cu puterea rațiunii. Această ultimă clasificare gadamerică a frumosului stă cel mai aproape de calitatea esteticului contemporan, performat de Ioan Nistor.

La baza picturilor și a graficii pe calculator prezente în expoziție au stat cele mai noi cuceriri ale tehnicii și științei contemporane. Dar e posibil ca temelia acestor creații să fie de fapt o anumită valoare obiectivă, de conținut a intelectului, căreia tehnica i-a deschis doar posibilitatea de a construi. Lucrările lui Nistor s-au materializat din racordarea, din interferența a două moduri de a exista: *homo technicus* și *homo ludens*.

Piesele colecției provin din stațiile drumului parcurs pînă la capăt în analiza texturilor peisagistice. Sînt indicatoarele gradului în care creatorul pătrunde în adîncul ideii și al materiei. Dau o imagine clară asupra structurii unităților liber alese, privite de aproape, de la distanță, la dimensiune mare, mică sau la nivelul celulei. Pe de altă parte, deși la prima vedere panourile par niște monologuri, în spatele acestei aparențe stă o pregătire practică solidă. După cum formula la versaj Ștefan Oroian, „Ioan Nistor știe să picteze...”

În cadrul materialului grafic expus, în seria intitulată *Girolook în vârtej steril și Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina*, în afara noutății fondului tehnic, nivelul percepției se integrează perfect în linia progresului categoriei artistice pe care o reprezintă grafica. Figurile angajate își joacă rolul fără artificialitate, vorbind ales în limba care le stă la dispoziție. Privitorul poate încerca impresii asemănătoare la vizionarea seriei *Picturi carnale* executată de Hajas Tibor, chiar dacă Hajas a fost călăuzit de alte scopuri și a lucrat cu alte metode.

Dreptul la existență al creațiilor lui Ioan Nistor nu poate fi pus sub semnul întrebării. Luate în obiectivul analizei, li se dezvăluie în sens heiddegerian adevărul, misterul adevărului existent. Iată ce investeste cu modernitate și cu eternitate arta lui Ioan Nistor.

(traducerea: Mihaela Bucin)

Ioan Nistor
n. 1961, Giula

Expozițiile lui Ioan Nistor

1995 *Lamershok*

Galeria Noi, Giula

1996 *Portrete cu sindromul clon*

Galeria mică Tourinform, Giula

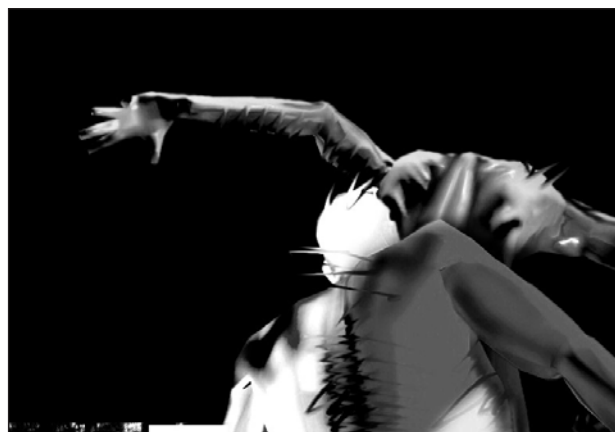
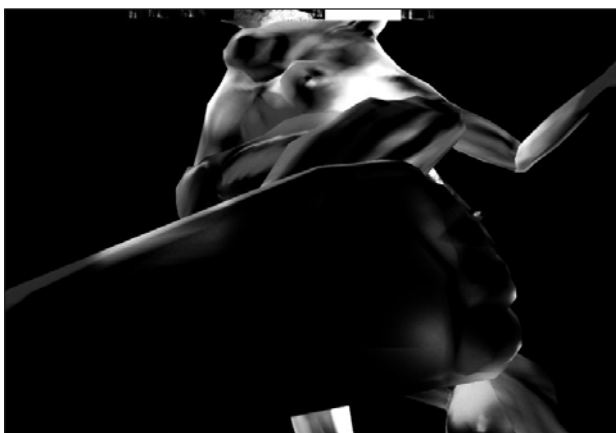
1997 *Visul sau cocoșul, adică pompa cyber la capul meu*

SZÜV, Bichișciaba

1999 *Texturi de peisaje dedosferice*

Sala Dürer, Giula

www.bekes.hungary.net/nestor/index.htm

Note

1. B. Supka Magdolna: Aba-Novák festészetének nemzeti sajátosságairól
In: A Magyar Nemzeti Galéria Közleményei 1960/II
Főszerkesztő: Pogány Ö. Gábor, Budapest, 1960, 176. p.
2. G. W. F. Hegel: Esztétikai előadások I.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 12. p.
3. i.m. 11. p.

Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina
grafică pe calculator, 1998

De la paișpe la opșpe – Licenii

Un magazin radiofonic pentru elevii români

Liceenii

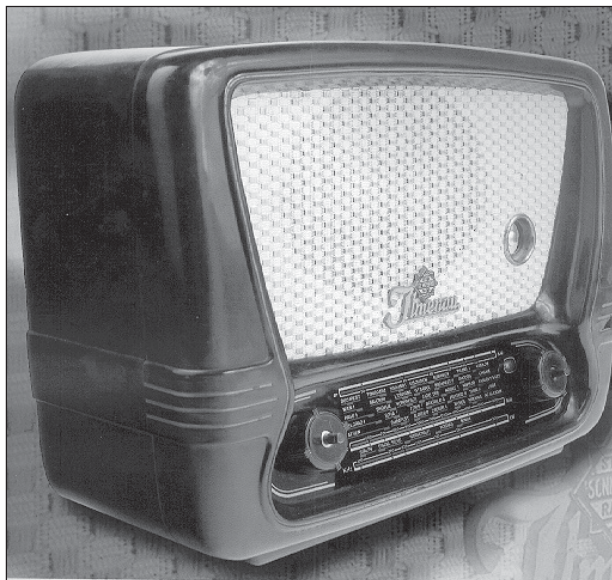
Radioul, prietenul omului

Chiar dacă nu îl ascultați în fiecare zi, așa cum nici inima, nici gândurile, nici respirația nu vi le ascultați în fiecare zi, vă puteți imagina o „tăcere radiofonică totală”? Fie și numai pentru o zi. Fie și numai pentru o oră. Majoritatea dintre noi nu călătorește în mașină, nu face curățenie în casă, nu gătește, nu face duș dimineața fără să asculte între timp și radioul. Ați observat că în cele mai multe magazine mici sau mari, în restaurante, în cafenele, peste tot se aud diferitele programe radio? Omul zilelor noastre s-a obișnuit cu gălăgia de fond. Radioul transmite în fiecare oră sau jumătate de oră știri și actualități, din marea politică a lumii sau tocmai dintr-un sătuleț din colțul țării. Se spune că azi nu banii te fac bogat, ci informația.

Iar informația sosită la timp are o valoare și mai mare. Avantajul radioului este că transmite știrile, actualitățile cu rapiditate. Mai repede decât televiziunea sau presa scrisă.

Dar oare ce rol joacă radioul în viața tinerilor de azi? Ei sînt interesați în primul rînd de programele muzicale. Cei mai mulți ascultă cu plăcere muzică ușoară, dar mulți sînt atrași și de muzica populară, sau cea clasică. În ultimul timp, peste tot în lume, apar noi formații, unele efemere, iar altele cu pondere mai mare asupra ascultătorilor. Nu este altcum nici în Ungaria, precum nici în România. Însă nu demult am constatat următoarele: tinerii români din Ungaria cunosc aproape toate formațiile, toți cîntăreții unguri, nu cunosc însă deloc cultura muzicală a celui popor din care fac parte. De la acest considerent a pornit *Redacția Românească* de la Seghedin a *Radi-*

odifuziunii maghiare, atunci cînd, la începutul acestui an, a încercat să reînvie activitatea radioului școlar de la Liceul Românesc Nicolae Bălcescu din Giula. Dar precum am remarcat și la început, sarcina radioului este nu numai transmiterea melodiilor delectante, ci și a informării, educării și a divertismentului. Și dacă toate acestea le vom face în limba noastră maternă, în limba română, am și reușit „să facem un radio românesc”.

Un scop comun al seghedinenilor și giulanilor

Odată cu începerea celui de-al doilea semestru al anului școlar 1998-99, în luna februarie, *Redacția Românească* de la Seghedin a inițiat un nou magazin dedicat generației tinere, celor între 14-18 ani. Magazinul este realizat de reporterii români ai *Radiodifuziunii Maghiare*,

împreună cu o echipă alcătuită din 12 elevi ai liceului românesc din Giula. Acești elevi sînt: Edit Bordaș, conducătoarea de echipă, *Ildikó Czene*, *Alina Misaroș*, *Maria Horváth*, *Andrea Gurzău*, *Andrea Șimon*, *Melinda Gherman*, *Petra Mihuț*, *Csaba Sabău*, *Andrei Takács*, *Adam Sucigan*, *Zoltán Baktai*.

La pornire, principalul punct de vedere a fost că trebuie realizat un magazin, care să fie pretențios, civilizat și de bună calitate, fiindcă va fi transmis nu numai de mini-studioul de radio de la liceul românesc, ci și de postul național maghiar, *Radio Kossuth* care, mulțumită posibilităților oferite de internet, mai nou poate fi urmărit oriunde în lume. Deci, după ce s-a înființat așa-numita **Redacție Liceenii**, condusă de subsemnata, a început realizarea primelor emisiuni. Magazinul, care se prezintă pe postul *Radio Kossuth*, din două în două săptămîni, în zi de joi, cu cîteva

zile întârziere este transmis și de radioul școlar de la liceul din Giula.

Temele abordate în emisiune sînt: familie, școală, prietenie, dragoste, sex, muncă, film, teatru, modă, cultură generală, sănătate, problema drogurilor, cunoașterea vieții liceenilor din România etc. Munca se împarte: membrii *Redacției Liceenii* realizează interviurile, reportajele, iar știrile, actualitățile sînt adunate de realizatorii din Seghedin, emisiunea fiind asamblată tot în studioul Radiodifuziunii Maghiare. Magazinul radiofonic „*De la pașpe la opșpe – Liceenii*” conține și un curs muzical de limba română, cu ajutorul căruia ascultătorii pot învăța noi cuvinte și expresii, chiar din limbajul sau *slangul* tinerilor români. Cursul de limbă se bazează pe textele unor melodii ușoare, de exemplu de la formațiile *Trei Sud Est*, *Gazpe Foc*, *Colibri*, etc., care sînt explicate de profesoara de limbă română Réka Monica Cristian. Cuvintele și expresiile necunoscute nu sînt traduse în limba maghiară, ci sînt explicate cu ajutorul sinonimelor, grupurilor de cuvinte. Cu ajutorul melodiilor, aproape neobservînd putem învăța noi cuvinte românești.

Planuri concrete, credință în viitor

După patru luni de activitate, *Redacția Liceenii* și-a dat seama că munca sa poate fi mai eficientă, organizînd diferite programe culturale pentru tineretul școlar. Înaintînd dosare pentru diferite concursuri, și obținînd anumite subvenții, înainte de sfîrșitul anului școlar se va organiza un concert de muzică populară. Dacă acesta va avea succes, din toamnă se planifică invitarea formațiilor și cîntăreților din România.

Mulțumită unor fonduri obținute prin concurs, la vară, membrii *Redacției Liceenii* vor petrece o săptămînă la Seghedin. Aici vor vizita catedra de română, studioul TV și vor conlucra cu redacția românească a radioului. Tabăra va avea ca scop îmbogățirea cunoștințelor de cultură, civilizație românească și bineînțeles, de ziaristică.

Printre planurile de viitor mai figurează și publicarea unei reviste școlare, care din septembrie 1999 ar apărea lunar, oferind lectură nu numai liceenilor, ci tuturor școlărilor români din Ungaria. Publicația ar conține informații utile pentru școlari, cele mai interesante interviuri, reportaje transmise în emisiunea radiofonică, poezii, miniromane, rebusuri, bancuri, etc. Conform planurilor inițiale, revista ar publica numai scrieri în limba română. În paginile revistei ar apărea informații și despre școlile, liceele din România, despre viața VIP-urilor românești, vom recomanda

programe culturale, filme și lecturi.

La liceul *Nicolae Bălcescu*, cu cîțiva ani în urmă, au mai fost încercări pentru pornirea unei reviste școlare. De ce n-a văzut aceasta mai mult de două numere? Nu sînt oare prea mari așteptările noastre față de tineri?

Toate rănile se vindecă odată

Știm că învățămîntul românesc din Ungaria sîngerează din mai multe „bube”. Mulți copii nu vorbesc bine limba românească nici cînd se înscriu la unicul nostru liceu din Giula. În timp de patru ani oricare limbă se poate însuși, aproape la perfecție. Oare cu copiii este problemă? Nu cred, cel puțin nu în toate cazurile.

În ultimii ani, mulți elevi ai liceului românesc au ajuns la rezultate deosebite la concursurile pe țară la limba italiană. În anii de liceu au fost absolvenți care au obținut examenul de stat de grad superior la limba italiană. O elevă, *Adriana Avramuș* cu cîțiva ani în urmă a obținut locul întîi la concursul pe țară OKTV. Anul acesta, o altă elevă din clasa a III-a, *Alina Mészáros* s-a situat pe locul cincelea, la același concurs național. Adriana acum este în Italia, obținînd o bursă de studii la o universitate. Cîți tineri au devenit medici, avocați, juriști în ultimii ani? Mulți. Atunci oare cu ei este problema, sau mai bine cu învățămîntul nostru românesc?

După cele mai noi metode de predare a limbilor străine, (mă refer la limbile occidentale), la cursurile de limbă, profesorul nu mai scoate nici o vorbă în maghiară. De ce nu poate să fie aceasta metoda și pentru orele de limbă română din școlile noastre? Sau nu ar fi normal ca la o școală sau la un liceu românesc să se vorbească în limba maternă și în pauză? Sau afișele de pe coridor să fie scrise în limba română? Ne mirăm ca tinerii de azi se rușinează de limba părinților, bunicilor lor. Cine le stă drept exemplu? Și ce exemplu?

Un sfat pentru adulți: ești responsabil pentru cel pe care l-ai îmblînzit

Cînd în ianuarie, anul acesta m-am dus la liceu să aflu părerea elevilor despre pornirea unui magazin radiofonic pentru tineri, s-au uitat la mine ca la un extraterestru. Erau vreo 15. În ochii lor vedeam întrebarea: *Ce vrea asta de la noi?* Puțini au fost care au reacționat la cele auzite. Parcă ar fi dormit. Cînd am fost printre ei pentru a doua oară, au fost mai însuflețiți. (Bineînțeles, vorbeam unguerește, să nu-i sperii). După o discuție de aproape o oră, mi-au aruncat întrebarea: *Dar în*

ce limbă? Românește? Întrebare pusă de elevii liceului românesc!... Au trecut de atunci patru luni. Emisiunea a pornit, ea se realizează și se difuzează cu regularitate, dar încă și acum sînt mai mulți în tabăra celor „negativi”. Însă sînt circa 20 de elevi, din cei aproape 100, care nu-și mai pun întrebarea: *Românește?*

...Deunăzi îmi povestește o tînără din Miche-rechi ce i s-a întîmplat într-un atelier de bijuterii din Giula. (Numai în paranteză menționez că ea este de credință baptistă.) Era înainte de logodnă, cînd s-a dus cu viitorul său soț să-și cumpere verighetele. Se uitau tocmai la inele, cînd au intrat doi consăteni. Fericita mireasă, care poate era amețită de frumusețile văzute, a salutat cunoscuții în limba pe care a învățat-o de la mama sa, și pe care o aude zilnic în biserică. Parcă le-ar fi dat o palmă consătenilor. Trăgînd-o la o parte au dă-

călit-o: cum crede ea să vorbească românește într-un magazin maghiar, în fața unui vînzător maghiar, într-un oraș maghiar?! Fata rușinată n-a avut curajul să le spună consătenilor, care au avut vîrsta bunicilor ei, că în Giula trăiesc mai multe mii de români, că Ungaria este o țară liberă (în sfîrșit), și că acest stat de curînd a semnat *Charta limbilor regionale și de minoritate*. Fata era cu totul amețită, iar mirele revoltat. Dealtfel el este ungur, dar a început să învețe limba română ca să poată discuta cu soacra în limba acesteia.

...Dar fără să ne îndepărtăm de temă: *Cine este de vină că tinerii români de azi nu mai vorbesc limba maternă?* Oare nu noi, adulții? Poate n-am întîrziat încă prea mult cu refacerea acestei deficiențe. Această reparație o încearcă din toate puterile *Redacția Liceenii*.

Eva Iova

Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina
grafică pe calculator, 1998

Cenaclu literar și nu numai...

Sîntem în stare să presupunem că problemele noastre românești din Ungaria sînt atît de multe și complicate, încît nici nu știm unde să ne apucăm de treabă dacă vrem să facem ceva frumos, care mai mișcă sentimentele românești tot mai letargice. Apoi mai sîntem în stare să pomenim situația financiară tot mai grea în care se desfășoară viața culturală a românilor din Ungaria. Ambele situații sînt conforme cu realitatea.

Urmăresc însă cu mare satisfacție acele încercări care parcă nu iau la cunoștință aceste împrejurări. Ceea ce s-a întîmplat la Giula în primăvara acestui an, cred că urmărește o logică foarte simplă, poate de aceea s-a realizat ceva frumos, parcă de la sine înțeles. Această inițiativă invită publicul să participe la degustarea cuvintelor românești, așa cum le-au folosit cei mai de seamă maeștri ai acestora. Noi sîntem în situația norocoasă să percepem fără intervenția unui translator, sensul și atmosfera adevărată a versurilor celor mai de seamă poeți ai neamului românesc. E bine să ne folosim de această capacitate a noastră. Inițiatorul acestui șir de manifestări este Ștefan Oroian, care de mult timp visa la asemenea manifestări culturale. Ele se desfășoară cu sprijinul *Fundației Publice pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria* și sub egida *Uniunii Culturale* care, în „lumea autoguvernărilor” caută să se angajeze la ceva concret, – oricît de mărunte s-ar părea aceste programe – la ceva ce reține atenția „românească” a oamenilor. Pentru cîteva ocazii, vechiul sediu de pe malul Crișului s-a transformat într-un adevărat atelier cultural, găsind totodată și un rost clădirii, care în ultimii ani a fost cam abandonată. A devenit astfel o instituție, care dorește să aducă servicii comunităților, dar și persoanelor românești interesate. Pentru aceasta, cultura românească poate fi un mijloc potrivit.

La 6 martie 1999, s-a organizat prima manifestare de acest gen. S-a serbat aniversarea apariției primei poezii (1866) a poetului național, Mihai Eminescu. Debutul se leagă de capitala Ungariei și de un român cu origini în Leta Mare, Iosif Vulcan, care a remarcat talentul excepțional al tînărului de numai 16 ani. Apoi, în prima zi a lunii mai, a avut loc o serată Nichita Stănescu, care

poate a fost cel mai însemnat poet român din perioada postbelică. Nu este cazul să descriu întîmplările acestor seri, despre ele s-a relatat în presa românească din Ungaria.

Am remarcat însă modul în care s-a conceput desfășurarea acestor două serate. Ambele manifestări s-au străduit să prezinte spectatorilor – numeroși, de altfel – într-un mod variat opera poetului evocat într-o atmosferă anume. Interpretarea capodoperelor a fost asigurată la un nivel înalt, profesionist, de actorii *Teatrului de Stat din Arad*. Dar poezia a fost însoțită de nenumărate alte lucruri, care pe de o parte contribuiau la potențarea efectului artistic al seratei, pe de altă parte bombardau publicul cu fel de fel de informații, care creau o senzație artistică deplină. Versurile deci, erau completate cu muzică „unplugged” care de fapt erau versuri puse pe note ale poetului omagiat în seara respectivă. O asemenea ocazie însă are și alt mesaj pentru spectator. Am avut impresia că ea este un bun pretext pentru a oferi o dimensiune în plus... Organizatorii au asigurată ceva de văzut și în minutele de așteptare: înaintea seratei, participantul a fost invitat la o mică expoziție, montată din creațiile artiștilor plastici români giulani: Stela Santău, Ioan Nistor și Ștefan Oroian. Iar după terminarea spectacolului, publicului i s-a oferit un ceai, ba mai mult: un adevărat ceremonial al ceaiului, sugerînd că ziua încă nu s-a terminat, mai trebuie să fie timp și pentru discuții, ori despre cele auzite cu cîteva minute înainte, ori despre altele, de actualitate.

Pentru mine s-a conturat acel „atelier” – să fiu iertat pentru noțiunea pretențioasă – la care visam cu toții și care nu s-a realizat – poate nu se va realiza deplin niciodată – în alte domenii ale vieții publice. Se pare că în general lipsește pe care vor s-o dezvolte manifestările organizate de Oroian: dragostea și interesul pentru valorile culturale românești. Seratele literare au mai spus ceva care pentru mine a sunat încurajator: „*Stimați oaspeți, aceste frumoase valori culturale le putem considera și ale noastre, avem de ce să fim mîndri*”.

De fapt, acesta a fost și mesajul întîlnirii cu academicianul **Augustin Buzura**, care s-a desfășurat la sfîrșitul lunii aprilie tot în sediul Uniunii Culturale. Renumitul scriitor, președintele Fun-

dației Culturale Române s-a aflat în țară la invitația *Oficiului pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria*. A fost un lucru emoționant să-l știm în casa noastră pe unul dintre cei mai de seamă scriitori români contemporani. Cu sinceritate a trebuit să recunoaștem că – din păcate – noi nu prea sîntem la curent cu literatura română de astăzi. Așa că obișnuita întîlnire între autor și cititor s-a transformat într-o discuție despre probleme de minoritate, legături cu țara mamă și despre rolul *Fundației Culturale Române*, care este „o instituție care prin cultură a găsit un pretext pentru dialogul cu comunitățile românești. Noi nu ne forțăm legăturile pe nimeni. Stăm la dispoziția oricui, dar dacă vor să ne ocolească au tot dreptul. Cine însă solicită ajutor de la noi, o facem cu mare bucurie”. (Ecranul Nostru 12 mai 1999).

Cei prezenți la întîlnirea cu Augustin Buzura au mai putut înțelege ceva, ceea ce pentru mine a fost deosebit de important și indispensabil. „E bine ca omul în orice situație să aibă capacitatea să-și pună mereu întrebări, care caută răspunsuri la rostul și la eficiența activității sale” – a susținut Augustin Buzura. Mi s-a părut un lucru de bază și un adevăr incontestabil. Această afirmație este și un ideal

spre care ar trebui să tindem, pentru că fără a ne pune întrebări nu prea avem cum să avansăm. A fost momentul oportun să judecăm toți cei prezenți: oare la noi în ce măsură este „la modă” această atitudine? Oaspeții seratei au avut prilejul să înțeleagă și un alt adevăr: „trebuie să fim noi înșine. Nu trebuie să ne fie rușine de trecutul și de cultura noastră românească. Trebuie să fim conștienți că nu sîntem mai buni decît alții, dar nici mai răi. E bine să știm, cultura noastră a dat mult lumii...și că avem personalități care au contribuit la ridicarea altor culturi. Avem deci resurse și dispunem de inteligența necesară să ieșim din impasul în care ne aflăm acum, care mai mult este de natură economică, decît spirituală”. Cred că aceste cuvinte nu au nevoie de nici un fel de comentariu.

Ca încheiere, îmi mai permit încă o observație. Putem fi dezbinați, putem să avem greutăți financiare. Dacă vrem să facem lucruri frumoase, putem face și din puțin. Lipsa banilor într-adevăr este o problemă, dar dacă știm ce vrem să facem, uneori reușim să depășim greutățile care mai mult sînt de natură tehnică sau organizatorică, decît spirituală.

Tiberiu Boca

„Românii în Istoria Modernă și Contemporană a Lumii”... s-au născut și în Ungaria

Sînt evidente și laudabile inițiativele pe care le au în ultimii ani numeroase instituții politice și culturale din România, de a propaga date, informații despre personalități de origine română, care au trăit și au activat în afara granițelor României.

Manifestarea dedicată lui Gheorghe Pomutz, originar din Giula, a constituit începutul programului ale cărui scopuri le publicăm în continuare. Din păcate, românii din Ungaria nu au fost invitați să participe la acest seminar, deși generalul Pomutz este un simbol și o mîndrie a comunității noastre, după cum o dovedește și placa memorială din apropierea parcului Groza, expoziția și simpozionul organizate în 1998 la Giula, studiile și articolele publicate în presa românească din Ungaria. Regretăm că Guvernul României a trecut cu vederea acest fapt...

»Președinția României în colaborare cu Muzeul Național Cotroceni și Departamentul de Informații Publice al Guvernului României lansează Programul „GEORGE POMUȚ – Românii în istoria modernă și contemporană a lumii”, prin care se doarește strîngerea legăturilor cu românii din străinătate.

Prin acest program, organizatorii își propun să reactualizeze istoria, așa cum a fost ea construită de românii care și-au găsit de-a lungul timpului un al doilea sălaș.

În calitatea lor de oameni de arme, diplomați, oameni de afaceri, de știință și cultură, românii au scris pagini importante din istoria modernă și contemporană. Aceste personalități și faptele lor deosebite trebuie cunoscute azi atît de tineri, cît și de adulți, de toți românii, indiferent unde ar trăi ei.

Programul „GEORGE POMUȚ” vine în întîmpinarea inițiativei Președintelui României, Emil Constantinescu, de a întări legăturile cu diaspora română, apropiindu-i de vatră pe românii care trăiesc departe de țara lor. Organizatorii oferă astfel oportunitatea conlucrării dintre românii de acasă și cei stabiliți în străinătate.

Nu în ultimul rînd, programul este dovada continuității efortului și interesului manifestat de Președintele României, Emil Constantinescu, pentru a crea o punte de legătură cu românii din afara granițelor, între România și celelalte țări ale lumii.

Programul „GEORGE POMUȚ” se constituie într-o suită de acțiuni, care vor întregi, ca un concept cultural și istoric, imaginea României.

Din luna octombrie 1998, vor avea loc periodic, în cadrul acestui program, seminarii interactive la Palatul Cotroceni, cu scopul de a promova activitățile comunităților și ale personalităților românești care s-au integrat în culturile țărilor de adopție,

aducîndu-și astfel contribuția la afirmarea și dezvoltarea popoarelor care i-au adoptat.

Eroii militari români și faptele lor de vitejie vor fi prezentate

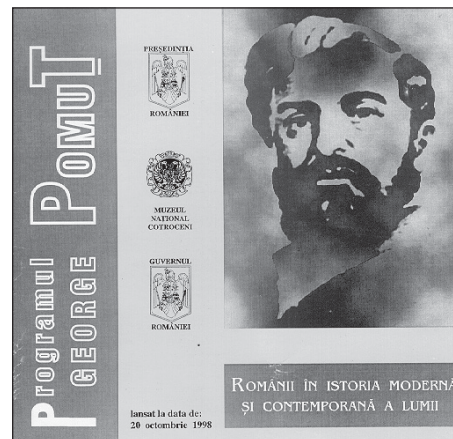
de reputați istorici și oameni de cultură în cadrul primelor două întîlniri lunare. Vom face cunoștință cu faptele Generalului George Pomutz, erou american, care a participat la Războiul de Secesiune și la negocierile pentru cumpărarea peninsulei Alaska de la Imperiul Rus, ale Căpitanului Nicolae Dunca, erou al armatei americane nordiste sau ale Generalului Locotenent George Fillman, decorat cu Steaua de Bronz, pentru servicii meritorii în armata americană. Istoria militară va lăsa apoi locul promovării personalităților din domeniul cercetării și tehnicii. Nume ca Emil Racoviță, Henri Coandă, Traian Vuia vor fi, de asemenea, prezente în întîlnirile noastre. Nici eforturile unor diplomați ca Nicolae Titulescu sau Grigore Gafencu nu vor lipsi din panoplia personalităților românești care vor fi prezentate auditoriului.

Cu ocazia fiecărei întîlniri, publicul, în marea lui majoritate format din studenți și tineri cercetători, este invitat să pună întrebări celor care prezintă teme în discuție, pentru aprofundarea cunoștințelor legate de personalitățile amintite.

Lucrările susținute de către oaspeții acestor seminarii interactive, expunerile prezentate, dialogul cu criticii și tineretul prezent, vor fi culese sub forma unui almanah care va fi editat anual, urmînd a fi trimis instituțiilor statului, ambasadelor, consulatelor și institutelor culturale românești din străinătate, universităților de profil, bibliotecilor, presei românești din țară și străinătate.

În același timp, după fiecare sesiune, lucrările prezentate vor fi introduse în pagina Web a Președinției României (<http://WWW1.Presidency.ro/>), pentru a putea fi studiat de un număr cît mai mare de persoane interesate.

Vă așteptăm cu sugestii, observații și noi exemple de personalități românești din panoplia internațională.»

Aurel Sasu

O legendă vie: George Pomutz

(Conferință prezentată în cadrul Programului „Gheorghe Pomuț”

Onorată asistență,

E pentru mine o bucurie deosebită și un privilegiu să particip la acest prim simpozion din seria celor dedicate valorilor diasporei române. Președinția României poate, prin această inițiativă, nu doar să demonstreze importanța unei asemenea acțiuni, ci să inaugureze un nou model de abordare, mai eficientă și mai lucrativă a relației cu românii, cu istoria și cultura românilor din afara granițelor țării. Fiindcă, cel puțin în opinia mea, formulele complicat organizatorice și, financiar, excesiv de costisitoare ale așa-ziselor Congrese sau Rom-festuri s-au dovedit lipsite de temei, privite din perspectiva rezultatelor concrete.

Am depășit, cred, faza unei sentimentale cunoașteri reciproce și a declarațiilor de principiu. E momentul unor acțiuni concrete de valorificare și restituire, a unui dialog intelectual prin care să ne putem oferi reciproc dovezile de interes și stimă în domeniul culturii și al istoriei, aceste dovezi sînt cărțile și lucrările fundamentale, de sinteză ale fenomenului de emigrare, cu toate consecințele lui în plan uman, creator și social. Din moment ce sîntem cu toții convinși că există o bogată cultură și istorie românească a diasporei, firesc, rezultă că înțîia noastră preocupare trebuie să fie revelarea importanței lor pentru spiritualitatea românească în general. Fiindcă nu există altă modalitate de a defini identitatea românilor de pretutindeni decît cercetarea acestei identități și nu există altă cale de a ne regăsi împreună în intimitatea ei, decît aceea de a-i consacra, documentar și analitic, operele esențiale pe care le merită.

Înclin să cred că de măsura în care vom onora, de cum înainte, această obligație față de noi înșine, în primul rînd, depinde și clipa înțîlnirii tuturor pe același simbolic, pămînt al bunelor speranțe. Legenda vie a lui **George Pomutz** este ea însăși, într-un fel, invitația mereu actuală de a vedea în timp ceea ce e dincolo de timp, ceea ce ne aparține, ceea ce ne definește, ceea ce ne unește într-o lume tot mai des împinsă spre izolare.

Am fost de mai multe ori rugat să vorbesc despre înțîlnirea cu această legendă. Cum, probabil,

unii dintre dumneavoastră știți, de mai mulți ani, între preocupările mele de critic și istoric literar, un loc important acord culturii române în Statele Unite și Canada. Cercetarea, începută înainte de 1989, continuată apoi pe durata cîtorva stagii de documentare în arhive și biblioteci din Nordul Americii, s-a finalizat, în parte, prin publicarea în 1993, a primelor două volume: dedicat cel dintîi, *Presei* românilor americani, cel de al doilea, poeziei de înstrăinare a primei generații de emigranți (al doilea volum e intitulat *Nostalgia românească*). Volumul trei al seriei, în curs de apariție, reconstituie, din perspectivă culturală, istoria Societăților fraternală, iar al patrulea va fi dedicat marilor personalități creatoare (în literatură, deocamdată). Vă puteți, desigur, imagina că de-a lungul anilor, parcurînd un imens material documentar, uneori în condiții extrem de dificile (explicate în preambulul fiecărei sinteze), temele, ideile și motivele de meditație, altele decît cele avute inițial în vedere, s-au născut, să spun așa, din relația particulară cu informația și valoarea ei de reprezentare. Am dus la bun sfîrșit, în felul acesta, două noi proiecte intitulate, primul: *Imaginea Statelor Unite în cultura română* și, al doilea: *Românii în Statele Unite. Repertoriul surselor documentare din România*. Între numele înțîlnite în nenumăratele izvoare bibliografice (publicații, cărți și documente) cel care mi-a atras mai întîi luarea aminte, prin recurență și senzaționalul biografic, a fost, se înțelege, George Pomutz. Un personaj cu adevărat extraordinar și cu siguranță, cea mai mare personalitate a exilului politic românesc al secolului XIX. Aureolat de memorabile fapte militare, admirat pentru excepționalele sale performanțe de curaj și inteligență, venerat cu mîndrie de urmași, învăluit în mitologia sfîrșitului de veac revoluționar, numele s-a impus, așadar, singur atenției mele, pentru o posibilă reconsiderare, un argument în plus al diversității de valori pe care diaspora le-a oferit cu generozitate istoriei și culturii românești. Fiindcă George Pomutz nu era în America un simplu exilat politic. El continua peste Ocean exilul părinților săi din Ungaria și, la rîndul lui, va sfîrși într-un alt exil, rusesc, după încheierea misiunii consulare de la Sf. Petersburg. Repe-

tă, altfel spus, în nestatornicirea vremurilor, criza de identitate pe care au traversat-o toate marile conștiințe ale diasporei române (de-ar fi să-l amintim pe Mircea Eliade, doar).

Din povestea mereu repetată a vieții lui George Pomutz, crește imaginea unui om pe care nu l-au ocolit nici gloria, nici superlativa prețuire, nici succesul, dar nici disperarea, suferința și zădărnicia. George Pomutz ne-a lăsat moștenire prestigiul unei vieți greu de egalat în monumentalitatea ei. A fost un erou de roman, mai degrabă decât unul de enciclopedii, o biografie cu final deschis, în care nevoia omenească de imaginație concurează strălucirea faptelor și a evenimentului databil. Editarea cărții lui George Filman (*A Romanian Soldier of Distinction in the American Civil War. 1861-1865*), autorul el însuși un distins ofițer american de origine română, m-a obligat să cercetez sursele primare ale informației, să verific bibliografia critică, pe durata unui secol, și să realizez, în cele din urmă, după investigații în Arhiva Națională a Statelor Unite, în vara anului 1995, un prim volum (*George Pomutz, The Legend Lives on, 1996*), care pentru înfiia oară, nu numai la noi, pune în circulație texte esențiale, menite să restituie integral, neviciate de subiectivisme, o extraordinară personalitate militară și diplomat-politică. Spun un prim volum, fiindcă va fi urmat foarte curînd de altul dedicat posterității sale, la fel de fabuloase. Fac precizarea că lucrarea lui George Filman cuprinde într-o *Addenda* încă două profiluri de militari români în armata americană: căpitanul Nicolae Dunca, ucis în Războiul Civil (1862), și Constantin Teodorescu, mort în explozia unui vas de război, în portul Havana (1898).

Din punctul de vedere al prezențelor românești pe pămînt american, secolul XIX este secolul George Pomutz. Născut în 1818, în orașul Gyula din Ungaria, într-o familie română, ortodoxă, aflată ea însăși în pribegie, cel pe care Guvernatorul de Iowa îl trecea, în 1865, printre „cei mai capabili și mai merituoși ofițeri ai statului”, a fost și este încă pentru comunitățile românești un ideal: de curaj, de disciplină, de voință și de moralitate. A urmat cursurile Universității de Drept a Universității din Pesta și a practicat, o scurtă perioadă de timp magistratura în Kaposvár (regiunea Somogy). Există și opinia (nesusținută, pînă azi, documentar) c-ar fi urmat înalte studii militare la Academia St. Etienne din Franța.

În 1848, din motive încă nelucidate, se înrolează în Armata Națională Ungară, cu grad de căpitan, decizie care-i va schimba, cu urmări imprevizibile, tot restul vieții. După înfrîngerea Revoluției maghiare, împreună cu alți douăzeci de ca-

marazi, pleacă la Paris, de aici la Londra, apoi în Statele Unite (februarie, 1850), unde solicită azil politic. Cererea fusese, de altfel, exprimată în numele grupului, încă din noiembrie 1849, printr-o scrisoare a contelui László Ujházy adresată președintelui american Zachary Taylor. Răspunsul, cordial și plin de solitudine, vine după doar o lună: „*Vă oferim protecție și liberă manifestare în beneficiul instituțiilor și a legilor noastre, încredințați că veți găsi în America un al doilea cămin*”. După scurta aventură a întemeierii unei colonii maghiare (New Buda) în Decatur County, Statul Iowa, George Pomutz primește în 1855, „cu toate drepturile și privilegiile”, cetățenia americană și se înrolează ca sublocotenent (1861) în Regimentul de Voluntari 15 Infanterie Iowa.

Contemporanii îl descriu ca sprijinitor al credinței ortodoxe, în mica comunitate formată majoritar din reformați; avea o figură impunătoare, înalt, blond, cu părul vălurit și înfățișare distinctiv militară. Participă la Războiul Civil, cu strălucite rezultate și memorabile fapte de arme, fiind grav rănit (1862) în luptele de la Shiloh. E avansat maior (1863), colonel (1865) și, prin ordinul din 22 iunie 1867, general de brigadă, grad acordat începînd cu 1865, pentru merite excepționale pe cîmpul de luptă. În 1864, preia comanda Regimentului 15 Infanterie Iowa și participă la cinci campanii decisive, alături de celebrul general T. Sherman, împreună cu care defilează, la 24 mai 1865, la încheierea ostilităților, pe bulevardul Pennsylvania din Washington, asistați de Președintele Andrew Johnson și membrii Cabinetului american. Bătălia pentru Atlanta, la care George Pomutz a luat de asemenea parte, e în unanimitate considerată de istorici „o confruntare a uriașilor”.

Despre bravura, abilitatea și integritatea comandantului George Pomutz vorbesc propriile lui cuvinte de despărțire adresate Regimentului, în iulie 1865: „*Deci, odată întorși la căminele noastre, să arătăm prin purtarea și faptele noastre că sîntem primii ascultători ai legilor țării pentru afirmarea căreia am luptat; că, mîndri de a ne fi făcut pe deplin datoria, sîntem hotărîți să păstrăm și să consolidăm bunul renume dobîndit cu onoare; că vom fi de-a pururi cetățeni iubitori de pace, în vremuri de pace, așa cum am fost adevărați luptători, în vremuri de război*”. Numit Consul (1866), apoi Consul General al Statelor Unite la St. Petersburg (1874) rămîne în funcție pînă în 1878, cînd e înlocuit de William H. Edwards. Moare în 1882, în condiții încă nelucidate, în orașul noapților albe. (Faptul că nu s-a întors, după încheierea misiunii, în țara de adopțiune e încă un mister ne dezlegat al acestei

vieți învăluite în legendă), ca atâtea alte mistere cultivate, întreținute și amplificate, fie de cele câteva versiuni ale morții, fie de mitul bogăției și al vastelor proprietăți pierdute. Cît e adevăr și cît e ficțiune în această saga biografică e greu de spus. E poate legea eroismului să fie însoțit, în memoria urmașilor, de mari iubiri, cumplite renunțări, tenebroase afaceri și sumbre dispariții.

De-a lungul anilor, prieteni și organizații românești din Statele Unite au încercat, fără succes, transferarea osemintelor sale, cu onorurile cvenite, în cimitirul Arligton din Virginia. Din păcate, mormîntul a dispărut în săracul cimitir Smolensk (St. Petersburg), odată cu secolul și oamennii lui. George Pomutz a fost înmormîntat pe un teren căruia Revoluția din Octombrie i-a dat altă destinație. Încă o dată, vie nu rămîne decît legenda. Și dacă cineva se mai îndoieste de măreția unui nume, rostit cu venerație în patru țări, fie-mi permis a cita, în chip de concluzie, pe J.M. Crawford, Consulul General al Statelor Unite la St. Petersburg, în 1890, opt ani după moartea lui George Pomutz: „A fost un om onest și corect, în plus o personalitate remarcabilă, de mare cultură și educație, așa cum demonstrează cu limpezime docu-

mentele lui de serviciu, scrise cu propria lui mîină în opt limbi diferite; mai mult, a fost un om neobișnuit de bine primit de către cei mai de seamă cetățeni ai orașului (St. Petersburg n.n.), așa cum indică numeroasele invitații la balurile curții și la seratele imperiale, invitații descoperite printre hărțile sale. Am găsit scrisori de recomandare de la vestiți bărbați de Stat ai timpului nostru, precum și scrisori extrem de măgulitoare de la Grant, Sherman, Logan, Belknap, Hickenlooper și mulți alți distinși generali ai armatei americane”.

Iată un adevăr: George Pomutz nu a fost numai militar. A fost un mare diplomat și un mare om de cultură, autor a cel puțin două remarcabile lucrări, dintre care una reprezintă istoria cea mai exactă, cunoscută pînă astăzi, a Regimentului 15 Infanterie Iowa. Părăsind Europa după înfrîngerea unei Revoluții (cea de la 1848), contribuind decisiv la victoria altelea peste Ocean (împotriva slaviei), George Pomutz s-a jertfit pe sine pentru impunerea vederilor largi și pragmatice al democrației și ale valorilor umane. Acum și în viitor, în confruntarea cu noi înșine, modelul George Pomutz va rămîne o piatră de încercare.

Trezirile erotomane ale lui Girolook și Gerolupina
grafică pe calculator, 1998

In memoriam Ilie Ivănuș

(1913–1999)

Vestea că Ilie Ivănuș s-a stins din viață îmi părea incredibilă, măcar că ultima dată când l-am întâlnit, în 1993, pe octogenarul scriitor, ca invitat al conducerii Societății Culturale a Românilor din Budapesta, îmi părea cam palid, îmbătrînit. Călătorind în capitala Ungariei de la Egerbocs, el însuși ne-a mărturisit că a obosit enorm de mult, dar după puțină odihnă, ne-a prezentat cu mare entuziasm (cum obișnuia, dealtfel) ultimul său volum, romanul autobiografic „*Elindultam szép Erdélyből*”, apărut în 1992. Ne-a dedicat nouă, membrilor societății, cite un exemplar, și de atunci nu l-am mai întâlnit...

Ilie Ivănuș s-a născut la 23 februarie 1913, la Alămor, jud. Sibiu. Din anii copilăriei, a păstrat o amintire tristă, așa cum ni se destăinuie el însuși mai târziu, în poezia intitulată „*Copil din flori*”. Își părăsește familia la vârsta de 12 ani, fiind astfel nevoit să se întrețină singur. Este ucenic la un tapiter din Timișoara, iar mai târziu, ca muncitor – ori adesea șomer – ajunge la București, la Cluj, la Budapesta și la Nyíregyháza. După stabilirea definitivă în Ungaria, își completează studiile absolvind Institutul Pedagogic din Budapesta. Din 1953 lucrează ca profesor timp de un sfert de veac la Școala generală și Liceul Românesc din Giula.

Stabilindu-se în acest oraș, dascălul neobosit Ilie Ivănuș cutreieră satele românești și îi convinge pe părinții români să-și înscrie copiii la școala românească din Giula. Așa am ajuns și eu elevă în clasa a opta al acestei școli. Sute de români l-au avut profesor pe Ilie Ivănuș, care era îndrăgit și respectat de elevi. El organiza turnee culturale, recitaluri de poezie, scenete, dansuri populare, care erau prezentate în satele bihorene și bichișene. Avea contact viu nu numai cu elevii ci și cu părinții acestora.

Ilie Ivănuș mi-a fost profesor de limba și literatura română în clasa a VIII-a și clasa I de liceu. M-a impresionat cât de bine cunoaște literatura română dar și pe cea maghiară. Mi-e greu astăzi să dau o imagine exactă despre lecțiile de literatură. De atunci au trecut aproape trei decenii, amintirile s-au aburit, rețin mai degrabă impresia generală decât detaliile. Orele cu profesorul Ivănuș erau o veritabilă „laudatio” a creativității românești, exemplificată, entuziast și convingător, pe texte ale autorilor reprezentativi. Evident plictisit de chițibușurile pedagogice (trecerea absențelor în catalog, verificarea temelor de acasă, „ascultarea” și punerea de note) Ilie Ivănuș căpăta aripi când ajungea să ne „explice” scriitorii. Vorbea cu o pasiune vădită, ținea enorm la proprietatea termenilor, avea formulări frapante. Știa foarte multe poezii, ni le recita, și acest lucru m-a captivat în mod deosebit. Îl prefera foarte mult pe George Coșbuc și în repetate rînduri recita fragmente din poezia „*Numai una*”. În această poezie este vorba de o dragoste curată, sinceră, bazată pe o etică țărănească sănătoasă. Flăcăul,

îndemnat de părinți să se însoare cu o fată bogată, respinge ideea unei căsătorii de interes:

*Dar cu pământul ce să faci?
Și ce folos de boi și vaci?
Nevasta dacă nu ți-o placi,
Le dai în trăsnet toate!*

Tînărul țaran este hotărît să se căsătorească cu aleasa inimii sale, deși este o fată foarte săracă:

*Așa cum e săracă ea,
Aș vrea s-o știu nevasta mea.*

.....

*Mi-e dragă una și-i a mea:
Decît să mă despart de ea,
Mai bine-aprind tot satul!*

Profesorul Ilie Ivănuș recita aceasta poezie cu afită pasiune și retrăire, încît la ultimele rînduri, apăreau lacrimile în ochii săi. De atunci ori de câte ori am dat de această poezie, în fața mea apărea figura lui Ivănuș... Din cînd în cînd, ispitit de o idee ori furat de cine știe ce asociere incidentală, debitul său primea ritm și culoare. Atunci clasa amuțea: de departe, ne parvenea zgomotul surd al orașului, timpul, suspendat înceta să mai existe, iar tăcerea se umplea de gînduri și simțăminte încît la capătul orei aveai senzația că te întorci dintr-o lungă călătorie, transformat de cele văzute și trăite.

Ierarhiile de valoare instituite de Ivănuș n-aveau prea mult de-a face cu cele care dominau pe-atunci școala. În orice caz, profesorul se credea dator să depășească programa. Spre marea nostru beneficiu, ne-a familiarizat cu literatura română. Tactica noastră școlărească consta în a-l ține de vorbă dar prezența sa printre noi a fost un permanent ghid literar-cultural.

Ilie Ivănuș colaborează la reviste și ziare românești din țară și din România. Era un publicist harnic. De tînăr a apucat să scrie poezii, nuvele, scenete, etc. În 1977 a debutat cu volumul de poezie „*Vioara cu cinci strune*”. Acesta a fost primul volum beletristic publicat în rîndul românilor din Ungaria, putem spune că nu a fost numai debutul lui Ivănuș ci a fost „debutul” literaturii contemporane românești din Ungaria de azi. Pe lîngă poezie a scris și proză, care a fost publicată în „*Dincolo de orizont*” (nuvele, 1981); „*Lumea viselor*” (povestiri, 1991) și „*Elindultam szép Erdélyből*” (roman autobiografic, 1992).

Autorul acestor volume construiește o lume imaginară modelată pe lumea trăită în realitate. Creațiile lui Ilie Ivănuș sînt atribute existențiale strîns legate de om, de viața lui fizică și metafizică. Ele nu pot fi despărțite de destinul său pentru că îl condiționează. Ivănuș și-a cristalizat tot mai deplin căutările, a pornit de la suferința individuală, a fiecăruia în parte și în primul rînd de la a sa proprie.

Nădăjduim că trecînd la cele eterne, Ilie Ivănuș își va găsi sieși liniștea după care a tînjit o viață întregă. Fie-i țărîna ușoară. **Maria Berényi**

Ilie Ivănuș

Parcă totul s-a petrecut numai în vis...

Îmi revăd satul natal după aproape un deceniu și pe măsură ce mă apropiez de el mă năpădesc amintiri răsărite subit din negura trecutului îndepărtat. În zadar încerc să le ațin drumul, vin stoluri și mă copleșesc. Poate dac-aș avea vreun însoțitor pe drum aș scăpa de ele, dar aflându-mă singur, nu pot rezista, mă las furat de vraja lor...

Când ajung la dealul de lângă Bărac, unde era bătătura vitelor, mă opresc locului, dar nu mai sînt maturul cu tîmplele date-n cărunțeală, ci copilul de nouă-zece ani din noaptea aceea de mai caldă, îmbălsămată de mirosul ierburilor și al florilor de cîmp. Simt cum mă zgîlțuie de piept Onu lui Ciungu și-i aud vocea șoptind în noapte:

– Hai Ilie, scoală! Tu nu vrei să prinzi ciocîrliei?...

Sar în picioare, mă uit împrejur, în hotarul luminat de clar de lună. Vitele rumegă liniștite. Ceva mai încolo, înspre pădure îi zăresc pe ceilalți copii mai mărișori, umblînd aplecați de la o tufă la alta să prindă ciocîrliei. Trifoiul dat în floare, trandafirii sălbatici deschiși par ca niște luminărițe și răspîndesc un parfum îmbătător. Mă iau pe urmele lui Onu.

– Pe sub tufe, unde-i iarba mai mare, acolo-s chitulate, grăi Onu în șoaptă. Mă aplec și-mi vîr mîna la nimereală sub tufa de lângă mine și-n cap mi se urcă o amețeală dulce cînd nimeresc trupușorul cald, cu inima palpitîndă. O țin captivă între palme și privesc triumfător împrejurimile scaldate-n văpaia lunii: hotarul, pădurea liniștită, vitele rumegînd, copiii prinși de farmecul senzației și colo-n depărtare turnul bisericii din sat. Și toate mă farmecă într-atît, încît încep să plîng de fericire.

După cîteva clipe se oprește-n fața mea Zaharia lui Buhai cu mîinile încărcate de păsări și-mi întinde una.

– Mai vrei? E plin pămîntul de ele, – zice.

Fără să-i răspund, mă aplec și de-abia îmi mișc mîna în iarbă, dau de ciocîrlia pitulată pe cuib. Noroc că n-am călcat pe ea. Mă aplec din nou și caut cu zel. Zaharia alturi de mine. Parcă ne-am fi luat la întrecere. Și de fiecare dată cînd dăm cu mîna de ele, ni se umple inima de fericire. Parcă de numărul ciocîrliilor prinse ar depinde norocul nostru.

După ce am strîns cîte-am putut, ne-am dus să ne culcăm. Ciocîrliile prinse fiecare le-a închis unde le-a crezut mai în siguranță pînă a doua zi. Cei mai mulți le-au băgat în traistă. Numai vărul

Zaharie le-a dat drumul. Întrebîndu-l mirat de ce face astfel, mi-a răspuns:

– Ca să nu moară. Ciocîrliile-s tare gingașe, ele-s solii raiului aici, pe pămînt, de aceea ne tot cîntă. Băgat-ai de seamă că dimineața-i plin cerul de ele?

– Băgat, răspunsei, – nu știu de ce, dar ca vrăjit de vorbele lui. Și parcă și vedeam cerul plin de ciocîrliei. Adormind cu astfel de gînduri, toată noaptea numai de ciocîrliei am visat și probabil și ceilalți mici păstori de vite, fiindcă cei mai mulți, cum am sărit de sub glugi, am dat buzna la straițele unde le-am ascuns. Dar cum le-am deschis, ni s-au umplut ochii de lacrimi. Din zecile de ciocîrliei prinse nu ne-au rămas în viață decît vreo două-trei. Și acelea de-abia mai răsufiau. Ale mele toate s-au prăpădit.

– Vezi, Iliuță, ți-am spus că-s foarte gingașe, ele nu pot îndura asprimea, – îmi spuse vărul Zaharia. Uite-o pe asta care triluie deasupra noastră. De bună seamă că-i una din cele la care i-am dat eu drumul. A venit să-mi mulțumească.

Îmi aruncaî privirea în sus și văzîndu-le și auzîndu-le, cum triluie, îmi veni iar în minte expresia lui Zaharia: „...Dimineața-i plin cerul de ciocîrliei”.

– Zaharie, tu ce crezi, iarna unde se duc ciocîrliile?

– Iarna? Eu gîndesc că cele mai multe în rai, numai cîteva rămîn pe pămînt. Săracele, acelea rabdă mult frig... Eu mă gîndesc mult la ele iarna...

Din noaptea cu lună de mai – cred că datorită vrăjii vorbelor vărului Zaharia – mă trezesc în toiul iernii. Afară viscolește. În casă la Bica arde focul domol. Oamenii adunați la șezătoare povestesc întîmplări care nouă, copiilor, ne aprind imaginația. Bărbații desfac porumb, femeile torc. Lumina slabă a lămpii de petrol e întregită de flăcările din sobă, care se reflectă pe farfuriile de lut înșirate pe pereți. Unchiul Ion – frate bun cu mama – ca om născut în ciobănie, povestește întîmplări despre ciobanii din Dobrogea, mai bine zis ciobanii sibieni ajunși pe lângă turmele boierilor dobrogeni, Nicolae Popa și Barbu Cuțuianu. Cînd le plăteau „ungurenilor” simbria pentru ciobănit, amîndoi aruncau banii jos, nu li-i dădeau în mîna niciodată. Boierul Popa avea doi feciori voinici, ca doi uriași, spaima localurilor de noapte din Medgidia. Cînd boierul plătea, ambii stăteau lângă el și așteptau cui îi face bătrînul semn și pe acela îl lua la rost.

– Apoi, vai de oasele aceleia; îl bătucau ca pe mărul de „sînchetru” de nu-i rămînea o palmă de loc neînvenită... Așa l-au bătut și pe ghietu Laia lui Bursac, de am crezut că îl omoară. Dacă nu eram acolo noi, alămoreni, să-l mai îngrijim cît timp a zăcut, poate că se și prăpădea.

– Sărăcii oameni, mult mai îndurată prin străini.

– Apăi, de ce-i băteau, Bade Ioane? – întrebă tușa lui Nicolae a Savului.

– Găseau ei pricină pentru ce. Mai mult pentru bani. Ne scădeau din plată și dacă cutezam să zicem ceva, tăbărau pe noi, – răspunse unchiul Ion.

– Pe dumneata bătutu-te-au vreodată?

– Pe mine? Întrebă-l pe fratele Samoilă, cine am fost eu acolo...

– De „tetea” Ion n-au avut curajul să se lege că se temeau de toiagul lui. Cu asta am avut noroc și eu. În toată Medgidia s-a dus vorba că un cioban de pe la Sibiu, unu Ion Ivănuș, cu un pumn l-a doborât pe boierul Cuțuianu și cînd au vrut să sară pe el feciorii boierului, i-a pălit cu toiagul de mureau dacă nu-i duceau la spital. Boierul Popa s-a bucurat de pățania lui Cuțuianu, de aceea ne-a luat pe noi la el. Dar le era și teamă de noi!

Deodată un sunet asurzitor îi întrerupe pe povestitori. În fundul grădinilor răzbi, ca la o comandă, urletul înfiorător al lupilor adunați în haită. Sticla geamurilor și farfuriile înșirate pe pereți vibrau și răsunau de urletul lor ca strunele încordate ale țiterelor.

– Măi, afurisită vreme poate fi că se apropie de casa omului, vorbi badea Mila lui Dinu Oprii.

Cîțiva dintre bărbați dau năvală afară, femeile și copiii de frică se cuibăresc și mai mult în jurul sobei cu tăciuni aprinși. Cînd deschid ușa casei zăresc zăpada purtată de vînt și aud bătaia cîinilor, ieșiți în întîmpinarea lupilor, și șuieratul crivățului.

– Vai de omul pe care-l prinde o vreme ca asta pe drum – zice o femeie.

– Din acela rămîn numai zdrențe de îmbrăcăminte, își dă părerea Vasile al lui Bica.

– Pe ei, măăă! Răsună în grădini vocea puternică a unchiului Ion și-n momentul acela haita cîinilor năvălește la atac cu un lătrat și mai înversunat...

A doua zi am ieșit în grădină să văd locul bătailiei dintre cîini și lupi. În zăpada înghețată se vedeau bine urmele lupilor. Pe „cîmpul de luptă” zăcea întins pe zăpadă cîinele nostru, Grivei. L-au spintecat colții lupilor. Cînd l-am văzut, m-au năpădit lacrimile. Unchiul Samoilă l-a pus într-un țol vărgat, l-a luat în spate și a pornit cu el spre fundul grădinii. Eu, cu sapa pe umăr, pă-

șeam în urma lui, pe poteca bătuca în zăpadă. Peste crengile prunilor golași cădeau lin, ca într-un vis, fulgi răzleți de zăpadă. Ajunși în fundul grădinilor, unchiul o coti înspre Bărc. Pășeam tăcuți în hotarul alb și pustiu. Mie îmi era cam teamă, nu cumva să iasă din pădure vreun lup, dar n-am avut curajul să-i vorbesc. Noroc că la o rîpă unchiul – flăcăiaș, de vreo 18-19 ani – se opri, puse povara jos și începu să-i sape dulăului culcușul de veci. Eu plîngeam în hohote ca femeile la înmormîntare. Unchiul își înainta de a-i părăsi „mormîntul”.

– Sărăcul, bun „iosag” a mai fost, zise pe drum unchiul Samoilă și se opri să mai privească o dată locul unde și-a îngropat cîinele drag cu care a ciobănit atîția ani.

Cînd am ajuns iar în grădinile cu pruni, începu să se însereze. O tristețe tainică îmi copleși sufletul. Grădinile și hotarul îmi păreau pline de mistere. Parcă pe toate drumurile pustii din hotar se aflau călători întîrziați și copile orfane – ca fata moșului plecată în lume –. Ajuns în casă mă izbi mirosul de varză, care clocotea într-o oală mare de pămînt, și aroma sîngeretelui, fără de care, pe la Sibiu, varza nu e varză.

După cină am uitat de pribegiile de pe drumuri, dar de Grivei, nu. În pat eram cu privirile spre fereastra dinspre grădină. Duppă stingerea lămpii, cei ai casei au adormit în curînd, dar eu tot mai vecheam cu gîndul la „mormîntul” din hotarul părăsit. Pîlpîirile tăciunilor din vatră aruncau lumini tremurătoare în smalțul farfuriilor înșirate pe pereți, lumini și umbre care în imaginația mea trezeau o lume de basme.

Poate zile de-a rîndul l-aș fi jelit pe Grivei, dacă nu se întîmpla să fie tocmai duminică cu nuntă în vecini. Atunci se măritase Rafila lui Burdelea, o fată mai săracuță. Arcușul viorilor și cîntecele nuntașilor mi-au împrăștiat tristețea. Venind de la cununie feciorii și femeile din fruntea alaiului vesel, strigau cît îi ținea gura:

*Așteptați fete, așteptați
Că și voi vă măritați,
Cu trăsura cu doi cai,
Peste cinci sute de ai.
Tabăra rivalilor răspundea:
Uuuu, pe dealul gol
Că mireasa n-are țol,
Dar i-a face mirele
Cînd o tunde cîinele...*

...Unde-s oamenii care au jucat la nunta aceea?

Dar cei care povesteau întîmplări cu ciobănitul în Dobrogea? Unde-s copiii din noaptea aceea miraculoasă cu lună? Unde-i satul cu căsuțele-i mici? Poate că nici n-au existat?

...Parcă totul s-ar fi petrecut numai în vis...

Ilie Ivănuș

Brad în pustă

*Priveam din tren cum se perindă
Hotarul alb, înzăpezit,
Cu plopi ce-mi păreau hoți la pîndă,
De-abia zăriți în infinit.*

*Și-n liniștita înserare
Vîntul etern neastîmpărat
Cînta doine de-nmormîntare
În câte-un vîrf de plop înalt.*

*Deodată, pe neașteptate
Un brad timid ne-așinu calea,
Străin venit din altă parte
Își povestea în pustă jalea.*

*Privii la el ca la un frate
Cum murmură lîng-o răchită,
Cum se-ndoaie și se zbate
În pusta cea nemărginită.*

*În toga-i verde de mătăasă
Părea un prinț pornit în lume
Dup' a norocului mireasă,
Dar nicăieri nu-i dă de nume.*

*Brad solitar în ceața deasă
Ce ai veșmîntul nins de stele
Destinul tău mă-nduioșează.
Ești simbolul vieții mele...*

Aradul, sediul simpozionului internațional, interdisciplinar

„Minoritățile între identitate și integrare”

Sub egida Ministerului Culturii, a Consiliului Județean Arad, a Inspectoratului pentru cultura Arad și a Consiliului Municipal Arad, Complexul Muzeal Arad a organizat în zilele de 22 și 23 aprilie 1999 simpozionul internațional interdisciplinar „**Minoritățile între identitate și integrare**”.

Deschiderea lucrărilor simpozionului a avut loc în dimineața zilei de 22 aprilie în sala 33 a Primăriei orașului (edificiu construit între anii 1874-1876 după planurile reputatului arhitect LECHNER ÖDÖN cu modificări realizate de arhitectul PEKAR FRANCISC) în prezența notabilităților locale și centrale și a unui numeros public.

Cei 27 de invitați din țară și străinătate (Ungaria și Republica Ceha), întrunind istorici, cercetători, sociologi, etnologi, etnografi, muzeografi și profesori, de-a lungul a două zile au prezentat rezultatul cercetărilor legate de etnicii români și țigani din Ungaria, a obiceiurilor populare de Paști la cehi, precum și a etnicilor unguri, germani, italieni, evrei, armeni, slovaci, secui, sârbi și bulgari din România.

Prelegerile urmate de întrebări, la care cei întrebați prin răspunsurile lor au lărgit sfera prezentării, au creat o atmosferă de interes și studiu.

Schimbările de păreri au fost benefice pentru toți participanții fiecare având de învățat de la fiecare, constatându-se totodată că cercetarea unor etnii în alte state este într-o fază mult mai avansată ca în România.

O astfel de situație a rezultat din comunicarea **Dr. Gémes Balázs** referitoare la țiganii din Ungaria fapt sesizat de participanți inclusiv de muzeografa **Delia Grigore** de la Muzeul Satului din București care se ocupa cu studiul țiganilor din România.

Comunicări interesante au susținut și cele două cercetătoare române din Ungaria, **Elena Csobai** și **Emilia Martin**, care au prezentat aspecte legate de „Comunitatea românească din Micherechi” și respectiv, „Particularități etnice în cultura materială a românilor din Ungaria”. Tot din Ungaria,

dr. András Krupa a făcut o prezentare a folclorului slovacilor din jud. Bichiș.

Participarea la simpozion a domnului **Carol Köng** director în Ministerul Culturii departamentul minorități n-a fost întâmplătoare.

Domnia sa a prezentat programul special „PRO ETNICULTURA” elaborat de Ministerul Culturii în anul 1996.

Scopul acestui program este acela de a salva și a valorifica cultura minorităților din România acordând sprijin cercetării istoriei, obiceiurilor și tradițiilor acestora, a menținerii vieții teatrale cât și a aniversării personalităților de seamă din rîndul fiecărei etnii.

Din păcate în ultimul timp programul se confruntă cu o serie de probleme materiale pe care, spunea domnia sa sperăm să le depășim.

Nu lipsită de interes a fost și vernisajul unei expoziții de fotografii intitulată semnificativ „1986” de către autorul ei **Călin Man** de la Complexul Muzeal Arad.

Expoziția prezintă aspecte din viața țiganilor din România.

Totodată a fost prezentat documentarul „Kirvhweih în județul Arad” realizat de **Florin Hornoiu** de la același muzeu precum și documentarul „Cîntece și dansuri ale etnicilor bulgari bănațeni păstrate de peste 260 de ani” realizat de **Percu Ronkov**.

Într-un viitor pe care îl dorim cât mai apropiat, se dorește publicarea tuturor materialelor prezentate într-un volum de sine stătător, sublinia în încheierea simpozionului d-na **Elena Rodica Colta** muzeografa la Complexul Județean Arad.

În afară de lucrarea „Comunitatea românească din Bedeu. Istorie și tradiție orală”, susținută de domnia sa în cadrul simpozionului, d-na Elena Rodica Colta a fost și organizatoarea acestui simpozion care a transformat Aradul pentru două zile într-un centru al întâlnirii și dezbaterilor problemei identității și integrării minorităților în viața unei țări.

Gheorghe Lanevschi

EVENTIMENT EDITORIAL:

Csobai Elena – Martin Emilia

Vestigiile Bisericii Ortodoxe din Ungaria, Giula, 1999, 121

Csobai Elena – Martin Emilia

**Vestigiile Bisericii Ortodoxe
Române din Ungaria
A Magyarországi Román
Ortodox Egyház kincsei**

Recent a apărut la Giula o carte esențială pentru cunoașterea românilor din Ungaria: *Vestigiile Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria*.

La apariția ei și-au dat concursul financiar mai multe foruri: *Ministerul Culturii și Învățământului Public, Autogovernarea pe Țară a Românilor din Ungaria, Episcopia Ortodoxă Română din Ungaria, Institutul de Cercetări al Românilor din Ungaria și Fundația „Pentru Minoritățile Naționale și Etnice din Ungaria”*.

Decisivă a fost însă strădania și munca de câțiva ani a celor două muzeografe de la Muzeele Munkácsy și Erkel din județul Bichiș, Csobai Elena și Martin Emilia, autoarele cărții, românce prin naștere.

În felul acesta prin eforturi cumulate, valorile bisericilor ortodoxe române din Ungaria au fost făcute pentru prima oară publice.

Evenimentul editorial a fost așteptat atât de românimea din Ungaria cât și de românii din țară.

Prezența în Ungaria a acestui tezaur de artă bizantină (obiecte de cult, icoane, cărți), realizat în veacurile trecute în atelierele din țara Românească, Moldova sau Transilvania se datorează dorinței comunităților românești de odinioară de a trăi în tradiția ortodoxă a neamului.

Din acest punct de vedere, colecția de obiecte de artă ale bisericilor ortodoxe române din Ungaria, păstrată cu sfințenie pînă azi, reprezintă o mărturie a unității spirituale și culturale care a existat întotdeauna între aceste comunități care au trăit în punctele vestice extreme ale spațiului locuit de români și marea majoritate din provinciile istorice.

Fiindcă Vasile Lupul, domnul Moldovei, cînd anunța tipărirea unei *Cărți de învățătură* în limba română, „românilor de pretutindeni” se adresa și acestor comunități care un veac mai tîrziu aveau să descopere și să citească *Cazania* și să o țină la mare cinste, cum s-a întîmplat în Săcal.

Revenind însă la carte, apărută bilingv, pe hîrtie velină, în condiții grafice excelente, cu numeroase reproduceri color, scrisă într-un limbaj elevat și utilizînd o metodologie științifică, meritul le revine autoarelor care redactează textul și operează selecția pieselor care au fost incluse.

Textul este organizat pe capitole: o scurtă istorie a românilor din Ungaria, ilustrată cu imagini exterioare și interioare ale tuturor lăcașurilor ortodoxe românești de cult, o scurtă istorie a Colecției Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria urmată de prezentarea propriu-zisă a celor mai valoroase piese.

Acestea sînt grupate în 4 categorii: obiecte de cult, icoane, cărți și textile, fiecare categorie fiind prezentată aparte, pe tipuri de piese.

Astfel, obiectele de cult sînt clasificate în cruci, potire, cădelnițe, litiere, la fiecare tip de obiect autoarele oferind explicațiile necesare referitoare la simbolul și utilizarea lor în biserică.

Dintre obiectele de cult prezentate, de o importanță deosebită pentru arta veche românească este potirul din argint aurit, executat în stil brâncovenesc în anul 1742 de meșterul timișorean Ioan Slato, care a aparținut bisericii din Cenadul Unguresc.

Capitolul următor, destinat icoanelor, respectă același sistem de clasificare, de data aceasta în funcție de suportul utilizat de iconari: lemn, sticlă, pânză.

Autoarele au reprodus cele 12 praznicare ale bisericii din Bichiș, datate 1773, executate de pictorul arădean din secolul al XVIII-lea Ștefan Tenețchi (?-1798), două icoane împărătești, produse de meșteri anonimi din Munții Apuseni, icoane pe sticlă de Necula și câteva icoane pe pânză, toate extrem de valoroase.

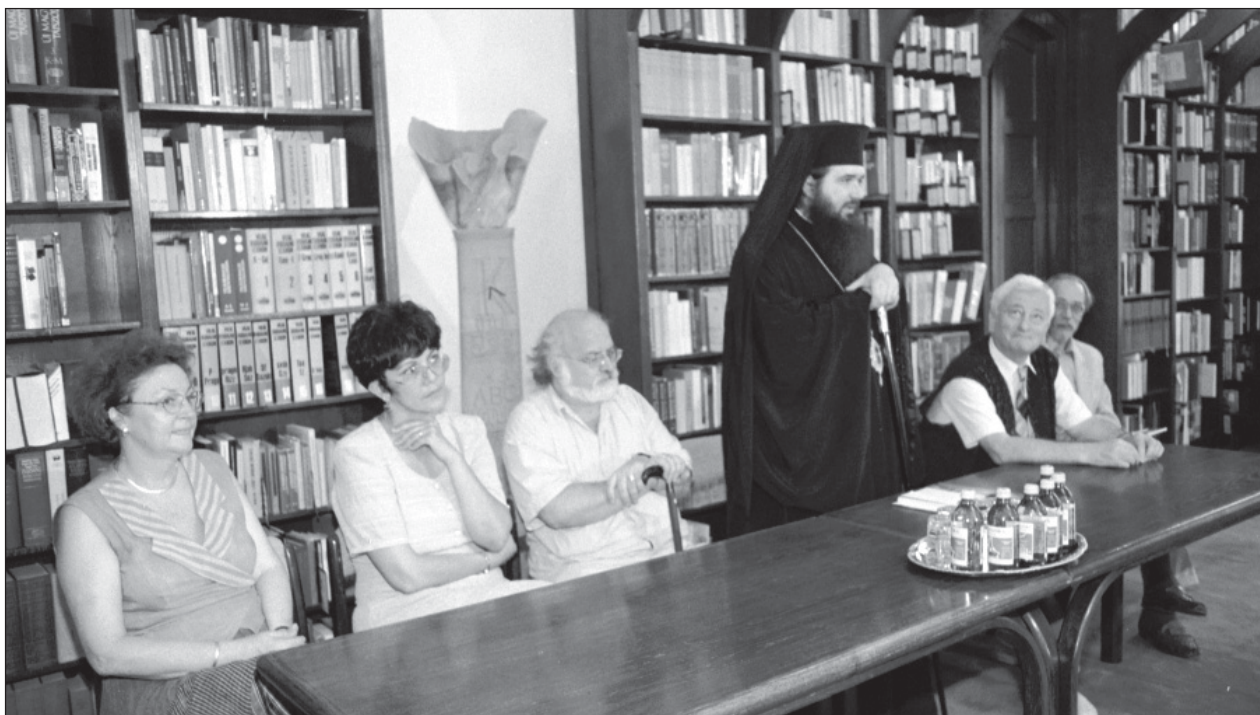
În continuare urmează o prezentare a valorilor bibliofile, dintre care nu lipsește deja menționata *Cazanie* (Iași, 1643), a colecției de piese textile și a câtorva documente, prețioase pentru istoria acestor comunități.

Ultima parte a volumului cuprinde rezumate în limba germană și engleză, o bibliografie generală și note.

Nimic nu este uitat încât un ne inițiat citind cartea se inițiază în arta veche românească, un specialist este tentat să înceapă febrile analogii cu piese similare din alte colecții din România, iar un străin, citind rezumatul și urmărind frumoasele imagini ia contact cu istoria acestei comunități românești din Ungaria și cu tulburătoarea frumusețe a tezaurului ei cultural.

Ce altceva își mai poate dori un autor, după ce a scris cartea?

Elena Rodica Colta

SUMAR

MARIA BERÉNYI	
150 de ani de la inaugurarea Podului cu lanțuri	3
ELENA RODICA COLTA	
Informații despre românii din Aletea oferite de arhivele din Arad	11
EUGEN GLÜCK	
Documente din arhiva episcopiei ortodoxe române din Arad privind parohiile din sud-estul Ungariei	15
MIHAELA BUCIN	
Excurs istoric asupra grupurilor etnice și naționale din Cîmpia Ungară	18
VERONICA GARAMI	
Școala Pedagogică pentru Învățători cu Predare în Limba Română	24
GABRIELLA GYARMATI	
Protejatul poesis al artelor plastice	29
EVA IOVA	
De la paișpe la opșpe – Licenii	32
TIBERIU BOCA	
Cenaclu literar și nu numai... ..	35
„Românii în Istoria Modernă și Contemporană a Lumii” ... s-au născut și în Ungaria	37
AUREL SASU	
O legendă vie: George Pomutz	38
MARIA BERÉNYI	
In memoriam Ilie Ivănuș	41
ILIE IVĂNUȘ	
Parcă totul s-a petrecut numai în vis... ..	42
Brad în pustă	44
GHEORGHE LANEVSCHI	
Aradul, sediul simpozionul internațional, interdisciplinar „Minoritățile între identitate și integrare”	45
RODICA COLTA	
Eveniment Editorial: Csobai Elena – Martin Emilia Vestigiile Bisericii Ortodoxe din Ungaria, Giula, 1999, 121	46

Editura „**NOI**” Giula, piața Petôfi nr. 2
Editor responsabil: **Mihai Kozma**
Tehnoredactare computerizatã: **Sándor Kovács**
Tiparul: **Mozi Nyomda, Békéscsaba**
Felelôs vezetô: **Garai György**

